

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2017/09-10 szám

Tartalom

Villám

- [Oh, ha visszanyernők](#)

Emlékezet

- [Ballai László: A reformáció 500. éve](#)
- [Ady Endre: Vallás és demokrácia](#)
- [A reformáció története](#)
- [Olajos István: A sutri zsinat](#)
- [Max Weber: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme](#)
- [Max Weber: Szent tudás, prédikáció, lelkipásztorkodás](#)
- [Pszichológiai szótár a posztkommunista diktatúrához, III. rész](#)
- [Nándi Mihály: Az államtitkár nem érti](#)
- [Olajos István: Az Öt sola](#)

Délibáb

- [Martin Luther: 95 tétel](#)
- [Grimmelhausen: A kalandos Simplicissimus](#)
- [John Milton: Il penseroso](#)
- [Daniel Defoe: Robinson Crusoe](#)
- [Deák Mór: Átmeneti](#)
- [Deák Mór: Levél a kikötőből](#)
- [Karinthy Frigyes: „Érdekes...”](#)
- [Ballai László: Az erdélyi dáma](#)
- [Kaiser László: Sánta Ferenc példája](#)
- [Petőfi Sándor: Ne feledd a tért...](#)
- [Petőfi Sándor: A tél halála](#)
- [Petőfi Sándor: Kemény szél fúj](#)
- [Krúdy Gyula: A vendéglátás](#)

Húrok

- [Nándi Mihály: L'art pour l'art](#)
 - [Nándi Mihály: Dalok a Kispipából](#)
-

Villám

Oh, ha visszanyernők

„Oh, ha visszanyernők a haláltól
A sziveket, mik előbb dobogtak,
Ujra víni a szabadság harcát
Színe előtt a magas mennyboltnak!

Pillanatra ha lehullna láncunk,
Melyet ott ránc a zsarnok szoríta:
Nincsen ember, nincsen isten, aki
Minket újra megkötözni bírna!”

Petőfi Sándor

Emlékezet

Ballai László: A reformáció 500. éve

Ha a római katolikus egyházra, mint ókori jelenségre tekintünk, a reformációban a középkor hangját kell meghallanunk. Az ókori Rómát is egykor elsüllyesztő hedonista, sőt profán életvitel, a puha testű, felékszerezett hetérák és a pihenni már csak arannyal átszőtt párnán tudó szibariták blaszfém világával szembeszegezett aszkézis felkiáltását. Jelenjen meg előttünk a kép, amint Borgia Sándor pápa, megválasztását követően számtalan gyermeke élén bevonul a Vatikánba, vagy amint az ő fia, a fél Itáliát szörnyű terrorban tartó Cesare, saját hűgával enyeleg, vagy amint a reneszánsz szellem egyik legkimagaslóbb képviselőjének tartott Machiavelli, mint az eszményi kormányzást megvalósító fejedelmet állítja élénk ezt a szörnyeteget. És jelenjen meg a reformáció

válasza:

„A kálvinizmus uralma, abban a formájában, ahogyan a XVI. században Genf és Skócia, a XVI-XVII. század fordulóján Németalföld nagy része, a XVII. században Új Anglia és egy ideig maga Anglia ismerte, a mi számunkra az egyén feletti egyházi ellenőrzésnek egyszerűen az elképzelhető legelviselhetetlenebb formáját jelentené – állapította meg Max Weber. – Ugyanígy éreztek vele szemben az akkori régi patriciátus széles rétegei, mind Genfben, mind Németalföldön és Angliában. Hiszen éppen a gazdaságilag legfejlettebb területeken fellépő reformátorok nem azt kifogásolták, hogy az egyház és a vallás túlságosan ellenőrzi az életet, hanem azt, hogy túl kevésé teszi ezt.”

Ha mármost a görög-római kort nem a rendcsinálás optikáján keresztül szemléljük, mint pusztulásra ítélt pogány, élvhajhász időszakot, akkor lehetetlen nem észre venni a szabadgondolkodás, a tudomány, a művészetek, egyszerűen az emberi individuum első kolosszális teljesítményeit a történelemben. Amint azt a középkor legjobbjai észre is vették, hiába dúlták fel Rómát a vandálok és hordták szét köveit a derék polgárok és égették el az antik könyvek legjavát a még derekabb keresztény szerzetesek (úgy másfélezer évvel a hírhedt náci könyvmáglyák meggyújtása előtt). Az ókor épített és a szellemi öröksége azonban egyaránt olyan hatalmas volt, hogy azt teljes egészében nem lehetett elpusztítani. A hajnalodó középkori Európa tehát belefáradva a barbár tombolásba – amelynek végbevételét nagyban megkönnyítette a kiváló római úthálózat – belefogott a megismerésébe, így jöhetett létre a román stílus, a kánonjog és skolasztika.

Ebből fakadt azután a kereszténység egyre ambivalensebb viszonya az antikvitáshoz, amelyet par excellence elítélt, ám mégsem létezhetett nélküle. Innen az a már szinte mágikus tisztelet, amellyel Dante Vergiliusnak és az ókor „pogány” nagyjainak adózott, és amely csak fokozódott a quattrocentoban és a cinquecentoban, mígnem az anyagi és technikai fejlődés mellett a szellemi fejlődés is utolérte az ókorit, nem utolsó sorban a vallás gátjainak áttörésével. Ez persze aligha lett volna lehetséges, ha a főpapság – a műalkotások legfőbb megrendelőjének – szemlélete nem profanizálódott volna jelentős mértékben. Ugyanakkor az új (vagy régi?) szemlélettel, az antik (szabadság)érzülettel szembeni kisebbségi érzések is egyre erőteljesebben és mind szélesebb rétegekben érlelődtek, így a feltörekvő polgárságban. A polgárok az önálló cselekvésből fakadó intelligenciájukkal, egyszersmind a feudális uralkodó réteg hitelezőiként felmérhették a vallásos ideológia és az oktatás kézbentartása, valamint a gazdasági-politikai hatalom összefüggéseit. Így állhatott elő az a helyzet, hogy míg a Luther nevével fémjelzett reformmozgalom lényegében a feudális uralkodó osztály katolikus egyházzal szembeni térnyerésének eszközévé vált (az észak-német területeken és a skandináv országokban), a kálvinizmus követői a hitújítás örve alatt valószínű forradalmat vívtak vállalkozási jogaik kiterjesztése mellett a politikai hatalom átvételéért is (Svájcban, Németalföldön és Nagy-Britanniában).

A középkor elmaradott hangja tehát a történelemben másodszor is diadalmaskodott az ókori szabadgondolkodás felett, de paradox módon ez összességében nem eredményezett gazdasági-technológiai visszaesést is, hiszen ez a hang ezúttal nem valamely visszahúzó társadalmi erő, hanem a vállalkozás és a kereskedelem szabadságáért küzdő, feltörekvő osztály ideológiája lett. Ennek az osztálynak a tagjai ugyanis Isten nevében szorgalmasan munkálkodnak, hogy uralmuk alá hajtsák a világot:

„Elindultam e csodaszép völgyben, titkos gyönyörűséget érezve, ugyanakkor gondokkal

terhelten, hogy mindez a sajátom; ezen ismeretlen ország királya és ura vagyok, jogom van tulajdonba venni, és ha átruházható, teljes mértékben birtokba vehetem, mint Anglia bármely földesura – olvassuk Defoe *Robinson*jában. – Láttam itt bőszéggel kakaófát, narancsot és citromot, de vadon nőttek és alig hoztak gyümölcsöt, legalábbis akkor. Mindazonáltal a zöld citrom, amelyet leszedtem, nemcsak igen kellemes volt, hanem egészséges is; nedvét vízbe facsartam s a hűvös ital nemegyszer felüdített.

Úgy láttam, elég munka lesz mindezt begyűjteni és hazavinni. Elhatároztam, hogy raktárt alakítok ki, ahol szőlőt, citromot és narancsot halmozok majd fel, és ellátom magamat a száraz évszakra, amely tudtam, hogy közeledik. [...] Alázatos és szívbeli köszönettel fordultam Istenhez, hogy megismertette velem, már amennyire ez lehetséges volt, hogy e magányos állapotomban sokkal boldogabb lehettem, mint a társadalmi szabadság állapotában és a világ minden élvezetének birtokában”

Így hát az elaggottnak is tekinthető középkori hit- és dogmarendszer nem elsorvadt, mint azt a reneszánsz, a humanizmus és az újkori tudományos gondolkodás szárba szökkenése eredményezhette volna, hanem a kétpólusúvá vált nyugati kereszténységben másodvirágzásnak indult – mindkét oldalon kérlelhetetlen dogmatizmussal és intoleranciával. A gyilkos indulatok a boszorkányüldözések (vagyis az ártatlan nők üldözésének) felújításán túl másfél évszázadon át tomboló vallásháborúkat követeltek. Európának a népvándorlások korához hasonló megrázkódtatásokat és etnikai változásokat kellett átélnie. Elég, ha arra gondolunk, hogy a harmincéves háborúban a keresztény országok olyan hatalmas hadi potenciállal dúlták egymást, amellyel az Oszmán birodalmat többszörösen is ki lehetett volna söpörni Európából, ugyanekkor Németország népessége legalább húsz százalékkal lecsökkent, miközben csaknem teljes női lakossága az idegen zsoldosok szexuális prédájává vált. Ezt a traumát évszázadokig, sőt – egyes társadalomlélektani megközelítések szerint –, egyenesen a náciizmus térhódításáig nem heverte ki Németország.

Annyi bizonyos, hogy a reformáció következtében, de legalábbis azzal összefüggésben új törésvonalak alakultak ki Európában. Nagy vitákat vált ki annak a megítélése, hogy a harmincéves háború valóban vallásháborúnak tekinthető-e, merthogy abban katolikus hatalmak szövetkeztek a protestánsokkal saját hittársaik ellen (és fordítva). Holott a hangsúly arra esik, hogy a középkori vallásosság a politikai hatalom megőrzését, mint fő célt szolgálta – az olyan hitújítók, mint Savonarola vagy Jean Calvin esetében különösen –, amely, ha veszélybe került, bármikor öncéllá válhatott. Emiatt fulladt kudarcba minden tiszta szándékú hitújítás a cluny-i reformtörökvésektől Luther fellépéséig.

„Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy – hacsak nem dúskálnak a fölöslegben – mindazt, ami az élet fönntartásához szükséges, tartsák kötelességüknek házuk népe javára fordítani és semmiképp se pazarolják búcsúkra” – hirdette Luther és ezzel akarva, nem akarva megkérdőjelezte a római pápa ex chatedra csalhatatlanságát, egyszersmind politikai – és éppen a búcsúcédulák árusításával tovább növelni kívánt – gazdasági hatalmát. Szavaiból persze a praktikus német fejedelmek rögtön „kihallották” a füleiknek kedvező programot, azaz az egyházi javak kisajátítását, valamint a vallás felkarolása révén a lelkek feletti – tehát a politikai uralom megerősítését szolgáló – hatalom megragadását. Hiszen a XV-XVI. századból fennmaradt építészeti emlékek, pompás katedrálisok, ragyogó paloták és várkastélyok csak az uralkodó osztály életviszonyairól, esetleg nézeteiről, felfogásáról tanúskodnak (mint például a reneszánsz

enteriőrökben gyakorta látható „ideális város” ábrázolások), a nyomornegyedek és a földbeásott kunyhók, amelyben a lakosság zöme élt, az enyészeté lettek. A közszellemet babonák és hiedelmek szőtték át, riasztó sötétségét a szörnyű betegségektől, a háborútól és a korai haláltól való félelem csak fokozták, így az a közérthető módon felkínált vallásos megváltásezméknek valóságos táptalaját jelentette. Ekképp a humanizmus és a tudományosság eszméje (ami nem tévesztendő össze az anyanyelven nyomtatott bibliák, hitvédő traktátumok és kalendáriumok terjesztésével) nem válhatott széles körben támogatott társadalmi mozgalommá. A reneszánsz ember, aki – céljait a magasabb etikai eszmények elérésében és a mindentudásra törő értelem kiteljesítésében találja meg, így nem érheti be a vallás szurrogátumával és – vállalja az univerzummal való szembenézést a végső kérdésekig, mai, felvilágosult korunknak is igen ritka alakja.

Az elmúlt 500 évben hatalmas társadalmi és technológiai változások következtek be a világban, így a vallás és a politika szétválasztása, a demokratikus politikai rendszerek kialakulása, a csúcstechnika megjelenése a mindennapi életben és az információáramlás felgyorsulása. Az emberi természet, lélek és felfogóképesség mindezt nem tudta követni, már csak azért sem, mert az új középkor eszméit tömegkultúrává formálták a biztos üzleti alapokra helyezkedett egyházak, köztük a protestáns felekezetek, amelyek az egyre modernebb tájékoztatási(nak nevezett) eszközök alkalmazásával adaptálhatóvá tették magukat újabb és még újabb korokhoz, olyannyira, hogy ma már emberek százmilliói hiszik azt, hogy az idők változása éppen az ő tevékenységüknek köszönhető.

Paradox módon a mindennapi megélhetésért való küzdelem lanygulása – vagy teljes mértékű elmaradása – nemhogy nem tette boldogabbá az embereket, de életre hívott egy sor korábban elképzelhetetlen jóléti betegséget. Világossá vált, hogy az anyagi jólét önmagában nem lehet az emberi élet célja. A reformáció 500. évében nem boldogabb a világ, mint hajdanában – de nem is boldogtalanabb. Szociálpszichológiai szempontból teljesen átalakult az emberi célok szerkezete, eltolódott a tevékenységi preferenciák, megnőtt az élvezetek szerepe, miközben azok mérhetetlenül elmozdultak az „új” iránti igény irányába, holott lelki receptoraink változatlanok maradtak. Napjaink protestantizmusának tehát szembe kell néznie azzal, hogy az új középkor visszahozhatatlanul véget ért, feladata immár nem tekintélyelvű politikai öncélok kiszolgálása, hanem a reformáció létrejöttét indokoltta tevő utilitarista funkciók gyakorlása. Méghozzá szeretetteljes szolgálat révén, amely közösséget épít és tart össze, azoknak az embereknek a közösségét, akik céljukat veszítették vagy hátrányos helyzetbe kerültek és már lemondott róluk a társadalom – noha, még az ókorban, nekik címezték az evangéliumokat.

Ady Endre: Vallás és demokrácia

Üzenet a protestáns vitázóknak

Üzenem Debrecenbe s mindenhová, hol magyar protestánsok igazán élnek és beszélnek, üzenem pedig Pál apostollal: „senkinek semmivel se tartozzatok, hanem hogy egymást szeressétek”. Üzenhetnék viszont az ótestamentumi Jeremiással emígyen is a rossz értelműeknek, hogy csináljatok csak magatoknak köteleket és jármot, s vegyétek csak azokat a nyakatokba. Fájó is, jó is, hogy szólhatok a borzalmak mosti idejében a Biblia igéivel, szólhatok Jeremiással és Pállal, s kimenekülhetek az órák érkező, véres híreiből.

A Világ megengedi bizonyára nékem, szomorú, néma s vajmi sokszor kétségbeesett hetek után, hogy újbóli megszólalásomban megint egy kicsit saját ügyem védőjének láttassak. Csak látszani fogok ilyennek, mert hiszen csak(?) arról van szó, amit a magyar radikális publicisták félve s ritkán mernek szóba hozni: milyen lábon is állnak egymással magyar demokrácia és magyar protestantizmus? És még arról is szó van: tudják-e a magyar protestánsok, hogy Pázmány előtt a magyarság kilenctized része protestáns volt, s ma Magyarország kilenctized része lehetne magyar?

*

S most jön a vallomás, amivel betegségem és bánataim miatt eddig adós maradtam: ellenségeim gyöngé és rossz értelmű protestánsokkal is próbáltak ellenem szövetkezni. Nem ellenem, de igazam ellen, ám megismertek, s igazam mellé állottak az igazi magyarok és protestánsok, s ezért élni és halni egyformán érdemes. A ref. lelkipásztorok lapja, a Lelkészegyesület, egy Haypál Benő, egy evang. Nagy Lajos és sokan-sokan észrevették riadva bennem a riadt és ártatlan üldözöttet. Mert a Világ híveinek nem szabad elfeledniök, hogy az igazi magyar protestantizmus: demokrata, haladó, bátor és emberies. Ha csak véletlenül is sikerül szétválasztanunk a jókat és rosszakat közülük, már ez is majdnem dicsőség, amikor az élet fölöttünk, magyarok fölött borult be legterhesebben. Amikor Prohászka és Zselénszky látszólag ellenségesen, valójában jó szerepkiosztással a magyar nép, helyesebben a magyar nép magva, a protestánság ellen jelentenek be harcot.

*

Nem felekezeteskedek[!], mások kezdték és csinálják ezt, sőt mások azok, akiknek erre kész a programjuk, mikor az emberi civilizációból eltemetetlen temető lesz. De vallom, hogy bennem az én ellenségeim, akikkel ma már némely protestánsok is szövetkeztek, nem az új poétát (hiszen nem akarok az Akadémia elnöke lenni: az mindig Berzeviczy lesz), de az új emberségeket s nyugtalanságokat szító radikális magyart és kálvinistát félik s üldözik, akit régi lenézésükkel ártalmatlanná tenni nem tudnak. Igaz, hogy ma mindenki gyógyítanivaló, a fronton és a fronton innen – nem csoda –, de azt üzenem a magyar protestánsoknak, hogy Magyarország sorsa, sőt a magyarságé, szívünk és lelkünk adóslevelén van. Semmi buta nacionalizmus, a magyarság dolga nagyobb dolog: ne tessék odaadni magukat némelyeknek együgyűségből vagy számításból a legmélyebbről fölmunkáló poklok számára. És mindenki, aki ért, ha nem is helyesel, gondolja ezekhez mindazt, miket én most velük, persze nyomott betűkben, nem közölhetek. Csodálatos és megdöbbentő: Erdély, „a vallási liberalizmus klasszikus hona”, ma olyan reakciós protestáns

résről is, hogy gyászos jóslatot kell néha önmagunkban jósolnunk.

*

A Lelkészegyesület felelős szerkesztője, dr. Lencz Géza, igaz ember igaztalan időkben, s e közlönynek kiváló vezetői a vallástalanság vádjá ellen védenek engem. Megint azt mondom igaz kálvinistasággal: az én Istenem az én lelkemé, s az én lelkem az én Istenemé. Apai s anyai ágon kálvinista papi ősök szép árnyékai védenének meg bár, de magamat különben is megvédem én magam. Sors, rendeltetés, bizonyára isteni törvény olyannak teremtett, amilyen vagyok, még ma is emberben-hivőnek, emberi boldogságok lehetőségéért küzdő valakinek, ha csekélynek is. Hiszem, hogy az emberiség kiheveri e legszörnyűbb átkát, hiszek az észben és belátásban, mely isteni eredetű, hiszek a fajtámban, bár annyiszor nem érdemelte meg az ilyen hitet. És üzenek magyar protestáns testvéreimnek: most legyenek protestánsok, emberek és magyarok, mert nagy-nagy viharban széled szét a nyáj, de nagy viharban tud legjobban együtt maradni.

Világ 1916. június 29.

A reformáció története

A reformáció a középkor legmélyebb vallásos hagyományaihoz kapcsolódott, s a vallási megújulás vágyának egy olyan hullámán emelkedett a magasba, amely nemcsak a tudósokra, hanem a néptömegekre is hatást gyakorolt. Elindítói voltaképpen a katolikus egyházat igyekeztek megőrizni a maga sértetlenségében, és szellemiségükben nyoma sincs a humanista toleranciának, noha a reneszánszot és a reformációt közös forrásvidékről származtatják a kutatók. A vallási megújulást, amelynek a XV. század végén világos jelei voltak, főként az a közfelháborodás hajtotta, amelyet a nép a papság romlottsága láttán érzett. Noha kinyilvánították a tízévenkénti egyetemes zsinatot, azt az 1430-as évek óta nem hívták össze. Egy sor embert szentté avattak – a dominikánus Ferrer Szent Vincétől (kanonizálva 1455) és sienai Szent Bernáttól (1450) a lengyel Szent Kázmérig (1458-1484) – de ez sem fedhette el a tényt, hogy az egyház egészében szembeötlően profán módon működött. Európa az egyházi javadalmakkal kereskedő püspökökről, a nepotista pápákról, a kicsapongó papokról, a henyelő szerzetesekről és főként az egyház legközönségesebben földi vagyonáról szóló történetektől visszhangzott.

Firenzében egy fanatikus barátnak, Fra Girolamo Savonarolának (1452-1498) a pokol tüzét ígérő szenvedélyes prédikációi az 1490-es években lázadáshoz vezettek, amelynek egy időre sikerült a Medicieket is elkergetni a városból, és amely csak akkor ért véget, amikor a barátot is

megégették a máglyán. Spanyolországban Cisneros bíboros alatt az egyházi fegyvellemel a tudományok fejlődése párosult. Az Alcalá de Hienaresben 1498-ban alapított egyetemen működő új teológiai iskola hozta létre a Poliglotta néven ismert többnyelvű Bibliát (1510-1520). Itáliában Giampietro Caraffa bíboros (1476-1559), a későbbi IV. Pál pápa alatt, aki 1511 körül közreműködött az Isteni Szeretet Oratóriuma megalapításában, a római egyház befolyásos tisztségviselőinek egy köre intenzív hitbuzgalmi gyakorlatok és a gyakorlati jótékonykodás rendszerét vállalta magára. Ebből nőtt ki egy sor új katolikus kongregáció, amelyek tagjai nem szerzetesek, nem is rendtestvérek, hanem sorpapok voltak.

A vallásos megújulás forrongása időben egybeesett az egyház tekintélyének a mélypontra süllyedésével Rodrigo de Borgia (VI. Sándor, 1492-1503) és Giuliano della Rovere (II. Gyula, 1503-1513) pápasága alatt. Sándor szenvedélye az arany, a nők és balkézről született gyermekeinek a karrierje volt. Gyula ezzel szemben „a háború és a küzdelem iránti veleszületett szeretetének” adta át magát. A történelem úgy őrizte meg alakját, mint aki teljes fegyverzetben viharzik a csatába, aki újjáépítette a Szent Péter-bazilikát és újjáteremtette az Egyházi Államot. 1509-ben, amikor a pápa épp arra készült, hogy a háborúhoz és a székesegyház építéséhez szükséges pénzt búcsúcédulák – a purgatóriumi büntetés megrövidítését vagy elengedését garantáló igazolások – németországi árusításával teremti elő, a szászországi Wittenbergből Rómába látogatott egy fiatal Ágoston-rendi szerzetes, Martin Luther, aki Szodomát és Gomorát vélte látni Péter egyházának székhelyén.

Luther (1483-1546) tíz éven belül az első „protestáns” lázadás élén találta magát. A wittenbergi egyetemen tartott előadásai azt bizonyítják, hogy tétele „az egyedül a hit által történő megigazulásról” már évek óta érlelődött benne, s hogy mint a maga belső meggyőződésével viaskodó ember, nem sok türelmet tanúsított korának szelíd humanistái iránt. Sőt, rendkívül durva és indulatos ember lévén gyakran fejezte ki magát trágár módon. Végül Róma haragjának akkor adott, hangot, amikor Szászországban ismét feltűnt az a Johann Tetzel nevű, búcsúcédulákat árusító barát, akit korábban már kitiltott a választófejedelem, mert rossz szemmel nézte, hogy alattvalói a pápa működését finanszírozzák. Úgyhogy amikor Luther 1517. október 31-én, a mindenszenteket megelőző napon a wittenbergi vártemplom kapujára kiszögezte (újabb kutatások szerint nyomtatásban közzétette) a búcsúcédulák elleni 95 tézisét, voltaképpen uralkodója politikájának szellemét követte...

Ez a híres gesztus több következménnyel járt. Először is Luther kénytelen volt egy sor nyilvános vitán részt venni, amelyek közül a legfontosabbnak a Lipcsében, a dr. Von Eckkel lefolytatott bizonyult, közvetlenül Luther 1520. júniusi formális kiátkozása előtt. E vitákra való felkészülés során vetette papírra a lutheranizmus alapvető értekezéseit (*Katekizmusok, A keresztyény ember szabadságáról, A német nemzet keresztyény nemességéhez, Az egyház babiloni fogságáról*). Azután nyilvánosan elégette az őt kiátkozó Exsurge Domine kezdetű pápai bullát. Másodszor, a német politikát Luther megbüntetését helyeslőkre és ellenzőkre osztotta. 1521-ben V. Károly császár megparancsolta Luthernek, hogy menlevél védelme alatt jelenjen meg a wormszi birodalmi gyűlésen. Luther, akárcsak Husz Konstanztban, vehemensen védte magát: „Amíg a Szentírással vagy világos észokokkal meg nem győznek engem, lelkiismeretemben kötve vagyok a Szentíráshoz. Visszavonni nem tudok, de nem is akarok semmit. Mert sem nem bátorságos, sem nem tanácsos dolog a lelkiismeret ellen cselekedni.” Ezután a szász választófejedelem emberei megszőktették, és elrejtették Wartburg várában. A birodalmi gyűlés által kimondott birodalmi átkot nem lehetett életbe léptetni. A vallási tiltakozás politikai felkeléssé vált.

Németországot 1522 és 1525 között a birodalmi lovagok trieri lázadása (1522-23) és a nagy parasztháború (1524-25) rázta meg. Noha Luther egyház elleni fellépése bizonyult a politikai hatalom elleni lázadás csóvájának, ő egyáltalán nem rokonszenvezett a parasztok 12 cikkelyével, dacára annak, hogy az első cikkely azt követelte, hogy a közösség maga választhassa meg a lelkipásztort, a tizenkettedik pedig azt, hogy mindent szigorúan az Írás szerint kell szabályozni. Amikor azután Thüringiában is parasztseregek jelentek meg, Luther kiadta *A gyilkos és rabló paraszthandák* ellen című felhívását, amelyben hevesen védelmébe vette a fennálló társadalmi rendet és az uralkodók jogait. E sorai nem csak végtelen agresszivitásáról, de önkritikája teljes hiányáról is tanúskodnak: „az elvetemülteket szúrjátok, vágjátok, öljétek, ahol tudjátok [...], mert semmi sem lehet ördögibb és ártalmasabb, mint a lázadó ember”.

A lutheránus felkelés – pontosabban szólva a német-római császár politikai ellenzékének térnyerése – három birodalmi gyűlés során teljesedett ki. Kihasnálva, hogy V. Károly figyelmét elsősorban a franciák elleni háború kötötte le, az 1526-os speyeri birodalmi gyűlési határozathoz sikerült egy klauzulát csatoltatni a fejedelmek jogainak védelméről, amely már a híres *cuius regio, eius religio* (akié az ország, annak a vallása követendő) formula megelőlegezése. A második, 1529-es, ugyancsak Speyerben tartott birodalmi gyűlésen az ellenzékiek formálisan is protestáltak (innen a „protestáns” kifejezés) az előző határozatok eltörlése miatt. Az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlésen pedig letették az asztalra hitelveik mérsékelt hangvételű összegzését. A Melanchthon által megfogalmazott „ágostai (augsburgi) hitvallás” lett a protestánsok kiáltványa. Kihirdetése után a hajlíthatatlan császár 1531 áprilisát jelölte meg mint a fejedelmek kapitulációjának utolsó időpontját. A protestáns fejedelmek válaszul megalakították a schmalkaldeni katonai szövetséget. Ezzel a katolikus és a protestáns tábor történetileg egymásnak szegeződött.

1522-ben Svájcban Ulrich Zwingli (1484-1531), Erasmus hellenista levelezőpartnere, a zürichi „nép káplánja” kérdőjelezte meg mind a katolikus egyház intézményes szervezetét, mind pedig tanait. Lutherhez hasonlóan ő is a búcsúcédulák kárhóztatásával kezdte, s ő is vallotta Luthernek a „hit által történő megigazulásról” vallott tételét. Ám Zwingli a püspökök tekintélyét is tagadta, s azt tanította, hogy az oltáriszentség kiszolgáltatása nem több egyszerű szimbolikus ceremóniánál. A protestánsok zászlóvivőjeként Kappel mellett esett el 1531-ben az öt katolikus erdei kanton elleni háborúban, amely szakadást idézett elő a svájci konföderációban. Zwingli annak a fontos irányzatnak volt az elindítója a protestantizmuson belül, amely a helyi gyülekezetek, a helyi közösségek kezébe akarta adni a saját vallási ügyeik feletti ellenőrzést.

Az 1520-as években Németországban hemzsegték a legkülönfélébb radikális prédikátorok és szekták. Andreas Karlstadt (1480-1541), aki összeveszett Lutherrel, kénytelen volt Bázalbe költözni. A „zwickauai próféták” – Storch, Stuebner és Thomae – régimódi remeték voltak. A misztikus Thomas Münzer (1490-1525) tanai kommunisztikus és anarchista vonásokat tartalmaztak, csoportosulását a cseh taboriták példájára szervezte. Hosszas vándorlások után a parasztháború alatt Thüringiában földfoglaló parasztcsoport vezetőjeként fogták el, s Mühlhausenben kivégezték. Az anabaptisták, vagyis újrakeresztelők az elégedetlen zwingliánusokból verbuválódtak, akik a tekintélyeket megtagadva érvénytelennek nyilvánítottak minden addigi keresztelést. Céljaik között szerepelt egy evangéliumi elveken nyugvó eszményi keresztyén köztársaság megteremtése is, elvetettek mindenféle esküt, magántulajdont és (elvileg) mindenfajta erőszakot. 1534—1535-ben a vesztfáliai Münsterben a haarlemi Jan Matthijs és a leideni Jan Beukelz vezetésével létrehozták a kérészéletű „kiválasztottak királyságát”, amely

szörnyű véget ért. A ketrecek, amelyekben vezetőik maradványait tartották, mind a mai napig ott lógnak a Szent Lambert-templom tornyán. Az anabaptisták voltak az első keresztény fundamentalisták, akiket a katolikusok és a protestánsok egyaránt üldöztek. A fríz Menno Simons (1496-1561) vezetésével mint „mennoniták” születtek újjá, s az ő szellemi örökségükből táplálkoztak később a baptisták, az unitáriusok és a kvékerek. Ezzel szemben a keresztény spiritualizmust Hans Denck bajor, Sebastian Franck sváb és Kaspar Schwenkfeld sziléziai követői támogatták.

VIII. Henrik király 1529-ben indította el azt a politikát, amely az angol egyház Rómától való elszakítását célozta. Az eredeti ok az volt, hogy Henrik megszállottan vágyott fiú trónörökösre, s a pápa nem engedélyezte neki, hogy elváljon. Henriknek, aki korábban Luther elítélése révén elnyerte a fidei defensor, a hit védelmezője címet, nem volt túl sok vallási indítéka, de az egyház kiváltságainak és vagyonának támadásával megszerezte magának a parlament elsöprő támogatását, és hatalmas vagyonra is szert tett. Az 1532-es törvény eltörölte az úgynevezett annatákat, az egyházi jövedelmek után Rómának fizetett adókat. Az 1533-as fellebbviteli törvény megnyirbálta a pápa illetékességét az egyházi bírászkodás terén. Az 1534-es Act of Supremacy teljességgel megszüntette a pápa hatalmát, s a királyt tette meg az angol (anglikán) egyház fejének. Azokat az alattvalókat, akik – mint például Thomas More vagy John Fisher bíboros – ellenszegültek e törvényeknek, hazaárulás miatt kivégezték. Az 1536-os Tíz Cikkely és az 1539-es Hat Cikkely megerősítette a római szent mise és a hagyományos egyházi doktrína sérthetetlenségét. Az állam és az egyház közvetlen összekapcsolása ugyanakkor a pravoszlávval gyakorlattal mutat rokonságot.

Jean Calvint (1509-1564) másodszori próbálkozásra, 1541-ben sikerült rávenni, hogy vegye át a genfi egyházközösség irányítását. A Franciaországból elmenekült, Luthernál radikálisabb Calvin hozta létre a protestantizmus legbefolyásosabb szárnyát. Az egykori katolikus jogászt, aki Lefèvre d’Etaples szellemében nevelkedett, Marguerite d’ Angoulême köre vette védőszárnyai alá. Akkor szegődött az új gondolkodás hívévé, amikor hallotta a Sorbonne rektorának, Nicholas Copnak a prédikációját a Szentírás mindenekfölöttvalóságáról (a sola Scriptura, az „egyedül a Szentírás” elvéről). A megtorlástól tartva odahagyta egyházi javadalmaikat szülővárosában, Noyonban, és Bazelbe menekült. Ott adta ki alapvető művét 1535-ben (*A keresztény vallás rendszere*).

Calvin eredeti gondolatokat fejtett ki különböző teológiai kérdésekben az egyház és az állam viszonyáról s különösen az egyéni erkölcsről, az egyéni lekiismeretről. Az eucharisztia ügyében közelebb állt Lutherhez, mint Zwinglihez, de a predesztináció, az eleve elrendelés doktrínájának a feltámasztásával megdöbbentő hatást ért el. Az emberiséget két csoportra osztotta: az örök életre és az üdvösségre, illetve az örök kárhozatra rendeltékére. Ezen az alapon tanította követőinek, hogy ők magukról mint hadrendben álló kisebbségről gondolkodjanak, mint az igaz testvérek csapatáról, amelyet körül fog az ellenséges világ, mint „idegenekről a bűnösök között”.

Calvin az egyház szervezeti megújításában is messze túltett Zwinglin. Nemcsak az egyház és az állam szétválasztásához, de a helyi gyülekezetek jogainak az elismeréséhez is ragaszkodott. Másrészt viszont elvárta volna azt is, hogy az éppen uralmon lévők a vallási előírások ihletésére cselekedjenek, s az egyházi szervek minden döntését életbe léptessék. A tolerancia tekintetében ezért nem volt rugalmasabb, mint az inkvizíció vagy VIII. Henrik. Erkölcsi kérdésekben olyan szabályzatot vezetett be, amelyről követőit pillanatok alatt fel lehetett ismerni. Egy jó kálvinista családnak el kellett utasítania a szórakozás és a frivolság minden formáját: a táncot, az éneklést, az

ivást, a szerencsejátékokat, a flörtölést, az élénk színű ruhákat, a szórakoztató könyveket, de még az élénk gesztikulálást is. Életüket ezért józanság, önmegtartóztatás, kemény munka, takarékoság és mindenek fölött istenes buzgóság jellemezte. „Kiválasztottságuknak” meg kellett mutatkoznia külső megjelenésükben, viselkedésükben és a világi életben elért sikereikben is. Az eredendő bűn ősi katolikus terhét ők még megtoldották a látszat megőrzésének új terhével. A képzőművészetben el kellett kerülniük az istenség bármiféle közvetlen ábrázolását, minden misztikus szimbólumot és allegóriát. Számukra az egyetlen örömet és útmutatást a Biblia mindennapos olvasásának szabadott jelentenie. Ez volt az amit az angolszász világ a „puritán” szón érteni kezdett. A kálvinista elvek végső formába öntésére az Institutio 1559-es végleges kiadásáig, illetve az 1566-os második Helvét Hitvallásig kellett várni, amelyet Zwingli zürichi utódja, Heinrich Bullinger (1504-1575) vetett papírra.

Calvin genfi utódja, Theodore Beza (1519-1605), egy tudós görög teológus az eleve elrendelés merev, determinista változatát dolgozta ki, amellyel élesen szemben álltak Jakub Hermans (1560-1609), a hollandi Leyden professzorának a követői, az arminiánusok, akik a szabad akaratot hangsúlyozták, s azt, hogy Krisztus nemcsak a kiválasztottakért, hanem minden hívő emberért halt meg.

A lutheranizmus hangját leginkább a császári hatalomtól teljes mértékben függetlenedni akaró német fejedelmek hallották meg, akik hatalmuk legitimitását megerősítve egyúttal támaszra leltek benne a feudális társadalmi rend – tehát a saját hatalmuk – megerősítésében is. Több államban – Württembergben, Hessenben, Anhaltban, a Szász Választófejedelemségben. Neumarkban és Pomerániában –, s Brémától Rigáig a legtöbb észak-német városban bevett vallás lett. 1540-ben hosszúra nyúlt válságba került, amikor Luther megbocsátotta Hesseni Fülöp bigámiáját, azt tanácsolván az új hit egyik fő patrónusának, hogy „találjon ki valami jó kis hatásos hazugságot”. A szakadás az 1580-as konkordátumig tartott.

Időközben Calvin csakúgy megteremtette a maga inkvizícióját, mint az általa dühödten támadott katolikus egyház. Legnevesebb áldozata Miguel Serveto de Villanová, a nála lényegesen képzetesebb tudós, egyszersmind az antitrinitárius irányzat képviselője lett. A vallási toleranciát hirdető genfi törvényeket félresöpörve Serveto lefejezését javasolta, akit azonban a bíróság ítélete alapján elevenen megégettek.

Ebben az időben nem akadt Európában olyan hely, ahol egy vallásújító biztonságban érezhette volna magát. Róma a filozófus és renegát dominikánus Giordano Brunót (1548-1600) égette meg, az orosz ortodox egyház a maga „zsidózóit” küldte máglyára és Bizáncnak is megvolt a maga inkvizíciója. Lengyelország-Litvánia e tekintetben elszigetelt menedék maradt, ahol a püspöki bírói székek 1565-től már nem tudták végrehajtani ítéleteiket. Lengyelországba érkezésük előtt az antitrinitáriusok egy darabig Erdélyben időztek. Vezérük, a sienai Fausto Sozzini (1539- 1604), akihez egyesek Servetót hasonlítgatják, szintén lakott Lyonban és Genfben is, ahol mint az itáliai egyház tagja csendben meghúzta magát.

Servetóban halála után még sokáig a protestáns és a katolikus vallási elvakultság összeszövődésének jellegzetes áldozatát látták. Madridban 1876-ban, Párizsban 1907-ben, s Vienne-ben 1910-ben emeltek emlékművet neki. Ha tovább él, örülhetett volna a kanalas orvosságokról szóló, négy kiadást megért műve, a Syroporum universa ratio (1537) sikerének.

Dániában és Norvégiában „a dán Luther”, Hans Tausen révén a lutheranizmus 1537-ben vált

államvallássá, és hozzájárult ahhoz, hogy Dánia végleg elveszítse Svédországot, ahol az új vallás csak 1593-ban nyert teljes jogú elismerést. A német lovagrendi állam birtokainak szekularizálásával létrejött a későbbi Poroszország – Európa puszkaporos hordója.

A lutheranizmussal szemben a kálvinizmus nem annyira az állami politikával, mint inkább az egyes társadalmi csoportok törekvéseivel állt kapcsolatban. Nyugat-Európában többnyire a fejlődő városi polgárságot szólította meg, Franciaországban pedig a nemesség különböző rétegeiből kikerülő befolyásos csoportokat. Kelet-Európában szintén egyaránt szólt a földbirtokos kisnemességhez és a főurakhoz. Angliában VIII. Henrik 1547-ben bekövetkezett halála után kezdett befolyásra szert tenni. A gyermekkirály VI. Eduárd uralkodása sok kalamajkát eredményezett, a szuperkatolikus Mária királynő uralkodásának közjátéka pedig egy sor protestáns vértanút, különösen Oxfordban. Ezután – I. Erzsébet uralkodása alatt – következett be a nemzeti egyház megszilárdítása, amit az egységes hitről szóló törvény (Act of Uniformity) és az úgynevezett Harminckilenc Cikkely (1571) pecsételt meg, s ami méltányos szintézise volt az erasztiánus, lutheránus, zwingliánus, kálvinista (református) és a hagyományos katolikus nézeteknek. Az anglikanizmus ettől kezdve mindig két politikai és teológiai áramlat számára szolgált ernyőként: az anglo-katolicizmus „magas egyháza” (High Church) és a kálvini protestantizmus „alacsony egyháza” (Low Church) számára. Az I. Erzsébet alatti kegyetlen üldözések ellenére mind az anglikán vallásban való részvételt megtagadó katolikusoknak, mind a megalkuvást nem tűrő puritánoknak sikerült az illegalitásban életben maradniuk. Az utóbbiak a 17. században megerősödtek, s Cromwell köztársasága idején rövid időre (1649-1658) ők kormányozták az államot.

John Knox (1513-1572) működésének köszönhetően Skóciában a kálvinizmus lett az egyetlen bevett vallás 1560-ban, mégpedig presbiterianizmus néven. Noha a skót „Kirk”-re – ahogy a skót presbiteriánus egyházat nevezik – hatott az anglikanizmus, sikerült megőriznie különállását.

Franciaországban a protestánsokat (kálvinistákat) hugenottáknak hívták. Mozgalmuk a déli és nyugati, korábbi albigens vidékeken és az összes városban terjedt különösen gyorsan. A hugenották a vallásháborúk idején a Bourbon-párt gerincét, s egészen 1685-ös végleges kiűzésükig a francia vallási színtér lényeges elemét képezték.

Németalföldön a különösen Amszterdam, Rotterdam és Leyden pogárai körében feltörekvő protestantizmus alapvető tényezője volt a déli katolikus és az északi Egyesült Tartományok közötti szakadásnak. A holland református egyház 1622-től, a kálvinizmus államvallássá válásától, központi szerepet játszott az ország életében.

Németországban a kálvinizmust sokáig ellenezték mind a lutheránusok, mind a katolikusok. Későbbi fő támogatói: 1563-as csatlakozását követően III. Frigyes pfalzi választófejedelem, aki minden alattvalója számára kötelezővé tette a heidelbergi kátét; I. Keresztély szász választó (megh. 1591); és a brandenburgi Hohenzollernek, akik 1613-ban tértek át református hitre. Brandenburg-Poroszország szokatlan módon megtúrte mind a kálvinizmust, mind a lutheranizmust.

Lengyelország-Litvániában, Csehországban és Magyarországon a protestantizmus a nemesség széles körét meghódította. Néhol, mint például Erdélyben vagy a tescheni hercegségben tartósan továbbélt. Debrecen mindörökre „a kálvinista Róma” maradt. Litvániában sok mágnáscsalád lett a híve, köztük Európa legnagyobb földbirtokosai, a Radvilák-Radziwillek.

A protestantizmus hatása Európa életének minden területén megfigyelhető. A bibliaolvasás szükségességét hangsúlyozva a protestáns országokban nagyban befolyásolta az oktatást s ezáltal az olvasóközönség kialakulását. A gazdasági szférában hatalmasan fellendítette a vállalkozói kultúrát s ezáltal a kapitalizmus növekedését. A politikában a viszály almájának bizonyult úgy az egyes államok, mint az egyes államokon belüli egymással versengő csoportok között. Két táborra osztotta a katolikus világot, és a római katolikus egyházat rákényszerítette a régóta halogatott reformokra. Mindenekelőtt azonban végzetes csapást mért az egységes kereszténység eszményére. Az 1530-as évekig a kereszténység két részre oszlott: az ortodox és a katolikus félre. Az 1530-as évektől háromra: ortodox, katolikus és protestáns táborra. És a protestánsok önmagukban is egyre több rivális frakcióra bomlottak. A botrány akkora, a széttöredezettség annyira széles körű volt, hogy az emberek nem beszéltek többé kereszténységről: helyette Európáról kezdtek beszélni.

Olajos István: A sutri zsinat

III. Henrik, akit később „fekete”, „jámbor” és „szakállas” melléknevekkel is illettek, ezer esztendővel ezelőtt, 1017. október 28-án látta meg a napvilágot. Születési helye Ostenbeck in Geldern volt, édesapja, II. Konrád német-római császár – aki ellen egyes források szerint Imre herceg vezette a magyar hadakat 1031-ben –, már egészen fiatalon, 1025-ben római királlyá választotta, 1027-ben Bajorország hercege, 1028-tól Svábföld hercege és Burgundia királya, majd atyja halálát követően 1039-től német király. 1046-ban, német-római császárrá koronázása előtt a pápák legitimitásának kérdésében a sutri zsinat összehívására kényszerült. Sok mindenről megemlékezhetnénk vele kapcsolatban, így többek között a magyar történelmet is befolyásoló hadjáratairól, ezúttal azonban kizárólag az eme zsinatban betöltött szerepének, illetve a zsinat következményeinek vizsgálatára szorítkozunk, melyek alaposan felbolygatták Európa addig megszokott vallási életét. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy az Egyház eddigre már amúgy is tragikus állapotba került, elég ehhez csupán a hazánkba néhány évtizeddel korábban behurcolt „kereszténységre” gondolnunk. Maga az a tény, hogy több pápajelölt is egzisztált, szintén mutatja Krisztus követésének eladdig kialakult siralmas mivoltát, Henrik pedig tulajdonképpen belecseppent ebbe a helyzetbe. Valahogy úgy járt, mint a bibliai Saul, aki az apja szamarait indult megkeresni és helyettük királyságot talált. Ő ezzel szemben királyként keresett császárságot és ezzel akaratlanul is elindította azt a folyamatot, mely később a 11. századi egyházreformokhoz vezetett, beleértve az egyházszakadást is.

Pedig a történet eredetileg semmiféle különlegességet sem sejtetett. Henrik elindult Rómába, hogy VI. Gergely a koronát a fejére helyezze, útközben azonban tudomást szerzett arról, hogy a szentatya méltatlan módon, szimóniával (a kifejezés Simon mágus nevéből ered, aki az apostoloktól aranyért és ezüstért kívánta megvásárolni a Lélek ajándékát – ApCsel 8 18-25) került

a pápai trónra. Ezért annak megállapítása céljából, hogy kit is illet valójában a tiara, Sutriban zsinatot hívott össze. A Róma közelében fekvő várost az etruszkok alapították Suthri néven, Livius szerint a rómaiak Kr. e. 386-ban foglalták el Marcus Furius Camillus vezetésével. Innentől kezdve a Sutrium nevet viselte, amfiteátrumának romjai ma is láthatóak. Itt gyűltek össze tehát 1046. december 20-án a világ és ez egyház képviselői a kérdés megvitatására, mivel Henrik számára fontos volt, hogy egy jogszerűen regnáló pápa koronázza meg, nehogy császárságával kapcsolatban a későbbiek során bármiféle kétely merülhessen fel. Két másik jelentkező is akadt IX. Benedek, valamint III. Szilveszter személyében. Gergely a zsinat színe előtt bevallotta, hogy a korábban a méltóságot már viselő Benedeknek valóban pénzt nyújtott át azért, hogy arról javára lemondjon, ám „rossz szándék nélkül”. A védekezés azonban nem nyert elfogadást, Gergelyt Kölnbe száműzték, ahová éppen az a Hildebrand kísérte el, aki később VII. Gergely néven lett egyházfő és nevét elődje iránti tiszteletből vette fel.

Szilveszter a Crescentius törzs támogatója volt, mely abban az időben rendkívül komoly befolyást gyakorolt Rómára és így a pápaságra is. Ennek ellenére Henrik őt sem fogadta el, trónbitorlónak minősítette és egyházkerületébe visszaküldte, Benedek pedig, aki egyébként meg sem jelent Sutriban, a pontifikátusra szintén alkalmatlannak bizonyult, mivel korábban önként távozott trónjáról. Az ily módon eredménytelenül végződött zsinat december 23-án Rómában folytatódott, ahol Henrik kapott jogot arra, hogy jelölteket állíthasson. Miután Brémai Adalbert a tisztséget elvállalni nem volt hajlandó, Suidger von Morsleben bambergi püspök maradt az utolsó lehetőség, akit a következő napon II. Kelemen néven be is iktattak és ő Henriket császárrá koronázta. Kelemen sokak véleménye szerint az első reformpápának tekinthető, mindenekelőtt a szimóniával szemben lépett fel igen határozottan, megindítva ezáltal az Egyház átalakítására irányuló mozgalmat. A folytatásra azonban nem sok ideje maradt, mivel 1047. október 9-én minden különösebb előzmény nélkül elhalálozott. Ebben sokáig Benedek híveinek kezét vélték felfedezni, ám egy, a közelmúltban elvégzett vizsgálat megállapította, hogy halálát egyértelműen ólom-acetát okozta, melyet abban az időben gyógyszerként is alkalmaztak. Az egy időre visszatért Benedek újbóli eltávolítását követően utódjának, II. Damáznak rövid uralkodása alatt csak reformszándéka kifejezésére maradt lehetősége, a mérgezés gyanúja természetesen az ő halálával kapcsolatban is felmerült.

Henrik újabb jelöltje Bruno von Egisheim-Dagsburg lett, aki 24 éves korától kezdve a ma francia területen található Toul püspöke volt, bár pápaságát eredetileg sem ő maga, sem a római nép nem óhajtotta. Végül azonban a császár akarata előtt meghajolván mezítláb, zarándokként érkezett Rómába, ennek következtében akklamációval elnyerve a nép tetszését. IX. Leó néven trónra lépve buzgón folytatta a reformtevékenységet, a szimónia mellett az investitúra-harc (a világi uralkodók igénye az egyházi méltóságok kinevezési jogára) ellen is síkra szállt, ezen kívül a nikolaitizmussal szembeni küzdelem egyik élenjárójaként tartják számon. Ez eredetileg egyfajta gnosztikus gondolkodásmódra utal, melyről kevés információ maradt ránk, két helyen találkozhatunk vele a Jelenések könyvének második fejezetében. A korai kereszténység egyházi írói olyan személyekkel hozták összefüggésbe, akik nem riadtak vissza a házasságtöréstől, valamint a pogány áldozatok bemutatásának gyakorlásától. A középkorban az élettársi viszonyban élő, a cölibátust elutasító papokat sorolták ebbe a kategóriába, őket heretikusoknak minősítvén, asszonyaikat és gyermekeiket rabszolgasorba kényszerítvén, utóbbiakat az örökségből kizárván. A nikolaitizmus hatása ma is érzékelhető, általános értelemben véve jelöl minden olyan tanítást, mely a kereszténységgel összeférhetetlen. Az ellene való küzdelemben érdemes figyelembe venni,

hogy sokak véleményével szemben megengedhetőek például olyan szokások, melyek más vallásokból származnak ugyan, ám a Szentírás üzenetével nem ellentétesek. Magam is számos gondolatot a keleti tanításokból értettem meg, rájövén, hogy sok esetben ugyanazt sugallják, mint a kereszténység, csak éppenséggel más szavakkal. Elítélendő viszont minden biblikusan nem magyarázható irányzat, még akkor is, ha azt az Egyházon belül sokan követik. Magyarul fogalmazva a csordaszellem ebben az esetben is kerülendő, minden tettünkben kizárólag az Úr vezetésére kell hagyatkoznunk.

Leó mindemellett korlátozta az itáliai klerikusok hatalmát, akik nagyrészt a reformellenes római nemesség befolyása alatt álltak. Sokat utazott, a korábbinál lényegesen magasabb szintre emelve ezzel a pápaság intézményének tekintélyét. Az 1049-es 2. reimsi zsinaton megszerezte az „universalis ecclesiae primas et apostolicus” címet, mely nagymértékben növelte a nyugati latin egyház öntudatát Bizánccal szemben. Ugyanakkor a már püspök korában rendkívül erélyes pápa politikája nem volt sikeres, az egységes keresztény világért vívott küzdelme pedig csúfos kudarcot vallott. A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy a római birodalom kettészakadását követően a két terület viszonya már csak a teljesen eltérő kultúrák következtében sem volt sohasem és semmilyen téren konfliktusmentes. 1047 után éppen a normannok megtérítése kapcsán rivalizáltak, ehelyett azonban fegyveres összetűzésre került sor a pogányokkal, mely a vetélkedő feleket szövetségésre készítette. Mielőtt azonban a csapatok egyesülhettek volna, a görögöket a Manfredoniai-öböl partján fekvő Siponto mellett a meglehetősen kulturálatlan horda legyőzte. 1053. június 18-án a mai Puglia régióban fekvő San Paolo di Civitate közelében a latin sereg úgyszintén vereséget szenvedett és maga a pápa is az ijesztően vad és elhanyagolt külsejű harcosokból álló ellenség fogságába esett. Az itt eltöltött nyolc hónap aláasta egészségét, ennek ellenére szabadulását követően, már halálos betegen, 1054 márciusában küldöttséget menesztett Konstantinápolyba Kerularios Mihály pátriárkához. A cél tulajdonképpen a két egyház egyesítésének megvitatása lett volna, a Humbert de Silva Candida kardinális vezette delegáció által előterjesztett különböző vádpontok és megalázó feltételek azonban a görögök számára természetesen nem voltak elfogadhatóak. A viszály odáig fajult, hogy július 16-án (az eset érdekes pikantériája, hogy a római küldöttséget útnak indító Leó pápa időközben, április 19-én elhalálozott) a felek egymást kölcsönösen eretneknek nyilvánítván kiközösítették. Ezzel vette kezdetét a szkizma, a görög és a latin egyház közötti szakadás, mely azóta is antagonisztikus konfrontációként van jelen a kereszténység életében. Két esztendővel később, 39 évesen váratlanul III. Henrik is távozott az élők sorából, halálos ágyán azon fáradozott, hogy a trónt fia számára biztosítsa, egyházi ügyekkel azonban akkor már egyáltalán nem foglalkozott.

A sutri zsinatot követő fejlemények végül a virágzó középkor megkezdődését eredményezték. Mindazonáltal az események további tanulmányozásának során megállapíthatjuk, hogy a reformok vallási szempontból voltaképpen semmit sem oldottak meg. A sebekre csupán az ötszáz évvel később bekövetkezett reformáció hozott némi gyógyírt, mely azonban végül a nyugati egyházat is több részre szakította. Sajnálatos tény, hogy az azóta eltelt újabb fél évezred folyamán az ellentétek még tovább mélyültek, ami pedig a keleti és nyugati egyházak kapcsolatát illeti, az elmúlt évtizedekben tett kísérletek ellenére is kevés a remény a közös út megtalálására. Egyedül Isten kegyelmében bízhatunk, Ő küldhet erőt Egyházunknak abba a mederbe történő visszatereléséhez, melyben „egy akol lesz és egy Pásztor”, ahogyan azt az Úr Jézus eredetileg elrendelte.

Max Weber: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme

– részletek –

Ha pillantást vetünk valamely felekezeti szempontból vegyes ország foglalkozási statisztikájára, igen gyakran találkozunk egy olyan jelenséggel, amely élénken foglalkoztatja a német katolikus sajtót, irodalmat és a katolikus kongresszusokat. Ez a jelenség a tőketulajdonnak és vállalkozásnak, valamint a modern vállalatokban alkalmazott munkásság tanult felső rétegeinek, különösen a magasabb műszaki vagy kereskedelmi előképzettséggű személyzetnek túlnyomóan protestáns jellege. Nemcsak ott észlelhetjük ezt a jelenséget, ahol a felekezeti különbség egybeesik a nemzetiségi különbséggel, és így egyben a kulturális fejlettség fokában mutatkozó eltéréssel, mint Kelet-Németországban a németek és a lengyelek között, hanem majdnem mindenütt, ahol a tőkés fejlődésnek a felvirágzás korában módjában állt, hogy saját szükségletei szerint szabadon átrétegezze és foglalkozás szerint tagolja a lakosságot, és pedig minél nagyobb mozgástere volt a tőkés átalakulásnak, annál inkább. A protestánsoknak a tőketulajdonban, a modern ipari és kereskedelmi vállalkozások irányításában és a magasabb rendű munkafeladatok elvégzésében való viszonylag sokkal nagyobb, a lakosságon belüli százalékarányukat felülmúló részesedését nyilvánvalóan részben a régmúltba nyúló történeti tényezőkre kell visszavezetni, amelyeknél a felekezeti hovatartozás nem a gazdasági jelenségek oka, hanem bizonyos mértékig következménye volt. A szóban forgó gazdasági funkciók gyakorlásához részint tőketulajdon, részint költséges neveltetés szükséges, részint pedig, a legtöbb esetben, ez is az is, úgy hogy megszerzett vagyon birtoklásához vagy legalábbis bizonyos fokú jó módhoz van kötve. De a XVI. században éppen a birodalomnak természeti kincsek vagy közlekedési utak szempontjából legkedvezőbb helyzetben levő és gazdaságilag legfejlettebb, leggazdagabb területei fordultak nagy számban a protestantizmus felé, elsősorban a gazdag városok többsége, és ennek utóhatásait a protestánsok még ma is élvezik a létfenntartásért folytatott gazdasági harcban. Ezzel azonban felvetődik a történeti kérdés: mi volt az oka annak, hogy éppen a legfejlettebb területek különleges erővel vonzódtak az egyházi forradalomhoz? És erre a kérdésre korántsem olyan egyszerű a felelet, mint azt manapság első pillantásra hinni lehetne. A gazdasági tradicionalizmus elvetése kétségkívül olyan mozzanatnak tűnik, amelynek erősen támogatnia kellett más hajlamokat is: a vallási hagyományban való kételkedést és a hagyományos tekintélyekkel való szembefordulást. Itt azonban tekintetbe kell venni valamit, amiről ma gyakran megfeledkeznek: a reformáció voltaképpen nem azt jelentette, hogy általában kiküszöbölték az egyháznak az élet feletti uralmát, hanem inkább az uralom eddigi formáját egy másikkal cserélték fel. És pedig egy hallatlanul kényelmes, akkortájt gyakorlatilag alig érezhető, sok esetben már-már csak formális uralmat cserélték fel az egész életvitelnek olyan – végtelenül terhes és ugyanakkor nagyon is

komolyan vett – szabályozásával, amely az elképzelhető legmélyebben behatolt a magán- és a közélet minden szférájába. A katolikus egyház uralmát – amely „megbünteti az eretnekeket, de enyhén bánik a vétkezőkkel”, ami régebben még inkább igaz volt, mint napjainkban – ma egészen modern gazdasági arculatú népek is elviselik, s ugyanígy elviselték a XV. század fordulóján a földkerekség akkori leggazdagabb, gazdaságilag legfejlettebb területei. A kálvinizmus uralma, abban a formájában, ahogyan a XVI. században Genf és Skócia, a XVI-XVII. század fordulóján Németalföld nagy része, a XVII. században New- England (Új Anglia) és egy ideig maga Anglia ismerte, a mi számunkra az egyén feletti egyházi ellenőrzésnek egyszerűen az elképzelhető legelviselhetlenebb formáját jelentené. Ugyanígy éreztek vele szemben az akkori régi patriciátus széles rétegei, mind Genfben, mind Németalföldön és Angliában. Hiszen éppen a gazdaságilag legfejlettebb területeken fellépő reformátorok nem azt kifogásolták, hogy az egyház, a vallás túlságosan ellenőrzi az életet, hanem azt, hogy túl kevésé teszi ezt. Miként lehetséges tehát, hogy abban az időben éppen ezek a gazdaságilag legfejlettebb országok, és, mint még látni fogjuk, ezeken belül éppen az akkoriban gazdaságilag feltörő „polgári” középosztály nemcsak elfogadták ezt a számukra addig ismeretlen puritán zsarnokságot, hanem védelmében olyan hősiességről tettek tanúságot, amilyennel éppen a polgárságnál mint olyannál előtte alig, utána pedig sohasem találkozunk („the last of our heroisms”, azaz az utolsó eset, amikor hősiességet tanúsítottunk, ahogyan Carlyle nem ok nélkül mondja)? [...]

Benjamin Franklin szerint a vagyonszerzés nem az anyagi életszükségletek kielégítésének eszköze, hanem az emberi élet célja. A „természetes” tényállásnak ez az elfogulatlan érzület szempontjából teljesen értelmetlen megfordítása nyilvánvalóan épp oly nélkülözhetetlen vezérmotívuma a kapitalizmusnak, mint amennyire idegen a kapitalizmus leheletétől érintetlen embernek. De több olyan érzületi elemet tartalmaz, amelyek szorosán kapcsolódnak bizonyos vallásos képzetekhez. Ha ugyanis feltesszük a kérdést: miért kell „emberekből pénzt csinálni”, erre Franklin – aki pedig maga felekezeti színárnyalat nélküli deista volt – önéletrajzában egy bibliai mondással felel, amelyet, úgymond, szigorúan kálvinista apja plántált bele még ifjúkorában: „Láttál-e az ő dolgában szorgalmatos embert? A királyok előtt állandó, nem marad meg az alsó rendűek között.” A pénzszerzés – amennyiben törvényes úton történik – a modern gazdasági rendben a jó munka eredménye és megnyilvánulása, és, mint immár nem nehéz felismerni, ez a derekasság Franklin erkölcsi felfogásának tulajdonképpen alfája és ómegája.

Hiszen a kapitalista kultúra „társadalometikájára” jellemző, sőt bizonyos értelemben meghatározó a *hivatásbeli* kötelességnek sajátos, ma annyira megszokott, valójában azonban egyáltalán nem magától értetődő gondolata. Ez azt jelenti, hogy *az egyénnek kötelességtudatot kell éreznie – és érez is – „hivatásbeli” tevékenységének tartalmával szemben, bármi legyen is az s tekintet nélkül arra, hogy az elfogulatlan érzület előtt ez akár mint munkaerejének, akár mint dologi javainak („tőke”) tisztá értékesítése tűnik fel.* [...]

A kapitalizmus „szellemének” – mint „etikai” mezben fellépő, normához kötött, meghatározott életstílusnak – elsősorban azzal a fajta érzésvilággal és viselkedésmóddal kellett megküzdenie, amelyet tradicionalizmusnak nevezhetnénk. Egyelőre itt sem kísérletezhetünk semmiféle végérvényes „definícióval”, hanem – természetesen itt is csak ideiglenesen – konkrét esetekben világítjuk meg, hogy mit értünk ezen a szón, és pedig úgy, hogy alul, a munkásoknál kezdjük.

A darabbér ama technikai eszközök közé tartozik, amelyek segítségével a modern vállalkozó a lehetséges maximális munkateljesítményre, a munkaintenzitás növelésére szokta bírni az „ő” munkásait. A mezőgazdaságban például a termés betakarítása parancsolóan írja elő a munkaintenzitás lehető legnagyobb mérvű fokozását, mert ennek a munkafolyamatnak a maximális meggyorsításától – különösen bizonytalan időjárás esetén – hatalmas összegű nyereségek biztosítása függ. Ennek megfelelően itt igen széles körben alkalmazzák az akkordbérrendszert. S minthogy minél nagyobb a termés és minél belterjesebb művelést folytat az illető mezőgazdasági üzem, annál inkább érdeke általában a vállalkozónak a betakarítás meggyorsítása, természetesen újra meg újra megkísérelték, hogy az akkordtarifa emelésével érdekeltté tegyék a munkásokat teljesítményük fokozásában, akik így rövid idő alatt rendkívüli keresetet érthettek el. Ezen a ponton azonban sajátos nehézségek mutatkoztak: a darabbér-tarifák emelése sok esetben feltűnő módon nem a munkateljesítmény emelését, hanem csökkenését eredményezte, mert a munkások a darabbér emelésére nem napi teljesítményük növelésével, hanem leszállításával válaszoltak. Az az ember, aki például egy holdnyi gabona learatásáért eddig 1 márkát kapott, s naponta 2 1/2 holdat aratott le, ezzel 2 1/2 márkát keresett naponta, most miután a darabbért holdankétn 25 pfenniggel emelték, nem 3 holdat aratott le (amint azt a nagy kereseti lehetőségre való tekintettel remélték tőle, hiszen 3,75 márkához jutott volna, amire minden lehetőség megvolt), hanem ellenkezőleg, csak 2 holdat, mert ezzel most ugyanúgy megkereste a 2 1/2 márkát, mint eddig, amivel, hogy a Biblia szavát idézzük, „megelégedett magának”. Az, hogy többet kereshet, kevésbé vonzotta, mint az, hogy kevesebbet is dolgozhat. Nem azt kérdezte: mennyit kereshetek naponta, ha a maximális munkateljesítményt nyújtom, hanem ezt: mennyit kell dolgoznom ahhoz, hogy megkeressem az eddigi 2 1/2 márkát, amely fedezi tradicionális szükségleteimet? Ez jellegzetesen az a viselkedés, amelyet „tradicionálisizmusnak” nevezünk: *az ember „ természetétől fogva” nem pénzt és még több pénzt akar, hanem egyszerűen csak élni, úgy, ahogyan megszokta, és annyit akar keresni, amennyi ehhez szükséges. [...]*

Félreérthetetlen tény, hogy ebbe a német szóba: „Beruf” [hivatus – a szerk.] s talán még hangsúlyosabban angol megfelelőjébe, a „calling”-ba legalábbis *belecseng* egy vallásos képzet – az isten által kitűzött feladaté s ez annál inkább érezhető, minél hangsúlyosabban ejtjük ki a szót. Kövessük most történetileg s a kultúrnyelvekben ezt a szót s mindjárt kitetszik, hogy arra, amit mi (az egész életre szóló állás, a körülhatárolt munkaterület értelmében) „hivatus”-nak nevezünk, a túlnyomórészt katolikus népek körében éppoly kevésbé ismernek hasonló színezetű kifejezést, mint a klasszikus ókorban. Ezzel szemben e szót ismerik az *összes*, túlnyomóan protestáns felekezetű nép körében. Kiderül továbbá az is, hogy a jelenség oka nem a szóban forgó nyelvek valamiféle etnikailag meghatározott sajátossága, amit az olyan kifejezések sugallnának, mint a „német népszellem”, hanem az a körülmény, hogy mai értelmében e szó a *bibliafordításokból* származik, mégpedig a fordítónak, *nem* pedig az eredetinek a szelleméből. Úgy tűnik, hogy a lutheri bibliafordítás Sirák könyvének egyes helyein (11, 20 és 21) használta először e szót kifejezetten a mai értelemben, amely ezután hamarosan felvette mai jelentését az összes protestáns nép világi nyelvében, holott korábban a világi irodalomban ennek semmiféle kezdetei nem mutatkoztak. [...] S ahogyan e szó jelentése, s ez nagyjából ismeretes, éppúgy új és a reformáció terméke volt e *gondolat* is. Nem mintha nem lettek volna bizonyos kezdetei nemcsak a középkorban, de már a (késő hellenisztikus) ókorban is a rendszeres világi munka olyanfajta

megbecsülésének, amely a hivatás e fogalmában rejlik. De a kötelességérzet megbecsülése a világi hivatáson belül – mint olyan legfőbb tartalomé, melyet az erkölcsi öntevékenység egyáltalán megkívánhat – feltétlenül újat jelentett. Ez volt az, ami szükségszerűen maga után vonta a mindennapi világi munka vallásos jelentőségének képzetét, s ami a hivatás fogalmát ebben az értelemben elsőként megteremtette. A „hivatás” fogalmába tehát minden protestáns irányzat központi hittétele fejeződik ki, mely nem ismeri el az evilági erkölcsiség túllicítálását szerzetesi aszkézis révén, hanem kizárólag az evilági kötelességek teljesítésével törődik úgy, ahogyan ez megadatik az egyén egész életre szóló munkájában. E munka éppen ezért lesz „hivatássá”. Ezt a hittételt bontja szét a keresztény erkölcsi parancsokról szóló katolikus megkülönböztetés „praecepta”-ra [„parancsolatok”-ra – a szerk.] és „consilia”-ra [„tanácsok”-ra – a szerk.] s hirdeti meg, mint egyetlen eszközt, az istennek tetsző életet.

Lutherben reformátori tevékenységének első évtizedében fejlődik ki ez a gondolat. A világi munka kezdetben még – messzemenően a túlnyomórészt középkori hagyomány értelmében, ahogyan például Aquinói Szent Tamás képviselte azt – Isten által kívánatos ugyan, de a teremtett dolgokhoz tartozik, elengedhetetlen természeti alapja a hívő életnek, erkölcsileg pedig éppoly közömbös, mint az evés vagy az ivás. De a „sola-fide” [„csak a hit” – a szerk.] gondolatának világosabb, következetes érvényesítéséből és az ebből adódó, egyre növekvő erővel hangsúlyozott ellentétből – a szerzeteseknek az „ördög által diktált” katolikus „evangéliumi tanácsaival” szemben – megerősödik a hivatás jelentősége. A szerzetesi életvezetés ezután természetesen már nemcsak az Isten igazolása szempontjából válik teljesen értéktelenné, hanem azért is, mert Luther számára egyúttal az önző, a világi kötelességek alól magát kivonó szeretetlenség termékét testesíti meg. E magatartással szemben a világi hivatásvégzés úgy jelenik meg, mint a felebaráti szeretet kifejezése. Ezt Luther hallatlanul világidegen módon úgy okolja meg, hogy elsősorban a munkamegosztásra utal, ami minden egyént a *másokért* való munkára kényszerít. Ez a jól láthatóan skolasztikus megalapozás azonban hamarosan tovatűnik, megmarad viszont egyre erősebb nyomatékka az az utalás, hogy minden körülmények között az evilági kötelességek teljesítése az egyetlen út Isten tetszésének elnyeréséhez, hogy Isten ezt és csakis ezt akarja, s hogy éppen ezért Isten előtt teljességgel egyenlő minden bevett hivatás.

Kétségtelen, sőt, közhelyszámba megy, hogy a reformáció és különösen Luther egyik legnagyobb hatású teljesítménye a világi hivatásra való élet ilyen erkölcsi minősítése volt [...]

A reformáció egészének teljesítménye először is csupán az, hogy a katolikus felfogással szemben hatásosan megnövelte az evilági, hivatás szerint végzett munka erkölcsi hangsúlyát és az érte járó vallásos *jutalmat*. [...]

Ahogy Luther Zwingliben, úgy találtak Luther követői a kálvinizmusban egy „másfajta szellemet”. S nem csoda, hogy a katolicizmus attól kezdve mindmáig a kálvinizmusban látja igazi ellenségét. Ennek először is egyszerű politikai oka van: amennyire a reformáció elképzelhetetlen Luther személyes vallási fejlődése nélkül és szellemileg tartósan függött az ő személyiségétől, műve annyira lett volna mégis rövid életű a kálvinizmus nélkül. A katolikusok és lutheránusok részéről közösen megnyilvánuló utálat lényege a kálvinizmus etikai mivoltában rejlik. [...]

A kálvinizmus legjellegzetesebb dogmájának a *kegyelmi kiválasztás* számít. [...] Ismerjük meg autentikus tartalmát – hiszen ma már csak a teológiában képzettek között számíthatunk ismeretére – a „Westminsteri Hitvallás” 1647-ből származó mondataiból, melyből az alábbi pontokat mind az independens, mind a baptista hitvallások egyszerűen megismétlik.

9. Tétel (A szabad akaratról) Nr. 3: Az ember bűnbe esett s ennek folytán elveszítette akaratának képességeit mindenféle vallási jóra és az üdvözülésre. Ezért a maga természetes ereje és cselekedetei által nem tud a hithez és Isten imáadásához eljutni, vagy arra felkészülni.

3. Tétel (Isten örök végzéséről) Nr. 3.: Dicsőségét az Isten úgy nyilvánítja ki, hogy egyeseket örök életre ítelt (predestinated), másokat örök halálra rendelt (foreordained). Nr. 5.: Az Úr a világ alapjának megvetése előtt választotta ki az emberi nemből azokat, akiket örök életre és Krisztusban örök dicsőségre ítelt. Az Úr öröktől való és megváltoztathatatlan döntése, akaratának titkos végzése és önkénye az ő szabad kegyéből és szeretetéből fakadt. Saját dicsőségére döntött így s döntésének sem feltétele, sem oka nem az volt, hogy előre látja a hitet, a jótetteket, ezek valamelyikében tanúsított állhatatosságot, vagy a teremtésben bármi mást.

10. Tétel (A megigazulásról) Nr. 1.: Az Úr mindazokat és csak azokat, akiket örök életre rendelt az általa eldöntött és néki tetsző időpontban szavával és szellemével megigazulásra hívja... elveszi az ő kőszíveiket és húsból való szívet ad néki, megújítja és – mindenható ereje által – a jóra igazítja akaratukat...

5. Tétel (A gondviselésről) Nr. 6.: A rossz és istentelen embereket korábbi bűneik miatt az Úr megvakítja és megbénítja. Nemcsak kegyét vonja meg tőlük, melynek révén értelmük megvilágosulhatna, szívük megindulhatna, hanem megvonja tőlük az adományokat is. Mert ezen adományok romlottságra és bűnre csábították őket, saját kedvük szolgálatára. Megkísértette őket az ördög világa és hatalma, miáltal az történt, hogy ugyanazon eszközökkel keményítették meg saját szívüket, melyekkel az Úr másokét meglágyítja. [...]

A világ arra – s csak arra – rendeltetett, hogy Isten dicsőségét szolgáljuk s a kiválasztott keresztény arra – és csak arra – van a világon, hogy a parancsolatok végrehajtásával részt vegyen Isten világi dicsőségének gyarapításában. Isten azonban társadalmi teljesítményt követel a keresztényektől, *hiszen* azt követeli, hogy az élet társadalmi formálása az ő parancsai szerint s e céloknak megfelelően történjék. A kálvinisták társadalmi munkája a világban csupán olyan munka, melyet „in majorem glóriam Dei” („az Isten hatalmas dicsőségére”) végeznek. Ilyen jellegű tehát a *hivatásos* munka is, mely az összesség *világi* életének szolgálatában áll. A munkamegosztáson alapuló hivatásvégzést már Luther is a „felebaráti szeretet”-ből vezette le. De ami nála pusztán bizonytalan, tisztán konstruktív-gondolati kezdet maradt, az a kálvinisták etikai rendszerének jellegzetes részévé vált. A „felebaráti szeretet” – minthogy kizárólag az Isten, nem pedig a *teremtény* dicsőségére szolgálhat – *elsősorban* a *lex naturae* [„természet törvény” – a szerk.] révén adott *hivatásos* munka betöltésében nyilvánul meg, s emellett sajátos módon dologi-személytelen jellegű: a bennünket körülvevő társadalmi világ racionális alakításában való szolgálat jellemzi. E világot csodálatos célszerűséggel alakították ki, rendezték be és – mind a bibliai „kinyilatkoztatás”, mind pedig a természetes belátás szerint – szemlátomást arra teremtették, hogy az emberi nem „*hasznára*” legyen. E személytelen társadalmi hasznosság érdekében végzett munka Isten dicsőségének kedvez, s ezért Isten akarata szerint valónak tekintendő. [...]

Ha elővesszük Baxter *A szentek örök nyugalma és bevezetés a kereszténységbe* című művét, vagy mások ezekkel rokon munkáit, akkor először is az tűnik fel, hogy a gazdagságról és a gazdagság megszerzéséről szóló ítéletek az Újszövetség ebionita [szegénységet magasztaló, aszkétikus – a

szerk.] elemeit hangsúlyozzák. A gazdagság, mint olyan súlyos veszély, a kísértése sosem ér véget, a rá való törekvés pedig nemcsak értelmetlen Isten birodalmának felsőbbrendű jelentőségéhez képest, hanem egyben erkölcsileg is kétséges. Az aszkézis itt a múlandó javak megszerzésére irányuló mindenfajta törekvés *ellen* van, sokkal élesebben, mint Kálvinnál, aki nem tekintette a papok gazdagságát hatékonyságuk akadályának, sőt, tekintélyük kívánatos növekedését látta benne, s megengedte, hogy vagyonukat – mindenesetre botrányt kerülve – jövedelmező módon fektessék be. Tetszés szerint lehetne szaporítani a pénzre és a javakra irányuló törekvés kárhóztatásának példáit a puritán írásokból, s összevethetnénk őket az e kérdésben sokkal elfogulatlanabb késő középkori etikai irodalommal. Mindezt teljesen komolyan gondoljuk – csak behatóbb figyelemre van szükség ahhoz, hogy e puritán művek határozott etikai értelmét és összefüggését megértsük. Erkölcsileg ugyanis akkor vagyunk igazán megvetendőek, ha megnyugszunk birtokunkban, *élvezzük* a gazdagságot, haszontalanul és érzékien élünk, s főleg akkor, ha már nem törekszünk a „szent” életre. A birtoklás *csak azért* kétséges, mert e megnyugvás veszélyével jár. Hiszen a „szentek örök nyugalma” a túlvilágon van, a földön viszont, hogy kegyelmében biztos legyen, az embernek „addig kell végbevinni annak tetteit, aki küldte őt, amíg nappal van”. Nem a kényelem és az élvezet, hanem *csakis a cselekvés* szolgálja Isten dicsőségének – egyértelműen kinyilvánított akarata szerinti – gyarapítását. Az *időfecsérlés* tehát az első s az elvileg legsúlyosabb bűn. Az élet időtartama végtelenül rövid és értékes, semhogy „megállapodhassunk” hivatásunkban. A társasági élet, az „üres fecsegés”, a luxus, sőt, még az egészség megtartásához szükséges mennyiséget – tehát hat, legfeljebb nyolc órát – meghaladó alvás is erkölcsileg felettébb kárhóztató időpocsékolás. Itt még nem találkozunk Benjamin Franklin mondatával – „Az idő pénz” –, de ennek szelleme bizonyos fokig érvényes: az idő végtelenül értékes, mert minden eltékozott munkaóra Isten dicsőségének szolgálatából vész el. Értéktelen, s talán kárhóztató ezért a tétlen szemlélődés is, legalábbis akkor, ha a hivatásszerű munka rovására történik. Hiszen a szemlélődés *Istennek kevésbé* tetsző, mint amikor aktív tetteinkkel akaratát hajtjuk végre hivatásunkban. Ezenkívül ott van erre a vasárnap, s Baxter szerint éppen a hivatásukban tétlenkedőknek nincs idejük Istenre akkor, amikor ennek itt van az ideje. Ennek megfelelően Baxter főműve telítve van a nehéz, szakadatlan testi vagy szellemi *munka* mindig visszatérő, sokszor szenvedélyesen hangzó hirdetésével. Két motívum együttműködése figyelhető meg ebben. Először is a munka az az ősi kipróbált *asketikus eszköz*, melyet a Nyugat egyháza – éles ellentétben nemcsak a Kelettel, hanem az egész világ szinte összes szerzetesi szabályával – régóta nagyra becsült. A munka ugyanis – a sajátos megelőzési eszköz minden olyan kísértés ellen, melyet a puritanizmus az „unclean life” [„tisztátalan élet” – a szerk.] fogalmában foglalt össze – s melyeknek szerepe nem lebecsülendő. A puritanizmus szexuális aszkézise ugyanis csak fokozatában, nem pedig alapelveiben különbözik a szerzetesitől, s annak következtében, hogy a házasságra is kiterjed, szélesebb körű, mint az. Hiszen a házasságon *belüli* nemi érintkezés is csak úgy megengedett, mint az Isten dicsőségének gyarapítására Isten által megkívánt eszköz a parancsolatnak megfelelően: „Gyarapodjatok és sokasodjatok”. Mind a vallásos kétely s az aggályos önkínzás, mind pedig a szexuális kísértések ellen szolgált a szigorú diéta, a növényi táplálék és a hideg fürdő, valamint az előírás: „Dolgozz keményen hivatásodban!”

A munka azonban ezen túl, s mindenekelőtt az életnek Isten által megszabott *öncélja*. A páli mondat – „Aki nem dolgozik, ne is egyék!” – feltétlen érvényű és mindenkire vonatkozik. A munkakedv hiánya a kegyelmi állapot hiányának eleje. [...]

Hogy egy hivatás mennyire hasznos, s ennek megfelelően Istennek mennyire tetszik, elsősorban a hivatás erkölcsi fontosságától, másodsorban az általa az „összességnek” megtermelt javak mértékétől függ, végül pedig, gyakorlatilag legfontosabb szempontból a magángazdasági „jövődélmezőségétől”. Hiszen, ha az az Isten, akit a puritán ember működni lát az élet minden történéseiben, nyereségi esélyt mutat valakinek, akkor ezzel egyúttal szándékát is kinyilvánította. Ennélfogva a hívő keresztény úgy tehet eleget e felhívásnak ha ezt kihasználja. „Ha Isten olyan utat mutat nektek, melyben saját lelketek, vagy mások lelkének károsodása nélkül törvényes módon *többet nyerhettek*, mint egy másik úton, ti pedig ezt az utat elkerülnétek s követnétek a kevesebb hasznot nyújtó utat, akkor *hivatásotok egyik célját keresztezitek, akkor vonakodtok Isten akaratának végrehajtói lenni*, adományát elfogadni, amit érte használhatnátok fel, ha Ő ezt kívánná. Persze nem az érzéki örömök és bűnök céljaira, *de Istenért szabad dolgoznotok, hogy gazdagok legyetek.*” [...]

Az eddig elmondottakat abban foglalhatjuk össze, hogy az evilági protestáns aszkézis teljes erejével ellene működött a birtoklás természetes *élvezetének*, leszűkítette a *fogyasztást* s főként a luxusfogyasztást. Ezzel szemben olyan lélektani hatása volt, hogy *megszabadította a javak szerzését* a tradicionalista etika gátlásaitól, s úgy rombolta le a nyereségvágy korlátait, hogy nemcsak legalizálta azt, hanem (az ábrázolt módon) kifejezetten az isteni akaratot láttatta benne. Az érzékiség és a külső javakhoz való ragaszkodás elleni harc *nem* a racionális *szerzés*, hanem a birtokolt javak irracionális használata ellen irányult – a puritánok mellett éppen ezt tanúsítja a kvékerek nagy apológétája, Barclay is. Ez azonban mindenekelőtt a luxus kárhozatos, *hivalkodó* formáinak teremtett istenítéseként való tiszteletét jelentette – s ez volt jellemző a feudális érzékre – az Isten által megkívánt, s az egyének, valamint az összesség életcéljait szolgáló racionális és hasznos alkalmazás helyett. Ez az aszkézis *nem önsanyargatást* kívánt a birtokosoktól, hanem azt, hogy birtoktárgyaikat szükséges és *gyakorlati módon hasznos* javakra fordítsák. A „*komfort*” fogalma jellemző módon fogja át az etikailag elfogadható használati célok körét, és természetesen nem véletlen, hogy a hozzá kötődő életstílus fejlődését éppen a kvékereknél figyelték meg a legkorábban és a legvilágosabban. Azoknál tehát, akik legkövetkezetesebben képviselői voltak ennek az életszemléletnek. A lovagi pompa csillogása és fénye – bizonytalan gazdasági alapon nyugodva – többnek mutatta a szegényes eleganciát a józan egyszerűségnél. A kvékerek ezzel állították szembe a polgári „*otthon*” tiszta és szolid kényelmének eszményét. [...]

A fáradhatatlanul, állandóan, rendszeresen ellátott világi hivatásnak, mint az aszkézis legmagasabb rendű eszközének s egyúttal az újjászületett emberek igaz hitének legbiztosabb és legszembeszökőbb beigazolódásának etikai értékelése volt a legerősebb ösztönző arra, hogy elterjedjen az az életfelfogás, amit itt a kapitalizmus „szellemé”-nek nevezünk. S, ha most *egybevetjük* a fogyasztás korlátozását a szerzészvágy felszabadításával, akkor azonnal előtűnik az eredmény: az *aszketikus takarékosági kényszer* által végbevitt *tőkeképzés*. A nyereségnek a fogyasztással való felemésztését akadályozó gátak a produktív felhasználásnak, a *tőkebefektetésnek* kedveztek. Azt természetesen nem lehet pontos számszerűséggel meghatározni, hogy mennyire volt erős ez a hatás. De az összefüggés annyira világos például Új-Angliában, hogy ezt egy olyan kitűnő történész is észrevette, mint John Doyle. De Hollandiában is – ahol a szigorú kálvinizmus ténylegesen csak hét évig uralkodott –, a komolyan vallásos körökben – roppant gazdagságuk ellenére – életük összehasonlíthatatlan egyszerűsége féktelen tőkefelhalmozási kedvhez vezetett. Az hogy a továbbiakban mindenkor és mindenütt megjelenő – nálunk ma is igen népszerű –, a polgári javak „*nemesítésére*” irányuló tendenciát a puritanizmusnak a feudális életformával szem-

ben tanúsított ellenszenvé érezhetően gátolta, az kézenfekvő. A XVII. századi angliai merkantilista szerzők arra vezették vissza a holland tőke fölényét az angollal szemben, hogy az újonnan képzett pénzvagyonok Hollandiában nem áramoltak vissza vidékre, mint Angliában, ahol a birtokvásárlásból egyenesen következett a feudális szokásokat követő újnemességhez s ezáltal a kapitalista értékesítés megszüntetése. [...]

Ameddig a puritán életfelfogás hatalma elért, minden körülmények között javára vált a polgári, gazdaságosan *racionális* életvezetés tendenciájának – s ez természetesen sokkal fontosabb, mint a pusztán tény, hogy kedvezett a tőkeképzésnek. De ennek az életfelfogásnak a tőkeképzés volt a leglényegesebb, s főleg az egyedül következetes hordozója. Az állt ott a modern „gazdasági ember” bölcsőjénél. Biztos, hogy ezek a puritán életesmények csődöt mondtak a gazdagság – maguk a puritánok által is jól ismert – „kísértéseinek” túlságosan erős próbáin. A kispolgárság és a farmerek *feltörekvő*, új rétegeiben rendszeresen találni olyan embereket, akik eredetileg a puritán szellem képviselői voltak s a „beati possidentes” [„gazdag birtokosok” – a szerk.] közül még a kvékerek is gyakran készek voltak megtagadni régi eszményeiket. Ugyanaz történt itt is, mint az evilági aszkézis előfutárának, a középkor kolostori aszkézisének esetében: mihelyt a szigorúan szabályozott élet, s a korlátozott fogyasztás helyén teljes mértékben kifejlődött a racionális gazdasági vezetés, az így nyert birtok tüstént nemesi címet kapott – mint a hitszakadás idején – vagy pedig töréssel s azzal fenyegette a kolostori nevelést, hogy kolostori „reformációk” sorozata kezdődik el. A szerzetesi regulák egész története bizonyos értelemben nem más, mint örökös küzdelem a birtoklás szekularizáló hatásával. Ugyanez érvényes óriási méretekben a puritanizmus evilági aszkézisére. A metodizmus győzelmes „újjászületését”, mely együtt járt az angol ipar felvirágzásával a XVIII. század vége felé, jól összevethetjük egy kolostori reformációval. [...]

Azok a nagy vallási mozgalmak, melyeknek jelentősége a gazdasági fejlődés szempontjából elsősorban aszketikus *nevelési* hatásukban állt, akkor tudták kifejleszteni teljesen *gazdasági* működésüket, miután már túl voltak a kizárólag vallásos lelkesedés csúcsán, miután Isten birodalmának görcsös kutatása oldódni kezdett a józan hivatáserények folytonos gyakorlásában s a vallásos gyökérszet halódni kezdett, hogy helyet engedjen az utilitarista világiasságnak. Akkor tehát – hogy Dowdent idézzük –, amikor a népszerű fantáziában „Robinson Crusoe”, az *izolált* gazdasági ember – aki mellesleg missziós munkát végez – lép Bunyan „Zarándok”-ának helyére – akit még belső magánya hajtott a „hiúság vásárán” keresztül az égi birodalom felé. Amikor aztán a „to make the best of *both world*” [„*mindkét* világ javára cselekedni” – a szerk.] lett az uralkodó alapelv, akkor a tiszta lelkiismeretnek már csupán – mint már Dowden is megjegyezte – a kényelmes polgári élet eszközeinek sorában volt helye, ahogyan azt a „puha párnáról” szóló német kifejezés oly érzékletesen tartalmazza. A XVII. század vallásosan eleven korszaka azonban éppen a pénzszerzéssel járó roppant jó – bizvást mondhatjuk: *farizeus* módon jó – lelkiismeretet hagyta utilitárius örökösire – ha a pénzszerzés egyébként törvényes keretek között történt. A „Deo piacere vix potest” („Istennek tetsző erő lehet”) gondolatából semmi sem maradt. Sajátosan *polgári hivatás-etika* keletkezett. A polgári vállalkozó ezentúl – Isten kegyelmének s látható áldásának tudatában, saját üzleti érdekeit követte, s ezt *kellett* tennie, ha magatartása formálisan helyes, erkölcsi élete feddhetetlen volt, gazdagságának felhasználása pedig nem volt visszataszító. A vallásos aszkézis hatalma ezen felül még józan, lelkiismeretes munkásokat bocsátott rendelkezésre, olyanokat, akiknek kivételesen nagy munkaerejük volt, s akik a munkához, mint Isten akaratának megfelelő életcélhoz kötődtek. S e hatalom még azt a megnyugtató biztonságérzetet is nyújtotta, hogy a javak egyenlőtlen elosztása ezen a világon Isten

előrelátásának különleges műve, azé az Istené, aki e különbségtevésével éppúgy a maga titkos, számunkra ismeretlen céljait követi, mint a csak partikuláris kegyelemmel. Már Kálvin is felállította azt a – sokszor idézett – tételt, hogy a „nép”-et, tehát a munkások és kézművesek tömegeit szegénységben kell tartani, hogy Isten engedelmes szolgálói maradjanak. Ezt a gondolatot „szekularizálták” azután a hollandok (Pieter de la Court és mások): az emberek tömegei csak akkor *dolgoznak*, ha a szükség erre rákényszeríti őket – a kapitalista gazdaság egyik vezérmotívumának ez a definíciója terjedt tovább az alacsony bérek „termelékenységé”-nek elméletében. A fogalmak utilitarista szellemű megváltozása itt is e fogalmak vallásos gyökereinek észrevétlen elsorvadásával járt, úgy, ahogyan ezt már többször is alkalmunk volt megfigyelni. A középkori etika nemcsak eltűrte a koldulást, hanem egyenesen dicsőítette a kolduló rendeket. Alkalmanként még a világi koldulásokat is „rend”-nek nevezték, s úgy is értékelték, hiszen a nekik nyújtott alamizsnákkal is jó cselekedeteket gyakorolhattak a gazdagok. Még a Stuartok anglikán társadalometikája is igen közel állt ehhez az álláshoz. A puritán aszkézisnek jutott a feladat, hogy részt vegyen annak a kemény angliai szegény törvénynek a létrehozásában, mely döntő változást eredményezett e területen. S ezt azért tehette meg, mert a protestáns szekták és a szigorúan puritán közösségek saját kebelükön belül tényleg egyáltalán *nem ismerték* (el) a koldulást. A másik oldalról, tudniillik a munkások oldaláról nézve a Zinzendorf-féle pietizmus a hivatásához hű munkást dicsőítette, aki nem szerzésre törekszik, hanem az apostolok módjára s tanítványok karizmájával megajándékozva él. Hasonló, de még radikálisabb nézetek terjedtek el az anabaptista mozgalom kezdetén. Természetesen szinte az *összes* felekezet teljes aszketikus irodalmában előfordul az a gondolat, hogy Istennek nagyon is tetsző cselekedet, ha hűségesen végzik munkájukat akár alacsony bérért is azok, akiknek az élet nem nyújtott egyéb lehetőséget. *E tekintetben* maga a protestáns aszkézis semmi újat nem eredményezett. De nemcsak elmélyítette e gondolatot, hanem normát formált belőle – s ami a hatást illetően *egyedül fontos* – pszichológiai *összítő* alakította e munka végzését mint *hivatását*, tehát mint a kegyelmi állapotról való bizonyosság legkiválóbb, sőt, gyakran egyedüli eszközét. Másrésztől legalizálta e sajátos munkakedv kizsákmányolását, mivel „hivatásként” értelmezte a vállalkozó pénzszerzését is. [...]

Amióta az aszkézis a szerzetesi cellákból áttevődött a hivatás világába és az evilági erkölcsösö-
séget uralni kezdte, egyúttal abban is közreműködött, hogy felépüljön a mechanikus-gépi termelés
technikai és gazdasági előfeltételeihez kötött modern gazdasági rend hatalmas kozmosza. Ez
határozza meg ellenállhatatlan erővel mindazoknak az egyéneknek az életstílusát – s *nemcsak* a
gazdaságokban tevékenyen résztvevőket –, akik ebbe a hajtóműbe beleszületnek, s talán ez fogja
meghatározni mindaddig, amíg az őskori tüzelőanyagok utolsó mázsája is elizzik. Baxter nézete
szerint „mint egy kopott kabát, amit bármikor levethetnénk”, olyan a világi javak gondja a szent
emberek vállán. Ezt a kabátot a sors acélkemény épületté tette. Miután az aszkézis átépítette a
világot, s miután munkálkodott e világban, e világi javak olyan növekvő, s végül is annyira
menthetetlen hatalomra jutottak az emberek felett, mint még a történelemben soha korábban. Az
aszkézis szelleme ma már – végérvényesen-e, ki tudja? – elillant ebből az épületből. A
győzedelmes kapitalizmusnak, mióta a gépi alapokon nyugszik, nincs többé szüksége rá, mint
támaszra. Mai életünkben végérvényesen halványodni látszik nevető örökösének, a felvilágo-
sodásnak rózsás kedve is, és a „hivatásszerű kötelesség” gondolata mint egy valaha volt vallásos
hittartalom kísértetének árnya él csupán. Ahol manapság a „hivatás elvégzése” közvetlenül nem
hozható kapcsolatba a legmagasabb kultúrértékekkel – illetve, az ellenkező póluson, ahol nem
érezik szubjektíven is gazdasági kényszernek – ott az emberek egyáltalán nem törődnek

értelmezésével. E vallásos-etikai szelleméből következő szerzési vágy ma arra késztet legkorlátlanabb honában, az Egyesült Államokban, hogy képzetét a pusztá versenyszennvedéllyel társítsuk, s nemritkán látszik éppen sportnak. Még senki sem tudja, ki fog lakni ebben az épületben a jövőben, hogy e roppant fejlődés végül is egészen új próféciaíakhoz vezet-e majd, vagy régi gondolatok és eszmények nagy újjászületéséhez, *vagy* pedig – ha egyikhez sem ezek közül – gépiesített kövületté válik, amit egyfajta görcsösen magát-fontosnak-tartani-akarás díszít majd. Akkor mindenesetre e kultúrfejlődés „utolsó emberei” számára igazak lehetnek e szavak: „Lélektelen szakemberek, s az élvezetek szívtelenjei: ez a semmi képzei úgy, hogy felér az emberiség eddig soha el nem ért csúcsaira.”

1905

Max Weber: Szent tudás, prédikáció, lelkipásztorkodás

Minden esetben a papságra vár az a feladat, hogy a győztes új tant vagy a profetikus támadással szemben diadalmaskodó régít rendszerbe foglalja, világosan körülhatárolja, hogy mi számít szentnek, és mi nem, s ezt a saját uralma biztosítása érdekében jól bevésse a laikusok hitébe. A papság uralmára nézve nem mindig az olyan – egyenest a papok ellen irányuló – prófécia jelenti a közvetlen veszélyt, mint amely Indiában különösen az ősi időkben megindította a fejlődést. Már pusztán az is hasonló eredményekre vezethet, ami a papságnak elemi érdeke: a papoknak biztosítaniuk kell a saját helyzetüket a lehetséges támadásokkal szemben: s meg kell védeniük a saját bevált praxisukat a laikusok szkepszisével szemben. Ám ahol ez a fejlődés megindul, ott mindig életre hív két jelenséget: a kanonikus írásokat és a dogmákat. Persze mind a kettő – és kivált az utóbbi – nagyon eltérő formákban jelenhet meg. A kanonikus írások a kinyilatkoztatásokat és magukat a szent tradíciókat tartalmazzák, a dogmák pedig a papok tanításai e kettőnek az értelméről. A prófécia által közvetített vallási kinyilatkoztatás vagy a fordítottja, a hagyományosan birtokolt és a tradíciók által közvetített szent tudás összegyűjthető szájhagyomány útján. A bráhmaának szent tudását hosszú évszázadokon át csak szájhagyomány útján adták tovább, és az írásos formától egyenest visszariadtak, ami e tudás irodalmi formájára tartósan rányomta a bélyegét, s az egyes sákhák (iskolák) egyébként nem is egészen csekély szövegeltéréseit is meghatározta. Az indok az volt, hogy ezt a tudást csak az birtokolhatja, aki már kétszer született, s erre alkalmasnak bizonyult. Olyan valakivel (a súdrával) közölni, aki nem született újra, aki kasztjánál fogva ki volt zárva belőle, súlyos véteknek számított. Eredetileg a céh érdekei miatt mindenütt ilyen titkos tudás jellegük volt a mágikus művészet tanainak. De mindenütt voltak olyan elemei már a varázsló tudásának is, amelyek a nép többi tagjánál éppenséggel a rendszeres nevelés részévé váltak. A legkorábbi, mindenütt elterjedt, mágikus nevelési szisztémának az az animisztikus [lélek és szellemhitbe vetett – a szerk.] feltevés az alapja,

hogy a hősiesség is karizmán nyugszik, ugyanúgy, mint a mágikus művészet: a karizma – amelyet mágikus praktikákkal kell a hősből fogva tartani – felébreszti és próbára teszi a hősiességet, s a hősből is újra kell születnie a hősiességhez, ugyanúgy, ahogy a mágusnak újra kell születnie, új lelket kell birtokba vennie a művészet gyakorlásához. Ebben az értelemben a karizmatikus nevelés a maga noviciátusával, bátorsági próbáival, a kiállandó gyötrelmekkel, a felavatás és a rang fokozataival – az ifjak felavatásával és katonai szolgálatra alkalmassá tételével – egyetemes intézménye volt valamennyi harci társulásnak, és csökevényesen csaknem mindenütt fennmaradt. A laikusok nevelésében betöltött rendkívül fontos feladata akkor sem szűnik meg, ha a céhekbe tömörült varázslók az átalakulás során papokká válnak, és a papság mindenütt igyekszik ezt a feladatot megkaparintani. Ekkor a titkos tudás, mint olyan egyre inkább eltűnik, és a papok tanítása irodalmilag rögzített tradícióvá válik, amelyet a papság dogmák segítségével interpretál. Az ilyen könyvekbe lefektetett vallás azután nemcsak a papsághoz tartozók saját körében, hanem a laikusok körében is – sőt éppen itt – a képzési rendszer alapja lesz.

Nem minden kanonikus szent gyűjtemény, de a legtöbb abból a harcból vette át a profán vagy legalábbis vallásikig nem kötelező elaborátumokkal szembeni elzárkózását, amely a gyülekezeten belül az uralomért versengő csoportok és próféciák között folyt. Ezért ahol nem volt ilyen harc, vagy legalábbis nem fenyegette a tradíció tartalmát, ott a formákat tekintve gyakran igen fokozatosan ment végbe az írások kanonizálása. Így a zsidó kánonról jellemző módon csak a jamniai színóduson (Kr. u. 90), röviddel a teokratikus állam bukása után született döntés – mégpedig valószínűleg az, hogy gátat vessenek az apokaliptikus próféciáknak –, és még ott is csak elvi döntés született. A Védákat [az óind szanszkrit irodalom legrégebbi műveit, amelyeket Brahmá isten kinyilatkoztatásának tartanak – a szerk.] nyilvánvalóan csak akkor kanonizálták, amikor szembekerültek az intellektuális heterodoxiával [a hivatalos egyházi felfogástól eltérő tantételektől – a szerk.]. A keresztény kánon annak következtében jött létre, hogy a gnosztikusok [akik a szerintük a rosszat megtestesítő anyagot az Istentől függetlenül létezőnek tartották – a szerk.] intellektuális megváltást ígérő tana veszélyeztette a kispolgári tömegek jámborságra épülő vallásosságát. A régi buddhista intellektuális megváltást viszont – éppen ellenkezőleg – azért rögzítették a Páli Kánonba, mert a mahájána [a „nagy szekér”, a buddhizmus széles tömegekhez forduló irányzata – a szerk.] propagandisztikus és népi jellegű megváltást ígérő vallása veszélyt jelentett rá nézve. A konfucianizmus klasszikus írásait, valamint Ezsdrás pap törvényét a politikai hatalom erőltette, ám éppen emiatt az előbbi egyáltalán nem, az utóbbi pedig csak később kapta meg a valódi szentség rangját, amely mindig a papok művét illeti meg. Csak a Koránról lehet elmondani, hogy azért kellett a kalifa parancsára megszerkeszteni, és azért volt rögtön szent, mert a félalfabéta Mohamed számára egy szent könyvnek, mint olyannak a létezése egy vallás presztízsének a jele volt. Ez összefüggött az írott okmányok mágikus jelentőségéről elterjedt elképzelésekkel és a hozzájuk kapcsolódó tabukkal. Ilyenek a Tóra és az autentikusnak számító prófétai írások esetében már jóval a kánon lezárása előtt is léteztek. Közéjük tartozott az, hogy ezeknek az írásoknak az érintésével az ember „keze tisztátalanná válik”. A folyamat részletei itt nem érdekelnek bennünket. Ugyanígy nem érdekes az sem, hogy mi került be a kanonizált írásokba. A dalnoktól függött, hogy mágikus szempontból mit talál méltónak a megéneklésre, tőle függött, hogy a Védákba a hősi eposzok mellett a részeg Indráról szóló gúnydalok és a legkülönfélébb tartalmú költemények is bekerültek; tőle függött, hogy a kanonizált Ótestamentumba bekerült egy szerelmes vers, és ő tulajdonított személyes jelentőséget a próféták különféle megnyilatkozásainak; rajta múlt, hogy az Újtestamentumba

bekerült Pálnak egy merőben magánlevele; és rajta múltott az is, hogy a Koránban bizonyos szúrák nyilvánvalóan fölöttébb emberi dolgokról, a próféták családi bosszúságairól szólnak. A kánon lezárását elméletileg azzal szokták védeni, hogy csakis egy bizonyos múltbeli korszak volt a profetikus karizmával megáldva: a rabbinikus elmélet szerint a Mózes-től Nagy Sándorig terjedő időszak, a római elmélet szerint pedig csak az apostoli korszak. Ebben egészen jól kifejeződik a prófétai és a papi rendszerezés ellentétes voltának tudata. A próféta az egységesítés értelmében rendszerez: a végső és egységes értékek álláspontjáról foglalja rendszerbe az embernek a világhoz fűződő viszonyát. A papság viszont abban az értelemben rendszerez, hogy esetekre bontja, racionálisan tagolja, és a saját rétege, illetve az uralma alá tartozó laikusok gondolkodási és életségéhez alkalmazza – és ennyiben rendszerbe foglalja – a prófécia vagy a szent hagyományok tartalmát.

Ama folyamat szempontjából, amelynek során a vallásosság könyvekben lefektetett vallássá alakul – akár a szó teljes értelmében, vagyis úgy, hogy a vallás egy szentnek számító könyvben lefektetett kánonhoz kötődik, akár abban a gyengébb értelemben, hogy az írásban rögzített szent normák a mérvadók, mint mondjuk Egyiptomban a Halottak könyve –, gyakorlati jelentősége van annak a fejlődésnek amely a papok nevelésében a legkorábbi, tisztán karizmatikus stádiumtól egészen az irodalmi képzésig vezetett. Minél fontosabbá válik az írástudás az ügyek – akár a tisztán világi ügyek – bonyolítása szempontjából, vagyis minél inkább úgy alakulnak a dolgok, hogy a világi ügyvitel a bürokratikus, szabályzatok és akták szerint eljáró igazgatás jellegét ölti magára, annál inkább átcsúszik az írástudó papság kezébe még a világi hivatalnokok és értelmiségiek képzése is, vagy pedig maguk a papok birtokolják – mint a középkori kancelláriák esetében – az írásbeli eljárást követelő hivatalokat. Hogy a kettő közül melyik milyen mértékben következik be, az nemcsak attól függ, hogy milyen fokú az igazgatás bürokratizálódása, hanem emellett még attól is, hogy más rétegek kialakítanak-e – mindenekelőtt a harcos nemesség kialakít-e – saját képzési rendszert, és mennyiben veszik a nevelést a saját kezükbe.

A papi tan sajátos tartalmának fejlődése szempontjából sem a vallásos gyülekezet kialakulása jelenti az egyetlen ösztönzőerőt, noha kétségtelenül ez jelenti a legerősebb ösztönzést. A gyülekezet létrejötte teszi rendkívül fontossá a dogmákat. Létrejöttével ugyanis uralkodó igénnyé válik a konkurens idegen tanoktól való elhatárolódás, előtérbe kerül az e tanokkal szembeni fölény propagandisztikus őrzése, ezzel nő az elkülönülésről szóló tannak a jelentősége. E tan jelentőségét persze valláson kívüli motívumok is lényegesen megerősíthetik. Annak, hogy Nagy Károly a frank egyházat illetően ragaszkodott a filioque-hoz [ahhoz a tanhoz, miszerint a szentlélek nem csak az Atyától, hanem a Fiútól is származik – a szerk.] – a keleti és a nyugati egyház különválásának egyik alapjához –, és elutasította képimádó kánont, a bizánci egyházi szupremációjára ellen irányuló politikai okai voltak. Abban pedig, hogy a teljesen érthetetlen dogmatikus formuláknak – például a monofizita tanításnak [amely azt hirdeti, hogy Jézus csakis isteni természetű – a szerk.] – keleten és Egyiptomban éppen a széles tömegek körében voltak hívei, az antiklerikális és görögellenes szeparatista nacionalizmus jutott kifejezésre, mint ahogy ezt később megerősítette az a tény, hogy a monofizita kopt egyház valóban az arabokat részesítette előnyben a bizánciakkal szemben, amikor arról volt szó, hogy ki legyen az uralkodó. És még gyakran találkozunk ilyesmivel. De ami a lényegét illeti, rendszerint mégis az tolta nagyon erősen az előtérbe a megkülönböztető jegyeket és az elkülönüléssel kapcsolatos tanokat, hogy a papok harcoltak a mélyen gyűlölt közömbösség ellen – amely azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a hívek buzgalma lankad –, továbbá, hogy a saját felekezetükhöz tartozás fontosságát hangsúlyozták, és

megnehezítették a más felekezetre való áttérést. Ennek előképe a totem- vagy harci szervezetek tagjainak mágikus okokból történő tetoválása. Külsőleg a hindu szekták tagjaira festett megkülönböztető jegyek állnak hozzá a legközelebb. A körülmetélés és a szombattabu pedig többször is úgy van beállítva az Ótestamentumban, mint ami a más népektől való különbözést célozza, és csakugyan ez volt a hatása, még hozzá hallatlanul erős hatása. Abban valószínűleg az elő-ázsiai napvallás műsztagóg [misztériumba beavató – a szerk.] megváltásainak által hirdetett megváltó mítosz átvétele játszott szerepet, hogy a keresztények a hét napjai közül a napistenére tették a pihenőnapjukat, ám ez egyúttal élesen elválasztotta őket a zsidóktól. Mohamed valószínűleg azért helyezte át péntekre a heti istentisztelet napját, mert miután nem sikerült megnyernie a zsidókat, különbözni kívánt tőlük. A bor feltétlen tilalmának viszont túlságosan sok analógiája van az ókorban és az újkorban – már a rehabilitáknál [vándorló zsidó szekta – a szerk.], Isten harcosainál is találkozhatunk vele –, s ezért a hiedelmekkel ellentétben nem okvetlenül a (szentáldozásnál, illetve úrvacsoránál) bort inni kénytelen keresztény papokkal szembeni elhatárolódás igénye magyarázza. Az elkülönüléssel kapcsolatos tanok Indiában az ottani példaadó prófécia jellegének megfelelően általában inkább praktikus-etikai, vagy – a műsztagógiával való belső rokonságnak megfelelően – rituális jellegűek. A hírhedt 10 pont, amely a veszáli zsinaton a buddhizmus szakadását előidézte, csupán a szerzetesi szabályzatra vonatkozó kérdéseket tartalmaz, köztük olyan részletkérdéseket, melyeket nyilvánvalóan csak a külön mahájánista szervezet alapítása céljából hangsúlyoztak. Az ázsiai vallások viszont szinte egyáltalán nem ismerik a dogmatikát mint megkülönböztető jegyet. Buddha a nemes nyolcágú ösvény gyakorlati megváltásának megalapozásaként meghirdeti ugyan négy nemes igazságát a nagy illúziókról, de ezeket az igazságokat gyakorlati következményeik végett kell megragadni: belátásuk valójában a megváltáson való munkálkodás célja, s ennyiben ezek az igazságok a szó nyugati értelmében tulajdonképpen nem jelentenek dogmát. Ugyanígy van ez a régebbi indiai próféciaik többségénél is. És míg a keresztény gyülekezetekben az egyik legelső valóban kötelező dogma jellemző módon azt rögzítette, hogy Isten – a gnosztikus értelmiségi spekulációval szemben – túlvilági isten, aki a semmiből teremtette a világot, addig Indiában a kozmológiai és egyéb metafizikai spekuláció a filozófus iskolák belügye marad, ami az ortodoxiához képest – noha az iskolák lehetőségei nem voltak korlátlanok – még mindig széles mozgásteret biztosított a számukra. Kínában a konfucianus etika eleve teljesen elutasította, hogy metafizikai dogmákhoz kapcsolódjék, mivel az őskultusz – mégpedig (mint ez egyértelműen ki van mondva) a patrimoniális-bürokratikus engedelmisség alapját jelentő őskultusz – megőrzése érdekében a mágiának és a szellemekbe vetett hitnek érintetlennek kell maradnia. A régi iszlámban nem sok feltétele volt az odatartozásnak: elég volt, ha valaki hitet tett Isten és a Próféta mellett, és teljesítette a néhány legfontosabb – praktikus jellegű – rituális parancsot. De minél inkább úgy alakulnak a dolgok, hogy a gyülekezet és a papok vagy a gyülekezet tanítói a vallás hordozói, annál több mindenre kiterjednek a praktikus és teoretikus jellegű dogmatikus megkülönböztetések. Ezt láthatjuk a késői Zarathustra-hívőknél, a zsidóknál és a keresztényeknél. A zsidóknál azonban ez – és e tulajdonságában a zsidó hit tanítása osztozik az iszláméval – olyannyira egyszerű, hogy csak kivételesen szolgált indítékul tulajdonképpeni dogmatikus fejtegetésekhez. Mind a két hit esetében csak a kegyelemről szóló tan jelent – egyébként pedig praktikus-erkölcsi, rituális és jogi kérdések jelentenek – vitás területet. Ez a Zarathustra- hívőknél is teljesen így van. Csak a keresztényeknél alakult ki széles körű, szigorúan kötelező és szisztematikusan racionalizált dogmatikai elmélet, részben kozmológiai dolgokról, részben a krisztológiai mítoszlól, részben a papi hatalomról (a szentségekről). Ilyen elméleti jellegű dogmatika először a birodalom keleti

felében, hellenisztikus talajon jött létre, a középkorban viszont Nyugaton lényegesen erősebb volt, mint a keleti egyházban, s mind a két esetben ott volt a legerősebb, ahol egy erős papi szervezet a legnagyobb mértékben önálló volt a politikai hatalmakkal szemben. A dogmák kialakulását számos tényező provokálta. Az ókorban mindenekelőtt a görög műveltségű értelmiségre jellemző sajátos metafizikai előfeltevések és különös feszültségek, amelyeket a Krisztus-kultusz teremtett, valamint mindenekelőtt a keresztény gyülekezeten kívül rekedt művelt réteggel folytatott, elkerülhetetlenül szükséges viták vezettek nagymértékű és erős dogmaképződéshez. De ugyanezt a tendenciát erősítette – másfelől – a keresztény egyháznak, mint túlnyomórészt kispolgári eredetű *laikusok gyülekezeti* vallásosságának sajátos, a gyülekezet társadalmi összetétele által meghatározott és – az ázsiai vallásokkal ellentétben – a tiszta intellektualizmust bizalmatlanul elutasító álláspontja, hiszen a püspököknek tekintettel kellett lenniük erre az álláspontra. A keleti, főként kispolgári és nem hellén körökből származó szerzetesek felemelkedésével megsemmisült a racionális dogmaképződés keleten. De emellett még a vallási közösségek szervezeti formája is szerepet játszott: az a tény, hogy a régi buddhizmusban egyáltalán nem létezett hierarchikus szervezet – sőt szándékosan kerültek minden hierarchikus szervezetet –, még akkor is megakadályozta volna, hogy keresztény mintára megegyezzenek valamilyen racionális dogmatikában, ha a megváltást hirdető tannak ilyesmire egyáltalán szüksége lett volna. Hierarchia hiányában ugyanis – azt elkerülendő, hogy a papok gondolati teljesítménye, valamint a papok által nevelt laikusokban ébredező és a papokéval vetekedő racionalizmus a gyülekezet egységét veszélyeztesse – külön instanciát szoktak létesíteni annak megállapítására, hogy egy tan ortodox-e. Itt nem taglaljuk azt a hosszú fejlődési folyamatot, amelynek eredményeképpen a római egyházközség gyülekezete – abból a reményből kiindulva, hogy Isten nem fogja engedni, hogy a világ fővárosának gyülekezete eltévelyedjen – püspökét csalhatatlannak tekintette, és számára a csalhatatlan tanító hivatalát kialakította. Ez a következetes megoldás – amely minden esetben a hivatal viselőjének inspirációjára hagyatkozva dönt a tanról – csak itt létezett. Mind az iszlám, mind a keleti egyház – az előbbi, ahhoz kapcsolódva, amiben a próféta bízott: hogy isten soha nem engedné eltévelyedni a hívők gyülekezetét, az utóbbi pedig a régi egyházi gyakorlatra támaszkodva – különféle heterogén, később kifejtésre kerülő indítékokból ragaszkodott az egyházi tanszervezet hivatott képviselői közti „konszenzushoz”: a dogmatikus igazságnál a hivatott képviselők – a konkrét esetben tehát a papok, vagy inkább a teológusok – közti konszenzust tekintették az érvényesség feltételének, és ezzel gátolták a dogmák sokasodását. A dalai lámának viszont, akinek hatalma politikai hivatalán kívül az egyházi kormányzásból fakad, mint tanítónak nincs hatalma: az ilyen mágikus-rituális jellegű vallásosságnál voltaképpen nincs is tanítói hivatal. Hasonló okokból a hindu guru is nehezen szánja rá magát, hogy a dogmák miatt érvényre juttassa kiközösítő hatalmát.

A varázsló mágikus mesterségének gyakorlatával szemben a papi hivatás gyakorlásában szakadatlanul új elemek merülnek föl, és ezek mindig újra anyagot szolgáltatnak a szent tanok rendszerezésére irányuló papi munkának. Az etikai jellegű gyülekezeti vallásban jön létre a prédikáció, amely teljesen új elem, valamint a lelkipásztorkodás, amely alapvetően másvalami, és lényegét tekintve a szükséghelyzetben nyújtott mágikus segítséggel állítható szembe.

A *prédikáció*, azaz a vallási és etikai dolgok kollektív formában történő tanítása a szó voltaképpeni értelmében rendszerint a prófécia és a profetikus vallás sajátja. Ezen a körön kívül is ezek példáját követve jelenik meg. Mindig veszíteni szokott a jelentőségéből ott, ahol a mindennapivá válás folyamatában a kinyilatkoztatott vallás már átalakult papi üzemmé, a

vallásosság mágikus elemeivel pedig fordított arányban áll a jelentősége. A buddhizmus, amennyiben a laikusokat is figyelembe vették, eredetileg csakis prédikációból állt, a keresztény vallásokban pedig annál nagyobb a prédikáció jelentősége, minél tökéletesebben ki vannak küszöbölve a mágikus-szakramentális elemek. Ennélfogva a protestantizmusban tesz szert a legnagyobb jelentőségre: a protestantizmuson belül a pap fogalmát teljes egészében fölváltja a prédikátor fogalma.

A lelkipásztorkodás – az egyének vallásának ápolása – a maga racionális-szisztematikus formájában ugyancsak a profetikus kinyilatkoztatott vallás terméke. Forrása az orákulum és a varázsló által adott tanács olyan esetekben, ahol betegség vagy egyéb sorscsapások mágikus vétkekre engednek következtetni, és a kérdés mármost az, hogy milyen eszközzel lehet a haragra gerjedt szellemet vagy démont vagy istent megnyugtatni. Ez a forrása a „gyónásnak” is. Ennek eredetileg semmi köze sincs az életvitelre gyakorolt „etikai” befolyáshoz. Ez utóbbit csak az etikai vallásosság, mindenekelőtt a prófécia hozza magával. A lelkipásztorkodás ekkor is különböző formákat ölthet. Amennyiben karizmatikus kegyelemosztásról van szó, a lelkipásztorkodás belsőleg közel áll a mágikus praktikákhoz. De ölthet más formát is: kétes esetekben megtaníthatja az egyént arra, hogy az adott helyzetben mi a vallási kötelessége. Illetve – végül – bizonyos értelemben a kettő között is állhat: belső vagy külső szükségben vigaszt nyújthat az egyéneknek.

A prédikáció és a lelkipásztorkodás különböző vonásokat mutatnak, attól függően, hogy mekkora befolyást gyakorolnak az életvitelre. A prédikáció leginkább a mozgalmas prófétai korszakokban feje ki az erejét. Ez az erő azonban – már csak azért is, mert a szónoki beszéd karizmája az egyéntől függ – a mindennapos használat során rendkívül meggyengül és egészen addig a mélypontig süllyed, ahol a prédikáció már teljesen hatástalan az életvitelre. A lelkipásztorkodás ezzel szemben minden formájában éppen a mindennapi élettel szemben jelent valódi hatalmi eszközt a papok számára, és annál erősebb befolyást gyakorol az életvitelre, minél inkább etikai jellegű a vallás. Az etikai vallásoknak a tömegek fölötti hatalma tudniillik a lelkipásztorkodással párhuzamosan bontakozik ki. Ahol ez a hatalom töretlen, ott a lelkipásztor az a személy, akihez – mint a mágikus vallások esetében (Kína) a jóslást hivatásszerűen űző paphoz – magánemberek és a szervezetek tisztviselői mindenféle élethelyzetben tanácsért fordulnak. A zsidóságban a rabbik, a kereszténységben a katolikus gyóntatóatyák, a pietista lelkipásztorok [azon szekta igehirdetői, amely a vallást és a bibliaolvasást a szív dolgának tartja – a szerk.] és az ellenreformátor lelki vezetők, a hinduizmusban a bráhma udvari puróhiták, a guruk és a gozáinok, az iszlámban pedig a muftik és a dervis sejkék tanácsai folyamatosan és gyakran nagyon döntően befolyásolták a laikusok mindennapi életvitelét és a politikai hatalom birtokosainak magatartását. Magánszemélyek életvitelét főképpen ott befolyásolták, ahol a papság az etikai kazuisztikát összekapcsolta az egyházi vezeklések valamiféle racionális rendszerével, mint ahogy azt a római jogi kazuisztikán iskolázott nyugati egyház virtuóz módon tette. Kivált a prédikáció és a lelkipásztorkodás e gyakorlati feladatai jelentik az etikai parancsok és a hitbéli igazságok kazuisztikáját taglaló papi munkák rendszerbe foglalásának mozgatórugóját, és a papságot általában csak ezek a gyakorlati feladatok kényszerítik állásfoglalásra azzal a számtalan konkrét problémával kapcsolatban, amely magában a kinyilatkoztatásban még nem játszik döntő szerepet. Ilyenformán a prófétai követelmények mindennapivá válását is ezek a gyakorlati feladatok vonják maguk után. A követelmények mindennapivá válása egyfelől azt jelenti, hogy a követelmények tartalma az egyes előírásokban kazuisztikusan ölt testet, és ennyiben (a próféta által hirdetett etikánál) racionálisabb jelleget ölt, másfelől pedig annak a belső egységnek az

elvesztését jelenti, amelyet a próféta hozott az etikába, és amelynek keretében egy sajátosan „értelem szerinti” viszonyból le lehetett vezetni, hogy mit kell tenni. Arról a viszonyról van szó, amely a prófétát az istenéhez fűzi, és amelynek nevében a próféta nem a cselekedet külső megjelenését firtatta, hanem azt kérdezte, hogy az egyes cselekedetnek értelme szerint milyen jelentősége van az istenhez fűződő viszony egészére nézve. A papi gyakorlatban szükség van a pozitív előírásokra és a laikusok számára készített kazuisztikára, és ezért a vallásosság érületetikai jellege elkerülhetetlenül háttérbe szokott szorulni.

Az már magától értetődik, hogy a pozitív tartalmi előírások – a profetikus etika előírásai és az őket kazuisztikusan átalakító papi etika előírásai – végső soron csakis azokból a problémákból meríthetik az anyagukat, amelyeket a laikus környezet szokásai és konvenciói, valamint a laikus környezetben tapasztalható dologi szükségszerűségek lelkipásztori döntésre váró problematikaként felkínálnak nekik. A papság tehát annál nagyobb engedményekre kényszerül, minél inkább arra törekszik, hogy a laikusok életpraxisát is az isteni akarathoz megfelelően szabályozza, és – mindenekelőtt –, hogy erre építse a hatalmát, valamint erre támaszkodva szerezzen jövedelmet: az a papság, amely erre törekszik, tanának és cselekvésének megformálásában kénytelen a laikusok tradicionális elképzeléseihez igazodni. Ez különösen akkor van teljes mértékben így, ha a tömegek hitét semmiféle demagóg prófécia nem mozdította ki a hit mágikus eredetű tradícióinak kötöttségéből. A papok rendszerező munkája azután annál inkább rákényszerül, hogy a vallásos elképzeléseknek és a vallási gyakorlatnak éppen a legtradicionálisabb formáit – tehát a mágikus fortélyokat – ragadja meg, minél szélesebb az a tömeg, amelyre a papi befolyás kiterjed, és a papok hatalma támaszkodik. Az egyiptomi papság hatalmi igényeinek növekedésével ezért tolódtott éppen az animisztikus állatkultusz az érdeklődés középpontjába. Pedig a korai időszakhoz képest maga a szisztematikus papi gondolkodás eközben minden bizonnyal iskolázottabb lett Egyiptomban. Ugyancsak rendszerbe foglalták a kultuszt Indiában: amióta a bráhman, áldozatot bemutató, iskolázott ceremóniamester kiszorította az első helyről a hótart, a karizmatikus dalnokot, egyre inkább előretört a szisztematizálás. Az Atharvavéda sokkal későbbi irodalmi mű, mint a Rígvéda, és a bráhmanák [a Védákhoz készült kommentárok – a szerk.] megint csak lényegesen későbbiek. De az Atharvavédában rendszerezett vallási anyag sokkal régebbi eredetű, mint az előkelő védikus kultuszok rituáléja és mint a korábbi Védák egyéb alkotórészei, lényegesen közelebb áll a tiszta varázslat rituáléjához, mint az utóbbiak, és ez a folyamat – amelynek során a papok által rendszerezett vallásosság népszerűvé válik és ugyanakkor közel kerül a mágiához – a bráhmanákban még tovább folytatódott. A korábbi védikus kultuszok ugyanis – mint Oldenberg kiemeli – a birtokos rétegek kultuszai, a varázslat rituáléja viszont régtől a tömegek sajátja. De ugyanígy van ez a próféciaikkal is. Az előkelő értelmiségi kontempláció legkifinomultabb magaslataihoz felnövő régi buddhizmussal szemben a mahájána vallásosság a tiszta varázslathoz, vagy legalábbis a szakramentális rituálékhoz közelítő népszerűsítést jelent. Nem volt ez másképp Zarathustra, Lao-ce és a hindu vallásreformátorok tanaival sem, és széles körben ez történt Mohamed tanaival is, amint Mohamed hite laikusvallássá lett. A Zend-Aveszta [a perzsa dualisztikus Zarathustra-vallás szent irata – a szerk.] még a haomakultuszt [kábító hatású ital fogyasztását – a szerk.] is szentesítette - noha Zarathustra kiváltképpen és kifejezetten harcolt ellene –, talán csak néhány, Zarathustrát elborzasztó baccháns elemet nem hagyott jóvá. A hinduizmus mindig újra átcsúszott – és egyre erősebb hajlamot mutatott arra, hogy átcsúszson – a mágiába vagy éppenséggel a félig-meddig mágikus szakramentális megváltást hirdető tanba. Kivált Afrikára jellemző, hogy az iszlám propaganda a

régi iszlám által elvetett masszív mágikus alaprétegre épült, és így az összes többi vallásos propaganda hatását túlszárnyalta. Ez a – többnyire a prófécia „felbomlásaként” vagy „megcsontosodásaként” értékelt – folyamat szinte elkerülhetetlen. A próféta maga ugyanis rendszerint szuverén laikus demagóg, aki az áthagyományozott rituális papi kegyelmet érzületetikai rendszerrel kívánja helyettesíteni. A laikusok körében azonban rendszerint az teszi hitelessé, hogy karizmája van, ez pedig többnyire azt jelenti, hogy varázsló. Csakhogy a próféta sokkal nagyobb és hatalmasabb varázsló, mint a többiek, akik szintén varázslók: soha nem látott hatalma van a démonok fölött, sőt még a halál fölött is, holtakat kelt életre – s esetleg ő is föltámad holtából –, vagy egyéb olyan dolgokat tesz, amelyeket más varázslók nem tudnak megtenni. Nem segít az sem, ha a próféta tiltakozik az ilyen túlzott várakozások ellen, hiszen a halála utáni fejleményeket nem tudja befolyásolni. Ahhoz, hogy a próféta híre a laikusok széles rétegeinél valamiképpen tovább éljen, vagy arra van szükség, hogy a próféta maga is kultusz tárgya – tehát egy isten inkarnációja – legyen, vagy pedig a laikusok szükségletei gondoskodnak róla, hogy a próféta tanai a szelekció során legalább a laikus szükségletekhez leginkább alkalmazkodott formájukban fennmaradjanak.

Kétféle befolyás érte tehát a papság rendszerező munkáját, és ezek – a profetikus karizma hatalma, illetve a szokások, amelyek mellett a tömegek makacsul kitartottak – sok tekintetben ellentétes irányban hatottak. Csakhogy a laikusok között nem kizárólag – még a szinte mindig laikus körökből kiinduló vagy laikusokra támaszkodó próféciától eltekintve sem kizárólag – tradicionalista erők léteznek. A tradicionalista erőkön kívül a *laikusok racionalizmusa* is olyan erőt jelent, amellyel a papságnak szembe kell néznie. E racionalizmus képviselői a legkülönbözőbb rétegekhez tartozhatnak.

Pszichológiai szótár a posztkommunista diktatúrához, III. rész

Labilis: az érzelem szabad és hirtelen változó kifejezése.

Machiavellizmus: személyiségjellemző, amely abban mutatkozik meg, hogy valaki saját érdekérvényesítése céljából másokat manipulál.

Mániás depresszió: pszichózis, amelyet a mánia vad izgalmától a mély depressziót kísérő inadekvátság érzésig és szorongásig terjedő szélsőséges hangulati kilengések jellemeznek.

Megalomániás: olyan személy, akit önmagára irányuló mánia jellemez, és aki saját képességeivel

és fontosságával kapcsolatban vadul eltúlzott nézeteket táplál.

Modellkövetés: a modell megfigyelésén alapuló tanulásnak az a fajtája, amely jócskán túlmegy a másoláson vagy az utánzáson.

Nagyember-elmélet: az a végtelenül leegyszerűsítő elképzelés, amely szerint az eseményeket pusztán a történelem kiemelkedő személyiségeinek tettei irányítják.

Narcizmus: a túlzott önszeretet bármilyen formája; az egyén mindenki más kizárásáig menő saját magával való elfoglaltsága jellemzi.

Paranoia: pszichózis, amellyel jellemzően téveszmék is együtt járnak, nevezetesen a nagyzasos téveszme. Ezekről a téveszméktől eltekintve, amelyeket a paranoiás hevesen, sőt akár még hihetően is védelmébe vehet, a paranoiás személy gyakran teljesen normálisan tud viselkedni.

Paternalizmus: felnőttek gyermekként való kezelése azáltal, hogy megvonjuk tőlük a saját életüket befolyásoló döntések meghozatalához szükséges hatalmat.

Posztkonvencionális erkölcsiség: Lawrence Kohlberg amerikai pszichológus morális fejlődésről alkotott szakaszelméletének harmadik szintje. Ezen a szinten a morális viselkedést nem a félelem és nem is a konvenció irányítja, hanem a racionális etikai elvek magunk választotta, tudatosan vallott rendszere. Erre a fejlődési szintre nem mindenki jut el.

Pszichológiai hadviselés: pszichológiai gondolkodás és kutatások alkalmazása háború idején az attitűdök manipulálására, az ellenség moráljának gyengítése és a saját haderő moráljának fokozása céljából.

Pszichózis: pszichológiai rendellenesség, mely olyan komoly, hogy szétzilálhatja az egyén mindennapi életét, és intézményi kezelést igényel. Ha szervi okok – mint például agysérülés – kizárhatók, a pszichózis, számos pszichológus egybehangzó véleménye szerint, a neurózis súlyos formája. Az utóbbi évek uralkodó tendenciája, hogy legalábbis a pszichózis néhány formája megkülönböztető jellegzetességeinek biokémiai tényezőket tekintsenek.

Reaktancia elmélet: szociálpszichológiai elgondolás, amely szerint az emberek azzal reagálnak cselekvési szabadságuk korlátozására és a döntéseik befolyásolására irányuló kísérletekre, hogy ezen korlátozások tárgyát még vonzóbbnak találják és a nyomásnak való ellenállás módozataként

ellentétes nézőpontra helyezkednek.

Regresszió: visszatérés egy korábbi viselkedésformához; a pszichoanalízisben elhárító mechanizmus: az egyén megpróbál elbánni a szorongással és elkerülni a tudattalan konfliktusokat azáltal, hogy a fejlődés korábbi szintjére tér vissza, amelyen problémái gyermekesebb eszközökkel oldódtak meg.

Risky shift: (kockázatáthárítás): a szociálpszichológiában az az elgondolás, hogy az emberek csoport befolyás alatt kockázatosabb döntéseket hoznak, mint amikor egyedül vannak.

Rögeszmés-kényszeres neurózis: olyan neurózis, amelynél a páciens nem csak bizonyos képzetek kényszeressége alatt van, hanem kényszert érez arra is, hogy szerintük cselekedjen, gyakran rituálisan és ismétlődő jelleggel, például ablakokat számoljon vagy kezét mosson. A pszichoanalízisben vallott nézet szerint ez a fajta viselkedés a büntudat eltávolítását szolgálja – mint például Lady Macbeth esetében a kézmosás.

Szkizofrénia: a pszichózis legközönségesebb kategóriája, amely tünetek és viselkedésmódok széles körét fedi. Maga a szó a görög szkhidzó (hasítani) és phrén (lélek) szavakból származik, s ez az eredete egy majdnem általánosan elterjedt tévedésnek is. A meghasadt lélek (vagy meghasadt személyiség) a többszörös személyiség közismert neve, amelynél a hasadás az egyazon személyen belüli látszólagos több személyiség között áll fenn. A szkizofrénia esetében azonban a hasadás ugyanazon személyen belül a gondolkodási és érzésv folyamatok között áll fenn, úgyhogy felborul az az összhang, amely egy személy gondolatai, érzései és cselekedetei között rendszeresen megtalálható. Például egy szkizofrén személynél előfordulhat, hogy egy tragikus eseményről beszélgetve mosolyog, vagy éppen semmiféle érzelmet nem mutat. További gyakori tünetei még a szkizofrénianak a másokkal való kommunikációban mutatkozó nehézségek, a téveszme és a hallucinációk.

Szociáldarwinizmus: Darwin természetes kiválasztódásról alkotott evolúciós elméletének emberi társadalmakra való alkalmazása, amelynek értelmében egy fajnak csak a legalkalmasabb egyedei maradnak fenn. Ez tulajdonképpen a létező rend igazolásának kísérlete volt (és ma is az), ti. arra az érvre alapozva, hogy a gazdagokat és a sikereseket nyilvánvalóan a természet választotta ki arra, hogy gazdagok és sikeresek legyenek.

Szocializáció: az a folyamat, amelyen keresztül az egyén társadalmi lénné válik. Bár a szocializáció egy életen át tartó folyamat, különös jelentőséggel bír gyermekkorban, amikor a társadalmat a gyermek szülei és egyéb családtagjai képviselik.

Szublímáció: a pszichoanalízisben elhárító mechanizmus, amely úgy hat, hogy az elfogadhatatlan tudattalan impulzusokat tudatosan elfogadható formákba tereli. Freud megítélése szerint ez az elsődleges módja annak, ahogyan a társadalom az elfojtással elbánik. A szublímáció kétségkívül a társadalmilag legelfogadhatóbb elhárító mechanizmus.

Szurrogátum: az a személy, aki pszichológiailag átveszi valaki más helyét. Például az idősebb nővér, mint anyapótlék, vagy a pszichoterapeuta mint apapótlék. A pszichoanalízisben gyakran használják olyan valamire vagy valakire utalva, aki vagy ami tudattalanul egy álomban ábrázolva jelenik meg, amelynek funkciója elrejtetni az erőteljes érzelmeket okozó személy vagy tárgy igazi azonosságát.

Tanult tehetetlenség: az az elképzelés, hogy az emberek és az állatok, ha korábban olyan helyzetben voltak, hogy nem tudták elkerülni a büntetést, ebből azt a tanulságot vonják le, hogy tehetetlenek, és a továbbiakban is passzívan fognak reagálni a büntetésre, még akkor is, amikor megvan a képességük a büntetés elkerülésére.

Tekintélyelvű személyiség: olyan személyiség, akit az engedelmességre való nagyfokú hajlam, illetve bizonyos olyan vonások jellemeznek, mint a kétértelműség iránti tolerancia alacsony foka, nagyfokú előítélet, a konvenciókhoz való merev ragaszkodás, a babonáság, a szolgálalkúság és a gyengék megvetése.

Tömegfertőzés: a csoporttudat régi gondolatának mai megfelelője a szociológiában. Eszerint a tömeg mintegy magába szívja az egyént, és e folyamat során mintegy magasabb pszichológiai egységet alkotva megváltoztatja az egyén szokásos pszichológiai válaszait.

Tömegviselkedés: az állat, illetve az ember állítólagos válasza a tömegbe való összezártság során – a fogalom a fajokkal kapcsolatos, igen kétséges általánosításokra ad alkalmat. A patkányoknak egy bizonyos tömegeletszám felett mutatott agresszív viselkedését például sokan ösztönösnek tekintik, és ezt a „magyarázatot” alkalmazzák a városi nyomornegyedekben jelen lévő erőszak indoklására. Igen csekély bizonyíték támasztja alá, hogy bármely emberi viselkedés ösztönös lenne, és a nagyvárosi erőszak és a tömegviselkedés rendkívül komplex (és esetenként rendkívül ellentmondásos) kapcsolatának ilyenén magyarázata oly mértékű leegyszerűsítés, hogy az már szinte nevetséges.

Tradíciótól irányított: Dávid Riesman amerikai szociológus által a szociológiába bevezetett terminus, mely olyan emberekre utal, akik főként a társadalmuk hagyományaiban lefektetett szabályok és szokások követésével reagálnak a társadalomra, amelyben élnek.

Visszaesés: főként a visszatérő bűnöző viselkedés leírására használatos kifejezés, de visszatérő pszichés zavarokra is használják.

Xenofóbia: Görcsös idegengyűlölet, amely az ellenük való uszításba és erőszakba torkollhat.

Nándi Mihály: Az államtitkár nem érti

Az államtitkár nem érti, miért folyik kötelességzegési eljárás Magyarország ellen kvóta ügyben – hallom a Bartók rádióban. És? Sajtótechnikai szempontból ez nem hír. Az a hír, hogy valaki tesz valamit, vagy éppen elmulasztja a cselekvést, amikor az szükséges volna. Az, hogy nem ért valamit, az csupán sajnálatos. Ha az illető államtitkár, akkor még sajnálatosabb. Ha pedig igazságügyi államtitkár, és nincs tisztában a kötelességzegési eljárás mikéntjével, ami nemzetközi jogi alapkérdés, akkor nem ért a feladatához és azonnal le kell mondania.

Magyarország ellen ugyanis azért folyik kötelességzegési eljárás, mert a magyar kormány megszegte európai uniós kötelezettségeit. E kötelezettségek abból az aktusból keletkeztek, hogy az ország szavazói az Európai Unióhoz való csatlakozás mellett döntöttek, elfogadva egyszersmind annak szupranacionális jogrendszerét. Ez a jogrendszer az uniós törvényhozás révén folyamatosan gazdagodik. Alapja az a demokratikus norma, miszerint a többség döntése arra a kisebbségre is vonatkozik, amely nem szavazta meg a döntést, mert azzal nem ért egyet. E norma híján anarchia alakulna ki. Képzeljük csak el azt az esetet, hogy Magyarországon mindaz a hatmillió ember – a választópolgárok háromnegyede –, aki nem szavazott a jelenlegi uralkodópártra, felállna, és kijelentené, hogy neki pedig Orbán Viktor nem a miniszterelnöke. A magyar miniszterelnök pedig éppen ezt a játékot játssza az Európai Unióval.

Az államtitkárnak azért nem kell lemondania, mert a posztkommunista diktatúra káderkooptációs mechanizmusa éppen a hozzá hasonló alakokat várja tárt karokkal, akik nem értik azt, amit nem kell és teszik azt, amit kell – szolgálai módon és elvtelenül. Így hát a Rákosi-rendszer szintjére züllesztett tömegtájékoztató nem egyszerűen fonák módon működik – ahol nem a hír a hír –, hanem az egész egy hatalmas kórkép: Orbán Viktor beteg lelkivilágának kivetülése. Itt senki nem mondhat semmit, csak azt, amire utasítják. Mindig minden hivatalos politikai hang Orbán hangja, minden vélemény Orbán véleménye, és a visszafordíthatatlan pszichózissal küzdő miniszterelnök már arra sem képes, hogy a maga vagy a kormánya nevében nyilatkozzon, s ne ekképp: „Magyarországnak az az álláspontja”. Ebben a helyzetben természetes, hogy már nem érti, ami minden európai – jobb- és baloldali – demokrata számára teljesen világos: veszett fejsze (értsd: kvóta) nyele után kapdos.

Olajos István: Az Öt sola

Alig volt több olyan nap a történelemben, mely a világot annyira megváltoztatta volna, mint az a bizonyos 1517. október 31-e, amikor Luther Márton kitűzte 95 tételét a wittenbergi templom kapujára. Az 500. évforduló alkalmából az alábbiakban arra keresünk választ, milyen üzenetet hordoznak számunkra azok a rövidke mondatok, melyek összefoglaló néven öt solaként ismeretesek és a protestánsok alapvető teológiai hitvallását vannak hivatva bemutatni.

* * *

SOLA SCRIPTURA

Egyedül a Szentírás. Eszerint a Biblia a keresztény tanítás egyetlen, mindenki számára hozzáférhető forrása. Kálvin János ezt írta: „Egyedül az Úr igéje az az út, amely bennünket annak kutatására vezet, amit Őróla tudni szabad, és egyedül ez a világosság, mely nekünk világít, hogy meglássuk azt, amit Őróla tudni kell.”

Közismert tény, hogy a Biblia a földkerekségen a legnagyobb számban birtokolt könyv. Sajnos csak „birtokolt”, de nem olvasott. Bár csaknem minden keresztény család otthonában megtalálható, általában valahol méltatlan helyen porosodik. Ezzel kapcsolatban írt le egy lelkész egy lesújtó esetet, aki híveit látogatván a Szentírást mindenhol a fent leírt állapotban találta. Végre egy idős úr éjjeliszekrényén lelt egy ránézésre mindennapos használatban lévő példányt. Kiderült azonban, hogy a látszat csalt, a bácsi a vérnyomásmérőt tartotta rajta...

Sajnos magam is sokáig ezt az utat követtem, holott a Szentírás kezdettől fogva a kezem ügyében volt. Mégis úgy kezeltem, mint valamiféle szobadísz, eltelve magamtól, hogy én ebből többet már úgysem tanulhatok. Pedig a Biblia tanulmányozása által a mi Urunk szeretne minden nap hozzánk szólni. János apostol írja első levelének elején: „Ha pedig a világosságban járunk, a mint ő maga a világosságban van: közösségünk van egymással”. De hogyan mondhatnánk ezt el magunkról, ha minket nem érdekel Isten üzenete? Hogyan járhatnánk világosságban, ha nem vesszük komolyan az Ő Igéjét? Az 1. zsoltár boldognak nevezi azt, akinek „az Úr törvényében van gyönyörűsége, és az ő törvényéről gondolkodik éjjel és nappal”. Mert a Biblia rendszeres olvasása nélkül nem lehet valódi hitre jutni, és nem is lehet abban megmaradni.

Máté evangéliumának 4. fejezetében Jézus a Törvény könyvéből idéz az Őt megkísérteni igyekvő Sátánnak: „Az ember nem csak kenyérral él, hanem mind azzal él az ember, a mi az Úrnak szájából származik” (5Móz 8,3). Megváltónk egyértelműen kijelenti, hogy Isten Igéje, a napi lelki táplálék éppoly fontos, mint a testi. Krisztus legnagyobb szenvedését a kereszten nem a fizikai fájdalmak okozták, hanem az a tény, hogy a rázúduló bűn miatt Isten elhagyta, egy időre megszakadt a Mennyei Atyával öröktől fogva tartó kapcsolata. Hogy ezt mi nem értjük? Éppen

ebben rejlik legnagyobb nyomorúságunk, hogy mi már nem is hiányoljuk az Úr jelenlétét. Hiszen enélkül magunkra hagyva bolyongunk földi életünkben, egyre mélyebb szakadékokba esve, enélkül nincs feltámadás, nincs örök élet. A Biblia nélkül létezni nagyjából olyan, mint egy gépet használati utasítás nélkül üzemeltetni. Lehet, hogy egy ideig működik, de előbb-utóbb valami bizonyosan elromlik. Nem kevésbé veszélyes az, amikor úgy véljük, hogy magunktól jobban tudjuk, mi az Úr szándéka. Igaz ugyan, hogy a Bibliában más áll, da hát az egy elavult könyv, mi modern emberek majd megmutatjuk, hogy ehhez mi jobban értünk. A bukás ebben az esetben is garantált. Természetesen fontos, hogy meg is értsük, amit olvasunk, ebben ismét az Úr segítségét kérhetjük, ahogy megírva találjuk ezt a 119. zsoltár 18. versében: „Nyisd meg az én szemeimet, hogy szemléljem a te törvényednek csodálatos voltát”. Mert Isten Igéjének ismerete önmagában kevés, ahogy ezt jól láthatjuk Jézusnak a különböző helyekre hullott magokról szóló példázatában is (Mt 13, 3-23). Jakab apostol határozottan figyelmeztet bennünket, hogy a hit tettek nélkül halott, levelében így fogalmaz: „Az igének pedig megtartói legyetek és ne csak hallgatói, megcsalván magatokat.” (Jak 1,22).

A Bibliát nem lehet eleget olvasni, ahogy a 147. zsoltár megjegyzi: Isten „bölcességének nincsen határa”. Ugyanakkor csukott Biblia mellett az ember nélkülözi az Úr vezetését, ez pedig előbb-utóbb szerencsétlenséget és boldogtalanságot eredményez. Mi hagytuk el Teremtőnket, vétkeink „jutalma” pedig az örök halál. A Tőle való rettenetes eltávolodottságunk csak úgy orvosolható, ha az Ő szavát keressük szüntelenül, mivel mindazok, akik arra hallgatnak, újra közeledhetnek Hozzá és megmentésben részesülnek Jézus Krisztus által. Mindazonáltal ne feledjük, hogy nem elegendő a Bibliát csupán olvasnunk, hanem Üdvözítőnkbe vetett hitünkkel és cselekedeteinkkel bizonyítanunk is kell azt, hogy a tanítást megszívleltük. Engedjük tehát, hogy Isten üzenete ránk is hatást gyakoroljon, és hogy mekkora hálával tartozunk az Úrnak a Szentírásért, azt jól kifejezi a következő kis fohász: „Mennyei Atyám! Köszönöm, hogy szólsz hozzám. Szavad, a veled való beszélgetés, nagyon fontos számomra. Áldalak Igédért, melyet naponként olvashatok. Ámen”.

SOLA FIDE

Egyedül a hit által. Pál apostol a római és a galáciabéli híveknek is ezt írja: az igaz ember hitből él (Róm 1,17 illetve Gal 3,11). Az „öt sola” közül talán ez a legvitatottabb kijelentés, a Bibliából hosszasan lehet idézni érveket és ellenérveket, melyek alaposan megosztották az elmúlt két évezred vélekedéseit. Legfőképpen a hit, a szeretet és a tettek (valamint a kegyelem, mellyel önálló „sola”-ként a későbbiekben foglalkozunk) egymáshoz való viszonya, ez utóbbiak szükségessége szolgál komoly témául, valamint az, hogy a jó cselekedetek csupán bizonyítékai, vagy előfeltételei-e a hitnek. A kérdés végeredményben az, hogy mit tekinthetünk az ember megigazulása eszközének. Ez mindenekelőtt a Jézus iránti bizalom és odaadás lehet. A Bibliát olvasva a hittel ugyan elsősorban az üdvösség zálogaként találkozhatunk, a 37. zsoltár elejét tanulmányozva azonban nyilvánvalóvá válik, hogy a megigazulás folyamata valójában az Istenre való teljes ráhagyatkozással kezdődik. Kálvin János az 5. vers magyarázatában így fogalmaz: „Az ember tehát, aki Isten akarására hagyja minden ügye kimenetelét, türelemmel várakozván... minden dolgát Őrá bízva – az ilyen ember gördíti minden útját az Úrra”. A hit tehát nem csupán örök életünk vonatkozásában elengedhetetlen, hanem földi utunk végigjárásában is rendkívül fontos szerephez jut. Gyönyörűen adja ezt tudunkra református énekeskönyvünk 265. dicsérete

is, mely eredetileg Bartholomäus Gesius munkája. Gesius, aki az Odera menti Frankfurt kántora volt és szövegeit többek között Johann Sebastian Bach is felhasználta kantátáihoz, úgy szerkesztette meg a „Hagyjad az Úr Istenre te minden utadat” kezdetű éneket, hogy a versszakok első szavai a következő mondatot alkotják: Hagyjad az Úrra a te utad, bízzál Ő benne, Ő megcselekszi. Ez a fent említett zsoltár 5. verse.

Nemrégiben kislányommal a kertben üldögéltünk, amikor váratlanul közölte, hogy mi most hárman vagyunk itt. Hirtelen meglepődve tekintettem rá, de ő már sorolta is: az Úr, te és én. Ez a természetesen előtörő gyermeki hit kellene, hogy mindannyiunkat jellemezzen. Jézus az evangéliumokban sokszor hangsúlyozza a hit fontosságát, azt a bűnbocsánatnak, az örök életnek, a gyógyulásnak, a nagy cselekedetek végrehajtásának alapfeltételeként megnevezve. Hinni azonban (főleg már felnőttként) egyáltalán nem könnyű, a világ visszahúzó erejének ellensúlyozására Isten országának keresése nagyrészt a hit növelésére irányuló törekvésekben rejlik. A választott nép számtalanszor tapasztalhatta meg az Úr csodálatos jelenlétét, hitük azonban mindig rövid életűnek bizonyult, sőt Istenüket elhagyván inkább bálványokra bízta magukat. Elmondható ez Jézus közvetlen környezetéről is, akiknek pedig Megváltónk kijelentette: „Boldog szemek, a melyek látják azokat, a melyeket ti láttok. Mert mondom néktek, hogy sok próféta és király kívánta látni, a miket ti láttok, de nem látták; és hallani, a miket hallotok” (Lk 10 23,24). A tanítványok jó néhány esete, így példaképpen a vihar lecsendesítése előtti megrettenésük ugyanúgy rámutat erre, mint Péter tagadása, Tamás apostol hitetlensége vagy Jézus szüleinek és rokonságának értetlenkedése.

A hit szerepére vonatkozóan érdemes elolvasni a Zsidókhöz írt levél 11. fejezetét, mely ezekkel a mondatokkal kezdődik: „A hit pedig a reménylett dolgoknak valósága, és a nem látott dolgokról való meggyőződés... Hit által értjük meg, hogy a világ Isten beszéde által teremtett, hogy a mi látható, a láthatatlanból állott elő”. Ezt követően a szerző hosszasan sorol ószövetségi eseményeket, amelyek mind eme állítást támasztják alá. Pál apostolnál elsősorban a római levélben találhatunk ezzel kapcsolatos részeket, így példaképpen az 5. fejezet 1. versét: „Megigazulván azért hit által, békességünk van Istennel, a mi Urunk Jézus Krisztus által”.

Az eddigiek alapján joggal gondolhatnánk, hogy a hit egymagában elegendő az üdvösséghez, a kérdést azonban ennél sokkal árnyaltabban kell megvizsgálnunk. A fentieknek rögtön ellentmondani látszik Pál szeretethimnusa, melyben ezt találhatjuk: „és ha egész hitem van is... szeretet pedig nincsen én bennem, semmi vagyok”, majd zárásképpen: „Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet” (1Kor 13 2,13). Ezt láthatjuk igazolni Jézusnak a főparancsra vonatkozó válaszában is (Mk 12 28-34). A következő Ószövetségi idézet ugyanakkor a tettek meghatározó szerepét hirdeti: „És adám nékik parancsolatimat, és törvényeimet kijelentém nékik, melyeket az ember ha cselekszik, él azok által” (Ez 20,11). Rendkívül tanulságos részeket olvashatunk ezzel kapcsolatosan Jakab apostol levelében is. A már korábban idézett részt (1. fejezet 22. vers) követően a 2. fejezetben a levélíró tovább taglalja a tettek fontosságát, többek között Ábrahám történetét hozva fel példaképpen: „Látod, hogy a hit együtt munkálkodott az ő cselekedeteivel, és a cselekedetekből lett teljessé a hit” (2,22). Majd az utolsó mondattal konklúzióként leszögezi: „Mert amiképpen holt a test lélek nélkül, akképpen holt a hit is cselekedetek nélkül”.

Összességében talán azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szeretet és a cselekedetek alapvetően nem eredményeznek hitet és így üdvösséget sem. A megtért, Jézusban hívő ember

viszont megtagadja önmagát, igyekszik Megváltójához hasonlóan „szelíddé és alázatos szívűvé” válni. A Krisztust követő, az Úrnak valóban átadott élet pedig automatikusan magával hordozza az Istennek tetsző cselekedeteket, a Törvény megtartását és Isten szeretete általi megtelítettséget, hiszen más lehetőség nem is létezik. Ha mégis, akkor a hit nem őszinte. Luther Márton így fogalmazott: „A hit minden jó cselekedet kezdete”. Így tehát az Úrhoz való közeledésünknek a hit az első lépcsőfoka, mely azonban önmagában nem terem gyümölcsöket. Bízunk magunkat Istenünkre, kérjük Őt, hogy Szent Lelke által vezessen el mindannyiunkat az igaz hitre, mely ösztönöz bennünket, hogy az Ő szeretetén alapuló tetteink által dicsőíthessük nevét mindörökké!

SOLA GRATIA

Egyedül a kegyelem. Pál apostol írja: „Mert kegyelemből tartattatok meg, hit által; és ez nem töletek van: Isten ajándéka ez” (Ef 2,8). Annak megvizsgálásához, hogy a kegyelem mit is jelent számunkra, Jeremiás Siralmaiban egyértelmű kiindulópontot találhatunk: „Az Úr kegyelmessége az, hogy még nincsen végünk; mivel nem fogyatkozik el az ő irgalmassága!” (3,22). Isten a Törvény szerint már régen elpusztíthatott volna bennünket, ám mégsem tette, hanem lehetőséget biztosított a megszabadulásra: „Mert a bűn zsoldja halál; az Isten kegyelmi ajándéka pedig örök élet a mi Urunk Krisztus Jézusban” (Róm 6,23). A pelagiánusokkal szemben, akik ebben a kérdésben az emberi teljesítmény fontosságát Isten segítsége elé helyezték, már Kr. u. 529-ben a II. Orange-i Zsinaton végérvényesen elfogadást nyert a tény, hogy az üdvösség teljes egészében az Úr kegyelmének eredménye. A kegyelem a bűnbeesés következménye, hiszen szükségtelen lenne, ha Istentől nem távolodtunk volna el.

Jézus érdekes példabeszédekben szemlélteti az isteni kegyelem megnyilvánulásának lehetőségeit Lukács evangéliumának 15. fejezetében. Az elveszett drachma teljesen tehetetlenül várja, hogy megtalálják, előkerüléséhez semmit sem tud hozzátenni. Az eltévelyedett bárány sem képes egyedül hazatalálni, de bégetésével felhívhatja magára a pásztor figyelmét (mint ahogy mi is kiálthatunk Jó Pásztorunkhoz). A tékozló fiúnak ezzel szemben meg kell tennie a hazavezető utat, hogy elnyerje atyja bocsánatát. A Szentírásban megannyi egyéb példát is találhatunk ilyen személyekre. Saul (a későbbi Pál apostol) vagy a samariai asszony inkább csak „belebotlottak” Jézusba, ugyanakkor Simeon és Anna hosszas keresést és várakozást követően vehették karjaikba az újszülött Kisdedet. Pál a római hívekhez írt levele 11. fejezetének elején felidézi Illés próféta panaszát, aki így kiált: „és csak én egyedül maradtam” – majd így folytatja: „De mit mond néki az isteni felelet? Meghagytam magamnak hétezer embert, a kik nem hajtottak térdet a Baálnak. Ekképpen azért most is van maradék a kegyelemből való választás szerint. Hogyha pedig kegyelemből, akkor nem cselekedetekből”.

Talán nem megyünk túlságosan messzire, ha beismerjük, hogy Isten kegyelme számunkra nehezen megfogható, olyannyira, hogy döntéseit akár igazságtalannak is érezhetjük. Pált is foglalkoztatja ez, fenti levelének 9. fejezetében először ószövetségi részekkel magyarázza Izsák fiainak esetét: „Miképpen meg van írva: Jákóbot szerettem, Ézsaut pedig gyűlöltem” (Malakiás könyvének elejéről). „Mit mondunk tehát: Vajjon nem igazságtalanság-é ez az Istentől? Távol legyen! Mert Mózesnek ezt mondja: Könyörülök azon, a kin könyörülök, és kegyelmezek annak, a kinek kegyelmezek” (ez Mózes második könyvében a 33. fejezet 19. verse). Majd pedig így folytatja: „Annakokáért tehát” – és itt következik a sokat idézett mondat: „non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei” (nem azé, a ki akarja, sem nem azé, a ki fut, hanem a

könyörülő Istené).

Luther Márton rendkívül érdekes módon közelítette meg ezt a kérdést. Többek között bűnösnek tekintette azt is, aki minden mást figyelmen kívül hagyva arra törekszik, hogy Isten tetszését saját erőfeszítései által nyerje el. Az Úr kegyelmi ígérete valóban nem erről szól, Ő nem azt várja, hogy életmódunkkal mindenáron előtte megigazulni akarjunk. Sokkal inkább azt, hogy rábizzuk magunkat feltétel nélküli szeretetére és elfogadására, ezáltal tehet alkalmassá bennünket arra, hogy törvényei szerint éljünk. Akit Jézus meghívott, annak semmiféle előfeltételnek nem kell megfelelnie, hanem a tétlenül egy helyben álldogálás, vagy a tervszerűtlen bolyongás helyett Pál apostol szavainak megfelelően kijelenteni: „célegyenest igyekszem az Istennek a Krisztus Jézusban onnét felülről való elhívása jutalmára” (Fil 3,14). Péter apostol pedig további tanácsot ad ennek végrehajtásához: „az alázatosságot öltsetek fel, mert az Isten a kevélyeknek ellene áll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ad”. (1Pét 5,5).

Egy másik aspektusból világítja meg ezt a kérdést Pál a második korinthusi levélben. Leírja: háromszor könyörgött az Úrnak, hogy a testébe adatott tövis távozzék el. Isten válasza előtt először talán döbbenetben állhatunk: „Elég néked az én kegyelemem; mert az én erőm erőtlenség által végeztetik el”. Pál azonban megértette, mert levelét így folytatja: „Nagy örömet dicsekszem azért az én erőtelenségeimmel, hogy a Krisztus ereje lakozzék én bennem... mert a mikor erőtelen vagyok, akkor vagyok erős” (2Kor 7-10). Fogadjuk meg tehát az intelmet és kövessük tanácsát: „Járuljunk azért bizodalommal a kegyelem királyi székéhez, hogy irgalmasságot nyerjünk és kegyelmet találjunk, alkalmas időben való segítségül” (Zsid 4,16).

SOLUS CHRISTUS

Egyedül Krisztus. Maga Jézus mondta: „Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, hanemha én általam”. (Jn 14,6). Lukács így ír Jézusról az Apostolok Cselekedeteiben, utalva a 118. zsoltár 22. versére, illetve Megváltónk hasonló kijelentésére, melyet maga jegyzett le evangéliumában (Lk 20,17): „Ez ama kő, melyet ti építők megvetettetek, mely lett a szegletnek fejévé. És nincsen senkiben másban idvesség...” (4, 11-12). A világ által félredobott, megfeszített Szabadító Isten házának alapköve lett, bármilyen nehéz is ezt utólag beismerni. Ha pedig további részleteket keresünk, azok ugyanúgy ebbe az irányba mutatnak, így János evangéliuma 3. fejezetének rengetegszer idézett 16. verse is: „Mert úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy valaki hiszen ő benne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen”. Megerősíti ezt Pál apostol Timóteusnak írt első levelében: „Mert egy az Isten, egy a közbenjáró is Isten és emberek között, az ember Krisztus Jézus” (2,5).

Eric Alexander skót lelkipásztor ezt mondta: „A Krisztuson kívüli élet valós veszélye az, hogy nincs hova menekülni Isten haragja elől”. Ezt igazolják János apostol vigasztaló szavai is: „És ha valaki vétkezik, van Szószólónk az Atyánál, az igaz Jézus Krisztus. (1Jn 2,1). Valaki, aki Isten, de hús-vér ember is egyben, ugyanakkor király, bíró, próféta, főpap, vezér, barát, testvér, sőt szolgál is egy személyben. Szülővárosomban, Esztergomban egy napóra felirata először önmagáról hirdeti: „Nihil ego sine sole” (semmi sem vagyok a Nap nélkül), majd váratlanul olvasójához fordulva könyörtelenül kijelenti: „Nihil tu sine Deo” (semmi sem vagy Isten nélkül). Megszívlelendő figyelmeztetés ez: Jézus nélkül menthetetlenül elveszünk. A tanítványok legalább felismerik saját tehetetlenségüket, mikor képtelenek a beteg fiút meggyógyítani, Jézushoz

fordulnak (Mt 17 14-21). Meg is kapják a választ: a Krisztusba vetett hit hiánya volt az akadály, enélkül nincs gyógyulás, nincs menekvés. Mai világunkban viszont már nem akarjuk tudomásul venni erőtlenségünket és nyomorúságunkat. Mi csak magunkban bízunk, a pénzben, esetleg más emberekben, akik „hirtelen levágattatnak, mint a fű, s mint a gyöngye növény elfonnyadnak” (Zsolt 37,2), mindenben, csak Istenben nem. Ez az igazán nagy betegség! Pedig életünkben és halálunkban egyaránt az őszinte bűnbánatot követően egyedül Krisztusba, az Ő keresztjébe kapaszkodhatunk.

Jeremiás próféta rendkívül szemléletesen írja le, mi a különbség azok között, akik még nem adták át életüket az Úr Jézusnak, illetve akik már Rá hagyatkoznak: „Átkozott az a férfi, a ki emberben bízik és testbe helyezi erejét, az Úrtól pedig eltávozott az ő szíve! Mert... szárazságban lakik a sivatagban. Áldott az a férfi, a ki az Úrban bízik..., mert olyanná lesz, mint a víz mellé ültetett fa, a mely a folyó felé bocsátja gyökereit...” (Jer 17, 5-8). Ugyanezt a gondolatot megtaláljuk az 1. zsoltár 3. versében is. És ezt erősíti meg a 127. zsoltár 2. verse ekképpen: „Hiába néktek korán felkelnetek, későn feküdnötök, fáradsággal szerzett kenyeret ennetek! Szerelmesének álmában ad eleget”. Nyugodtan átadhatjuk Neki életünket, függetlenné válhatunk minden mástól, elsősorban saját magunktól, beteges aggodásainktól, rossz útra térítő kívánságainktól. Ahogy Dr. Carl Eichhorn írja: „Boldog ember az, aki szabad önmagától, mert énjét elvesztette már Jézus Krisztusban!” Innentől kezdve Ő vezet minket, és hogy ez mit jelent, az talán Joseph H. Gilmore magasztaló énekében nyert legjobban megfogalmazást: „He leadeth me! O blessed thought, O words with heav'nly comfort fraught” (Ő vezet engem! Ó áldott gondolat, Ó mennyei vigasszal teli szavak).

C. H. Spurgeon, angol baptista prédikátor így fogalmazott: „Krisztus nélkül élni a legboldogtalanabb állapot”. Következésképpen ennek az ellenkezője is igaz. Jól emlékszem arra a semmihez sem hasonlítható érzésre, mely egy adventi hajnalon kertünkben a tiszafa mellett a pincébe igyekezvén fogott el, amikor az Úr valódi közelségét először éreztem. Azok számára pedig, akik nem tudják, hogyan is kezdjenek hozzá a kereséséhez, kiderül majd, hogy ez mennyire egyszerű. Charlotte Elliot (1789-1871), aki költői munkássága mellett himnikus dicséreteteket is írt, eredetileg bűnös életet élt, bár nagyatya és annak bátyja is lelkeszi tevékenységet folytatott. Egyszer egy londoni társaságban találkozott César Malan svájci protestáns lelkipásztorral, aki megdöbbsent hitetlenségén. Amikor három héttel később újra beszélgettek, a hölgy elpanaszolta: nem tudja, hogyan közelítsen Jézushoz. Malan ezt válaszolta: Jöjjön csak úgy, amint van. A gondolat Krisztus szavain alapszik János evangéliuma 6. fejezetének 37. verséből: „... azt, a ki hozzám jó, semmiképpen ki nem vetem”. Nem sokkal később Elliot tollából megszületett a „Just as I am without one plea”, mely ma református énekeskönyvünk 460. dicsérete és első versszaka magyar fordításban a következőképpen hangzik: „Amint vagyok, sok bűn alatt, de hallva hívó hangodat, ki értem áldozád magad: fogadj el, Jézusom!”

Valóban ennyire egyszerű.

SOLI DEO GLORIA

Egyedül Istené a dicsőség. Kálvin János szerint az öt sola közül ez a legfontosabb. „How great Thou art!” (Mily nagy vagy Te!) – ez a 104. zsoltár elejéről kölcsönzött refrénje annak a svéd eredetű dicséretnek, mely „O Lord my God” (Ó Uram, én Istenem) címmel angol nyelven vált

rendkívül népszerűvé, méltán, hiszen a teremtett világra, mennyei Atyánk jóságára és végtelen szeretetére rácsodálkozván nemigen juthat más eszünkbe, mint az Ő nagyságával eltelve szent nevét dicsőíteni. (Az ének magyarul „Ó, Istenem mikor tűnődve nézem a világot, mit teremtett kezéd” kezdettel ismeretes). Néha, Isten végtelen dicsősége mellett eltörpültnek érezvén magunkat nem is tudunk másképpen imádkozni, csak így: Milyen nagy vagy Te, Uram!

Isten egyértelműen kinyilvánította, hogy a dicsőségre Ő egyedül tart igényt, ezt mondván: „Én vagyok az Úr, ez a nevem, és dicsőségemet másnak nem adom, sem dicséretemet a bálványoknak”. (Ézs 42,8). Ha ez valakinek nem tetszik, az sohasem lehet a Mennyei Atya gyermeke! Mózes és Áron súlyos árat fizettek egy látszólag jelentéktelen cselekedetükért. Amikor Cin pusztájában a kősziklából vizet fakasztottak, nem az Úr dicsőségére tették, ezért Ő így szólt hozzájuk: „Mivelhogy nem hittetek nékem, hogy megdicsőítettetek volna engem Izrael fiainak szemei előtt: azért nem vizitek be e községet a földre, a melyet adtam nékik” (4Móz 20,12). Hiába volt minden könyörgés, mindketten meghaltak, mielőtt a nép a Jordánon átkelt volna. Ennél jóval rosszabbul járt I. Heródes Agrippa király, akiről azt olvashatjuk az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvben, hogy a néphez szólván magát istennek kívánta feltüntetni. „És azonnal megveré őt az Úrnak angyala, azért, hogy nem az Istennek adá a dicsőséget; és a férgektől megemésztetvén, meghala” (12, 23). Az Úr ugyanis nem tűri, ha valaki másnak adja azt, ami jogosan Őt illetné, a bálványokról pedig egyértelműen kijelenti: „Ne imádd és ne tiszteld azokat” (2 Móz 20, 5).

Bár Isten emberi szemmel nem látható, dicsősége valamilyen formában kezdettől fogva érzékelhető volt számunkra. A Kivonulás könyvének végén olvashatjuk, hogy az Úr a gyülekezet sátora felett nappal felhő, éjjel pedig tűz alakjában volt látható. Jelen volt később Salamon templomában is: „... meg sem állhattak a papok az ő szolgálatjokban a köd miatt; mert az Úr dicsősége töltötte vala be az Úrnak házát” (1Kir 8,11).

Pál apostol egyik legismertebb sora a következő: „Azért akár esztek, akár isztok, akármit cselekesztek, mindent az Isten dicsőségére míveljetek”. (1Kor 10,31). Olyannyira az, hogy szokássá vált minden tettet eme igerész fényében megvizsgálni és azokat helyesnek minősíteni, melyek ennek próbáját kiállják. Mert a bűn választ el minket Istentől, melyről Pál ezt írja: „Mert mindnyájan vétkeztek, és szűkölködnek az Isten dicsősége nélkül” (Róma 3,23). A bűnös ember tehát Isten dicsőségét nélkülözi, mi pedig Krisztus vére által arra lettünk megváltva, hogy abban újra részesülhessünk.

Azt, hogy valójában mit is jelent Isten dicsősége, nekünk nem könnyű elképzelnünk, három apostolnak azonban megadatott annak látása a megdicsőülés hegyén. Bár Jézus mellett sok mindent átéltek már, erre a látványra nem voltak felkészülve, mindazonáltal Péter még félelmében is ki tudja mondani, ami éppen eszébe jutott: „Uram, jó nekünk itt lennünk” (Mt 17,4). Jézus a Szentlélek erejével tett csodái előtt is többször hivatkozik Isten dicsőségére. A vak ember meggyógyításakor ezt válaszolja tanítványai kérdésére: „Sem ez nem vétkezett, sem ennek szülei; hanem, hogy nyilvánvalókká legyenek benne az Isten dolgai” (Jn 9,3). Lázár feltámasztása előtt pedig így bátorítja nővérét, Mártát: „Nem mondtam-é néked, hogy ha hiszel, meglátod majd az Istennek dicsőségét?” (Jn 11,40). Isten dicsősége tehát emberileg lehetetlennek tűnő helyzetek megoldásával, általunk felfoghatatlan szeretet, jóság és kegyelem megnyilvánulásával van összefüggésben. Ezeknek köszönhetően nekünk is megadatott, hogy már földi életünk során minden nap átéljük Isten csodálatos jelenlétét, ízelítőt kapjunk Jézus Tábor-hegyi

megdicsőüléséből, ráhangolódhassunk arra, amit Pál apostol idéz fel. „Hanem, a mint meg van írva: A miket szem nem látott, fül nem hallott és embernek szíve meg se gondolt, a miket Isten készített az őt szeretőknak” – írja a korintusbeli híveknek küldött első levele második fejezetének 9. versében, utalva Ézsaiás könyvéből a 64. fejezet 3. versére. János apostolnak pedig meg is adatott, hogy megláthassa a jövődőt, a Jelenések könyvének 4. részében ír a királyi székben ülőről, a fejezet záró mondatában pedig felidézi a huszonnégy Vén örökkön örökké tartó imádatát: „Méltó vagy Uram, hogy végy dicsőséget és tisztességet és erőt”.

Johann Sebastian Bach és Georg Friedrich Händel, ketten a valaha élt legnagyobb zeneszerzők közül műveik nagy része alá odaírták: SDG (soli Deo gloria). Samuel Morse, aki a távíró feltalálásával megteremtette a modernkori telekommunikáció alapjait, szintén Istennel járó ember volt. Hosszasan gondolkodott az első üzenet szövegén, melyet 1844. május 24-én Washingtonból Baltimore-ba küldött. Mivel nem saját dicsőségét kereste, választása végül a következő, Mózes 4. könyve 23. fejezetének 23. verséből származó idézetre esett: „What hath God wrought?” (Mit vitt véghez Isten?) Amikor 1871-ben New York-ban szobrot emeltek számára, ünnepi beszédét a 115. zsoltár első mondatával kezdte: „Nem nekünk Uram, nem nekünk, hanem a te nevednek adj dicsőséget”. Valóban csak ezzel a lelkülettel kerülhetünk igazán közel az Úrhoz, elismerve, amit Pál apostol, aki szintén személyesen is megtapasztalta Isten dicsőségét a damaszkuszi úton, a következőképpen fogalmazott meg a rómaiaknak írott levél 11. fejezetének záró sorában: „Mert ő tőle, ő általa és ő reá nézve vannak mindenek. Övé a dicsőség mindörökké. Ámen”.

* * *

Jómagam katolikus családban felnövekedvén a reformációról odahaza kevés jót hallottam, egyik nagyapám kálvinista vallású volt ugyan, ám én az ő halála után húsz esztendővel születtem. Az evangélikus tanítással feleségem révén ismerkedtem meg, akkor kezdtem érezni, hogy a protestáns hit „emberközelibb” – ahogyan akkor megfogalmaztam magamban. Jézusra és vele együtt az üdvösségre vezető útra azonban csak jóval később, a református templomban találtam rá. Itt értettem meg, hogy mit jelent az Istennel való napi közösség, mely elengedhetetlen az örök életre való felkészüléshez, milyen szerepe van ebben Megváltónknak, a Bibliának, a rendszeres imádságnak, a hitbe és a kegyelembe történő kapaszkodásnak, Isten dicsőítésének. Mindazonáltal ez korántsem jelenti azt, hogy a kezdeti lendület ötszáz esztendő alatt nem lanyhult volna, mára a reformáció követői is nagyrészt olyanná degradálódtak, mint az útjelző táblák: mutatják ugyan a helyes utat, maguk azonban nem indulnak el rajta, a fundamentalistákat pedig igyekeznek sárba tiporni. Ez a jelenség természetesen nem új keletű, földi élete során maga az Úr Jézus is szembekerült vele. Máté örömhíre 23. fejezetének elején ezért így tanítja a sokaságot a farizeusokról és írástudókról: tartsák meg, amit parancsolnak, de cselekedeteiket ne kövessék. Krisztus szavai ugyaneme evangélium 9. fejezetének végén ma is rendkívül időszerűek: „Az aratni való sok, de a munkás kevés. Kérjétek azért az aratásnak Urát, hogy küldjön munkásokat az ő aratásába”.

Délibáb

Martin Luther: 95 tétel

Az igazság kiderítése s és igyekezetétől indítva, megvitatásra kerülnek az alábbi tételek Wittenbergben, tisztelendő Martin Luther atya, a szabad művészetek és a szent teológia magisztere s ugyanott ezeknek rendes előadója elnökletével. Ezért kéri, hogy akik nem jelenhetnek meg ezeket velünk élőszóban megvitatni, tegyék meg távolból írásban. A mi Urunk Jézus Krisztus nevében. Ámen.

1. Mikor Urunk és Mesterünk azt mondta: „Térjete meg!” – azt akarta, hogy a hívek egész élete bűnbánatra térés legyen (Mt 4,17).
2. Ezt az ígét nem vonatkoztathatjuk a bűnbánat szentségi gyakorlására, azaz a bűnvallásra és a jóvátételre, ami a papok közreműködésével történik.
3. De nem is vonatkoztathatjuk kizárólag csak a belső bűnbánatra, mert a szív töredelme mit sem ér, ha nem hozza magával külsőleg a bűnös mivoltunk elleni sokoldalú halálos küzdelmet.
4. Ez a gyötrődő küzdelem tehát mindaddig tart, míg az ember gyűlöli vétkes önmagát (ez az igazi belső bűnbánat), vagyis a mennyek országába való bemenetelig.
5. A pápa nem akar senkit mentesíteni és nem is mentesít a jóvátévő bűnhődéstől, hanem csak attól, amit saját illetékességében vagy az egyházi jogszabályok szerint maga rótt ki.
6. A pápa nem bocsáthat meg másként egyetlen vétket sem, csak azáltal, hogy azt Istentől megbocsátottnak jelenti ki és fogadja el. Viszont kétség kívül megbocsáthatja az ő számára fenntartott eseteket: ezek semmibevétele esetén a vétkesség kétség kívül megmarad.
7. Isten senkinek nem bocsátja meg vétkét anélkül, hogy egyszersmind alá ne vetné a megalázkodót mindenben a helyette eljáró papnak.
8. A bűnbánati egyházjogszabályok csak az élőkre érvényesek, és azok szerint haldoklókra semmit sem szabad kiróni.
9. Ennélfogva jót tesz velünk a Szentlélek a pápa által, mikor (a pápa) a rendelkezéseiben mindig kivételle teszi a halál óráját és a szükséghelyzetet.
10. Képzetlenül és hibásan járnak el azok a papok, akik a haldoklóktól egyházjogszabály szerinti bűnbánati teljesítményt követelnek a purgatóriumban.
11. Bizonyosnak tűnik, hogy azt a konkolyt, hogy az egyházjog szerinti jóvátévő bűnhődést át lehet változtatni purgatóriumbeli bűnhődésre, akkor hintették el, mikor a püspökök aludtak.
12. Régente az egyház által meghatározott büntetéseket nem a feloldozás után, hanem a

feloldozást megelőzően szabták ki, hogy ezzel próbára tegyék a töredelem őszinte voltát.

13. A haldoklók halálukért mindennel megfizetnek, és az egyházi szabályok számára már halottak, joggal illeti meg őket az azoktól való feloldás.
14. A haldoklóban lelki épségének és szeretetének tökéletlensége szükségképpen nagy félelmet támaszt, annál nagyobbat, minél tökéletlenebb volt.
15. Ez a félelem és borzadás magában is elég (hogy mást ne mondjak) a purgatóriumi szenvedést előidézni, mivel a reménytelenség borzalmával határos.
16. Láthatjuk, hogy a pokol, a purgatórium és menny úgy különbözik egymástól, mint reményvesztés, a kétséggel küzdés és a biztonság.
17. Látható, hogy a lelkeknek a purgatóriumban arra van szükségük, hogy mind félelmük fogyjon, mind szeretetük szaporodjék.
18. Nem látszik bizonyítottnak sem érvekkel sem szentírási helyekkel, hogy (a purgatóriumban lévő lelkek) kívül lennének a szeretetet kiérdemlő vagy azt fokozó állapoton (Isten irgalmán).
19. De az sem látszik bizonyítottnak, hogy legalábbis mindnyájan biztosak és biztonságban vannak boldogságra jutásuk felől, jöllehet mi ebben teljesen bizonyosak vagyunk.
20. Tehát a pápa a minden bűnhődés teljes elengedésén nem egyszerűen minden bűnhődés elengedését érti, hanem csak az általa kiróttét.
21. Tehát tévednek azok a búcsúhirdetők, akik azt mondják, hogy a pápa bűnhődés elengedése ez embert minden bűnhődéstől feloldja és megmenti.
22. Éppenséggel semmit nem enged el a purgatóriumban levő lelkeknek, amit ebben az életben kellett volna az egyházi jogszabályok szerint teljesíteniük.
23. Ha valaki egyáltalán megkaphatja minden bűnhődése valamilyen elengedését, akkor biztos, hogy ezt csak a legtökéletesebbek kaphatják meg, tehát igen kevesen.
24. Természetesen az emberek legnagyobb részét becsapják, amikor nagy hanggal, minden megkülönböztetés nélkül ígérik meg nekik a bűnhődés feloldását.
25. Amilyen hatalmas van a pápának a purgatórium felett, ugyanolyan hatalmas van bármely püspöknek vagy lelkésznek a maga püspökségében, illetve gyülekezetében.
26. Nagyon jól teszi a pápa, hogy a (purgatóriumban lévő) lelkeknek nem a kulcsok hatalmával ad elengedést, (amivel (ott) nem rendelkeznek), hanem közbenjáró könyörgés által.
27. Emberi balgaságot hirdetnek, amikor azt mondják, hogy mihelyt a ládába dobott pénz megcsörren, a lélek azonnal a mennybe száll.
28. Csak annyi bizonyos, hogy a ládában megcsörrenő pénz által nagyra nőhet a haszonlesés és a kapzsiság. Az egyház közbenjáró szolgálatának eredményessége azonban egyedül Isten jótetszésétől függ.
29. Ki tudja, hogy vágyódik-e minden purgatóriumban lévő lélek arra, hogy őt onnan kiváltsák? A legenda szerint sem Szeverinusz, sem Paszkálisz (pápák) nem igényelték ezt.
30. Senki sem biztos a maga töredelmének valóságára felől, még kevésbé a következmény: a

teljes elengedés felől.

31. Amilyen ritka az igazán bűnbánó ember, épp olyan ritka az igazán elengedést nyerő, vagyis nagyon ritka.
32. Örök büntetést kapnak tanítóikkal együtt, akik a búcsúcédulákkal biztonságban hiszik magukat az üdvösségük dolgában.
33. Nagyon kell óvakodnunk azoktól, akik azt mondják, hogy a pápának azok az elengedései (azaz búcsúi) Istennek ama fölbecsülhetetlen ajándék, amely által rendbe jön az ember dolga Istennel.
34. Ugyanis a búcsúnak ez a kegyelme csak a bűnbánat szentségével (és) ember által kiszabott jóvátévő bűnhődésre vonatkozik.
35. Nem keresztyénséget prédikálnak, akik azt tanítják, hogy aki lelkeket akar kiváltani vagy gyónási kiváltságot vásárolni, annak nincs szüksége töredelemre.
36. Minden igazán szívéen talált keresztyén részesül a bűnhődésnek és a vétkekességnek teljes elengedésében búcsúcédula nélkül is.
37. Aki csak igazi keresztyén, akár élő, akár halott, az részese Krisztus és az anyaszentegyház minden kincsének, s ezt Isten adta néki, búcsúcédula nélkül is.
38. A (bűnhődés) pápai elengedését és a (kegyelemben) részesítést mégsem szabad semmiképpen sem megvetni, mert az (mint mondtam) az isteni elengedés kinyilvánítása.
39. A legképzettebb teológusnak is igen nehéz egyszerre megtapasztalnia a nép előtt a bőséges búcsút és az igaz töredelmet.
40. Az igazi töredelem keresi és szereti a bűnhődést, viszont a búcsú bősége elkényelmesít és a bűnhődést gyűlöletessé teszi, legalábbis esetenként.
41. Óvatosan kell az apostoli (azaz pápai) búcsút prédikálni, nehogy a nép félreértse és elébe helyezze azt a szeretet jócselekedeteinek.
42. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy a pápa véleménye szerint a búcsúvásárlás semmilyen tekintetben nem állítható egy sorba az irgalmasság cselekedeteivel.
43. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy jobb dolgot tesz, aki a szegénynek ad, vagy a rászorulóknak kölcsönöz, mint hogyha búcsút vásárol.
44. Ugyanis a szeretet cselekedete által nő a szeretet és javul az ember, de a búcsú által nem lesz jobb, csak a bűnhődéstől mentesebb.
45. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy aki látja a rászorulót és azt elhanyagolva búcsúra költ, az nem a pápa elengedését szerzi meg, hanem Isten rosszállását.
46. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy – hacsak nem dúskálnak a fölöslegben – mindazt, ami az élet fönntartásához szükséges, tartsák kötelességüknek házuknépe javára fordítani és semmiképp se pazarolják búcsúkra.
47. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy a búcsúvásárlás nem parancsolat, hanem szabad döntés dolga.
48. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy a pápa a búcsúban való részesítéssel inkább az

őerte való áhítatos imádkozást akarja elérni sem mint a készpénzt, mert az előbbire nagyobb szüksége van.

49. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy a pápa búcsúi akkor hasznosak, ha nem beléjük vetjük bizalmunkat. Viszont nagyon ártalmasak, ha általuk elvész az istenfélelmünk.
50. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy ha a pápa tudna a búcsúhirdetők zsarolásairól, azt akarná, hogy inkább égjen porig Szent Péter bazilikája, mint azt, hogy juhainak bőréből, húsából és csontjából épüljön fel.
51. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy a pápa, ha szükséges volna, kész lenne (ahogy illik) még Szent Péter bazilikájának eladása árán is saját pénzéből segíteni azokat, akiknek legtöbbször némely búcsúhirdetők kicsalják a pénzüket.
52. Hiábavaló a búcsúcédulák alapján bízni az üdvösségben, még ha a búcsúmegbízott, sőt akár a pápa a saját lelkével kezeskednék is érte.
53. Krisztus és a pápa ellenségei azok, akik a búcsú hirdetése miatt Isten ígését más templomokban teljesen elnémítják.
54. Jogsérelem éri Isten ígését, ha ugyanabban a prédikációban ugyanannyi vagy több időt szentelünk a búcsúnak, mint Isten ígéje hirdetésének.
55. A pápa gondolata szükségképpen az, hogy ha a csekély értékű búcsút egy haranggal, egy díszfelvonulással és egy szertartással ünneplik, akkor az evangéliumot, ami a legnagyobb dolog, száz haranggal, száz díszfelvonulással, száz szertartással kell hirdetni.
56. Az egyház kincse, amelyből a pápa a búcsúkat engedélyez nincs eléggé megnevezve, és Krisztus népe nem is ismeri azt.
57. Nyilvánvaló, hogy itt nem mulandó javakról van szó, mert azokat sok egyházi szónok nem egykönnyen osztogatja, hanem inkább gyűjti.
58. De nem is Krisztus és a szentek érdemeiről van szó, hiszen azok mindenkor, a pápa közreműködése nélkül is, munkálják a belső ember számára a kegyelmet, a külső ember számára pedig a keresztet, a halált és a poklot.
59. Szent Lőrinc ugyan azt mondta, hogy az egyház kincse a szegények, de ő korának szokásos kifejezésével élt.
60. Nem vakmerőség kimondani, hogy az egyház kincse: az egyház kulcsai (melyeket Krisztus érdeméért kapott).
61. Világos ugyanis, hogy a bűnhődés elengedésére és a (meghatározott) esetekre (vonatkozóan) elegendő a pápának a saját hatalma.
62. Az egyház kincse valójában Isten dicsőségének és kegyelmének szent evangéliuma (örömhíre). De ezt méltán igen gyűlölik, mert elsőkből utolsókká tesz.
63. De ezt méltán igen gyűlölik, mert elsőkből utolsókká tesz.
64. A búcsú kincsét viszont igen kedvelik, mert utolsókból elsőkké tesz.
65. Az evangélium kincse olyan háló, amellyel egykor az anyagi javak embereit halászták.
66. A búcsú kincse pedig olyan háló, amellyel ma az emberek anyagi javait halásszák.

67. A búcsú, amiről a búcsúhirdetők azt hirdetik, hogy a legnagyobb áldás, - valóban az, de a kereset szempontjából.
68. Valójában azonban a búcsú az Isten kegyelméhez és a kereszt jóságához mérten a legeslegkisebb dolog.
69. A püspökök és a lelkipásztorok (jogilag) kötelesek az apostoli búcsú hirdetőinek működését teljes tisztelettel fogadni,
70. de még inkább kötelesek éberren felügyelni és két füllel figyelni arra, hogy ezek ne a maguk álmaid hirdessék a pápa megbízása helyett.
71. Aki az apostoli búcsú igazsága ellen szól, kiátkozást és gyalázatot érdemel,
72. de áldott, aki gondosan eljár a búcsúhirdető szavainak önkénye és önfejlősége ellen.
73. Ahogy a pápa is joggal sújt le villámával azokra, akik a búcsú ügyben bármi módon csalást követnek el,
74. de sokkal inkább készül villámával lesújtani azokra, akik a búcsúk ürügyén a szent szeretet és a való igazság kijátszásán mesterkednek.
75. Őrülség azt vélni, hogy a pápai búcsúk akkorák, hogy feloldozhatják az embert, még ha valaki képtelenséget mondva – az Istenszülő (Máriát) erőszakolta volna is meg.
76. Ellenkezőleg azt állítjuk, hogy a pápai búcsúk a vétesség tekintetében a búcsú alá eső legkisebb bűnököt sem vehetik el.
77. Az a szóbeszéd, hogy maga Szent Péter sem adhatna nagyobb kegyelmet, ha ő volna most a pápa – káromlás Szent Péter és a pápa ellen.
78. Ellenkezőleg azt állítjuk, hogy neki is és bármelyik pápának is nagyobb erői vannak, tudniillik az evangélium, a gyógyítások kegyelmi ajándékai stb. 1Korinthus 12,9-10. szerint.
79. Káromlást szól, aki azt állítja, hogy a pápai címerrel ellátva felállított kereszt felér Krisztus keresztyével.
80. Számot fognak adni azok a püspökök, lelkészek és teológusok, akik tűrik, hogy ilyesmiket prédikáljanak a népnek.
81. A búcsúról való ilyen önkényes prédikálás azt eredményezi, hogy a tudós férfiaknak sem könnyű a pápa tekintélyét megvédeni a rágalmaktól, vagy éppen az egyszerű hívek fortélyos kérdéseitől.
82. Például: Miért nem üríti ki a pápa a purgatóriumot szentséges szeretetből és a lelkek oly nagy szüksége miatt, ami minden indíték közt a legigazságosabb – ha számtalan lelket kivált a (Szent Péter) bazilika építésére adott szennyos pénzért, ami igen jelentéktelen indíték erre?
83. Továbbá: Miért vannak még mindig halotti misék és évforduló ünnepek a lelkekért, és miért nem adják vissza, vagy miért nem engedik visszavenni a halottakért tett adományokat, ha a kiváltottakért való imádság immár a búcsúcédula révén feleslegessé és jogtalanná vált?
84. Továbbá: Miféle újfajta kegyelme Istennek és a pápának az, hogy megengedik, hogy egy istentelen és gonosz ember pénzért kiváltson egy kegyes és istenszerető lelket, viszont azt a kegyes és kedves lelket nem váltják ki ingyen szeretetből, saját rászorultsága miatt?

85. Továbbá: A bűnhődésre vonatkozó egyházi előírások ténylegesen, és mint régóta nem alkalmazottak, magukban érvénytelenek és halottak. Miért történik a tőlük való mentesítés pénzzel, búcsúk engedélyezésével, mintha érvényesek és hatályosak volnának?
86. Továbbá: Miért nem építi föl a pápa – akinek vagyona ma felülmúlja a dúsgazdag (ókori) Crassusok kincsét is – Szent Péternek legalább azt az egy bazilikát inkább a maga pénzéből, mint szegény híveiből?
87. Továbbá: Mit enged el, vagy mit nyújt a pápa azoknak, akik a tökéletes töredelem által jogosultak a teljes elengedésre és (kegyelemben) részesítésre?
88. Továbbá: Miből lenne nagyobb haszna az egyháznak, mint abból, ha a pápa – amit most csak egyszer tesz meg – naponta százszor osztana elengedést és (kegyelemben) részesítést a hívek bármelyikének?
89. Mivel a pápa a lelkek üdvét inkább a búcsúk által keresi, mint a pénz által, miért szünteti meg a már régebben engedélyezett búcsúcédulákat és búcsúkat, mikor azok ugyanolyan hatásosak?
90. Ha az egyszerű híveknek aggályos érveit pusztá hatalommal elnyomjuk és nem értelmes megválaszolással oldjuk fel, azzal az egyházzal és a pápát ellenségeik előtt nevetségessé, a keresztyéneket pedig szerencsétlenné tesszük.
91. Ha tehát a búcsúkat a pápa lelkületének és gondolatának megfelelően hirdetnék, könnyű volna felelni mindezekre (a kérdésekre), sőt fel sem merülnének.
92. Távozzanak tehát azok a próféták, akik azt mondják Krisztus népének: „Béke, béke.” – de nincs béke! (Ezékiel 13,10.16).
93. Tegyük jól a dolgukat azok a próféták, akik azt mondják Krisztus népének: „Kereszt, kereszt!” – de nincs kereszt!
94. Buzdítsuk azért a keresztyéneket, hogy fejüket: Krisztust, bűnhődésen, halálon és poklon át is követni igyekezzenek,
95. és abban bízzanak, hogy inkább sok szorongattatáson át, mintsem a béke biztonságán át jutnak be a mennybe (ApCsel 17,22).

Mert más fundamentomot senki nem vethet azon kívül,
a mely vettetett, mely a Jézus Krisztus. (1 Kor. 3:11.)

S.D.G.

Grimmelhausen: A kalandos Simplicissimus

– részlet –

AZ ELSŐ FEJEZET

Simplicius paraszti származásáról és ugyanolyan neveltetéséről ad hírt

Manapság (amikor már sokan azt hiszik, hogy eljött minden idők vége) olyan kórság kezd lábra kapni az alacsony származásúak között, hogy aki abba beleesik – és már összeszedelgett, összekufárkodott annyit, hogy nemcsak a bugyellárisában feszít néhány krajcár, hanem még egy újmódi, ezerféle selyempántlikával cifrázott bolondos ruhára is futja neki; vagy valami másféle szerencsés véletlen révén megtollasodott, és nevet is szerzett magának – az egyszeriben lovagi rangban lévő uraság és ősrégi nemzetségből való nemes személyiség akarna lenni. Pedig hát a szorgos utánajárás legtöbbször kideríti s napfényre hozza, hogy ősei nem voltak egyebek, csak napszámosok, talyigás emberek meg málhahordók, atyjafiai szamárhajcsárok, fivérei poroszlók meg pribékek, húgai kurvák, anyja kerítőnő, vagy éppenséggel boszorkány, summa summarum egész nemzetsége mind a harminckét felmenőjével olyan szennyes népség, hogy még a hírhedt prágai Cukorkotyvasztó Céh [egy tolvajbanda neve Cervantes *Rinconete és Cortadillo* című novellájában – a szerk.] sem olyanabb. Bizony ez az új nobilitás sokszor annyira setét, mintha Guineában született és nevelkedett volna.

Nos, az efféle oktalan emberekkel én nem akarok egy húron pendülni, habár, mi tagadás, van abban némi igazság, hogy magam úrnak vagy legalábbis köznemesnek a leszarmazottja vagyok, mivelhogy természetemnél fogva hajlamos volnék a földesúri mesterségre, ha meglenne a rávalóm meg a hozzávalóm. De hisz, félre a tréfával, származásom és neveltetésem kibírná az összehasonlítást bármely fejedelmével, ha nem tekintenénk a nagy különbségeket. Talán bizony nem?! A Tatámnak (így nevezi az ember apját a spessarti tájon) éppúgy megvolt a saját palotája, mint bárki másnak, mégpedig olyan takaros, hogy nincs az a király, aki különbet tudna építeni a tulajdon kezével, s ezért inkább örökre lemond róla; merthogy a ház agyagból volt verve és zsúppal befödve, holmi terméketlen pala, hideg ólom vagy vörösréz helyett, s így megtermett tetején a nemes gabona; hogy pedig Tatám istenigazából eldicsekedhessék nemesi rangjával és gazdagságával, vára körül a falakat nem útszélien talált vagy terméketlen földből kiásott kövekből rakatta, még kevésbé, ahogy más nagyurak csináltatják: hitvány téglából, amelyet rövid idő alatt lehet kivetni és kiegészíteni, hanem a tölgyfát választotta, amely hasznos, nemes, sült kolbászt és zsíros sonkát is termő fának száz esztendőnél is több kell, míg teljes korát eléri. Hol az uralkodó, aki ezt utánunk csinálja? Szobáit és termeit belülről egészen feketére füstöltette a Tata, csakis azért, mert ez a legtartósabb festék a világon, és mert az illetén falfestés befejezéséhez több idő kell, mint akármelyik festőművész legkiválóbb mesterművéhez. A kárpitok a föld kerekén létező legfinomabb anyagból készültek, mert olyan mesterrel csináltattuk, aki az előidőkben Minervával

merészkedett versenyt szőni [az istennő a vele vetélkedő Arachnét pókká változtatta – a szerk.] A ház ablakai a Szent Lyukasnak voltak szentelve, nem másért, csak azért, mert a papirosnak, amellyel beragasztották, több időre van szüksége, amíg, kender- vagy lenmagból kinőve, végleges formáját eléri, mint a legjobb és legátlátszóbb muranói üvegnek. Mert Tatám rangjánál fogva szerette azt hinni, hogy minden, amit sok fáradozás hoz létre, értékes is, drága is; ami pedig drága, az illik a nemesemberhez leginkább.

Apród, lakáj és lovász helyett Tatámnak számos juha, kecskéje és disznaja volt, valamennyi szép rendesen, természetesen libériájába öltözve, melyben engem is gyakorta udvaroltak a legelőn, amíg haza nem hajtottam őket. Fegyvertára ekékben, kapákban, fejszékben, csákányokban, lapátokban, ganajhányó- és szénásvillákban bővelkedett, s ő e fegyverek forгатásában naponta gyakorolta magát. Mert kapálás és irtás volt számára minden haditudományok legfőbb disciplina militaris-a [hadtudománya – a szerk.], akárcsak béke idején a hajdani rómaiaknak; ökrösfogat volt a csapat, amelyet kommandírozott, trágyahordás volt a sáncmunkája, szántás a hadjárata; az istállótakarítás pediglen, az volt az ő nemesi szórakozása és lovagi tornája. Ily módon szállt szembe a kerek világgal, már ami a keze ügyébe esett belőle, és gazdag zsákmányt sarcolt ki tőle minden aratáskor. Mindezt csak úgy odabiggyesztem, és egyáltalán nem büszkélkedem vele, nehogy valakinek oka legyen, a többi magamfajta új nobilitással együtt, engem is kinevetni. Mert én nem becsülöm magam többre, mint a Tatámat, akinek szóban forgó lakása nagyon vidám helyen állott, tudniillik Spessartban (ami pedig Isten háta mögött vagy). Tatám nemzetségéről, származásáról és nevéről ezúttal az annyira kedvelt rövidség okából nem adok elő semmi részletesebbet; már csak azért sem, mert úgyszincs szó semmiféle nemesi alapítványról, amire le kellene tennem az esküt; elegendő hát annyit tudni, hogy a Spessart-vidéken születtem.

De bárminő nemesi kúriának festem is le a Tata háza táját, minden józan eszű ember könnyűszerrel kimódolhatja belőle, hogy neveltetésem is épp ennyire nemesi, éppoly zseniális volt; aki pedig ezt gondolja, nem téved nagyot; mivelhogy már tízesztendőskoromban átérttettem a Tata fent jelzett nemesi gyakorlatainak principiumait, stúdium dolgában pedig megtaláltam helyem a híres Amphistides [a görög komédia ostoba figurája – a szerk.] mellett, akiről Suidas [a bizánci lexikon feltételezett szerzője – a szerk.] adja hírül, hogy ötnél tovább nem tudott számolni. Mert Tatám nyilván sokkal magasztosabb szellemű volt, semhogy a mai idők szokását ne kövesse, márpedig ma számos előkelő ember hány fittyet a külön-különféle tanulmányoknak, mondván, hogy van elég emberük, aki helyettük az ilyen iskolás badarságokkal, tintanyaló munkával elszarakodik.

Egyébiránt pompás muzsikus voltam: eljátszottam dudán a legszebb siratónótákat. De ami a teológiát illeti, velem ugyan senki el nem hiteti, hogy az egész keresztény világban lett volna még egy hozzám fogható korombéli; mert nem ismertem én se Istent, se embert, se mennyországot, se poklot, se angyalt, se ördögöt; jót és rosszat megkülönböztetni nemigen tudtam én. Ebből könnyen elgondolható, hogy az ilyesfajta teológiával aztán úgy élhettem, mint első őseink a paradicsomban, akik ártatlanságukban mit sem tudtak betegségről, halálról, a feltámadásról még ennél is kevesebbet. Ó, báróknak való (azazhogy talán barmoknak való) élet, melyben még az orvosi medicinával sem törődik az ember! És hasonlóképpen kell elgondolni jártasságomat a jogi jurisprudenciában, továbbá a világ minden művészetében és tudományában. Úgy bizony, annyira perfekt és tökéletes volt a tudatlanságom, hogy még azt sem tudtam, mennyire nem tudok semmit. Hadd mondjam újból: ó, báróknak való élet, amelyet akkoriban éltem! De a Tata nem engedte, hogy ezt a boldogságot tovább is élvezzem, hanem úgy látta jónak, hogy nemesi

születésemnek megfelelően, nemesi módon éljek és viselkedjem; ezért hát magasabb dolgokra kezdett nevelni és nehezebb feladatokat elém szabni.

A MÁSODIK FEJEZET

leírja a méltóság első fokozatát amelyre Simplicius felemelkedett, továbbá a pásztorok dicséretét, megtévezve kiváló instrukciókkal

Tatám azzal a méltósággal tüntetett ki, amely nem is csak az ő udvartartásában, hanem az egész világon a legdicsőbb: az ősrégi pásztori hivatással. Legelőször is rám bízta a disznait, másodszor a kecskéit, végül pedig az egész juhnyáját, őrizném és legeltetném azokat és óvnam meg a farkasoktól dudaszóval (amelynek zenéje, mint Strabo [görög földrajztudós és történetíró, i.e. 66-24. – a szerk.] írja, meghizlalja Arábia juhait és bárányait). Akkoriban Dávidhoz voltam igen hasonlatos, kivéve, hogy annak nem dudája, hanem csak hárfája volt; ilyenformán nem kezdtem rosszul, hanem igen jó ómennel, amelynek alapján idővel, ha különben is meglesz a hozzávaló szerencsém, világhírű emberré lehetek. Mert a világ eleje óta a kiváló személyiségek mindig pásztorok valának, amint azt a Szentírásban olvassuk Ábelről, Ábrahámról, Izsákról, Jákobról, annak fiairól, sőt magáról Mózesről is, az apósa juhait őrizte, mielőtt Izraelben hatszázezer ember hadvezére és törvényhozója lett.

Az ám, vethetné ellenem valaki, ezek szent életű, istenes emberek voltak, nem Istenről mit sem tudó spessarti parasztsihederek. Ezt el is kell ismernem; de mit tehettem én arról akkori ártatlanságomban? A régi pogányok közt éppúgy megtalálhatjuk a példákat, mint Isten választott népe körében: a rómaiak közt voltak előkelő nemzetségek, amelyek kétségkívül azért neveztettek Bubulcus, Statilius, Pomponius Vitulus, Vitellius, Annius Caprus és más hasonló néven, mert ilyen jószággal bajlódtak, és nyilván azt is őrzötték. Romulus és Remus maga is pásztorokodott; Spartacus, aki az egész Római Birodalmat oly nagy rettegésben tartotta, ugyancsak pásztor volt.

Mit is beszélek! Pásztor volt (mint Lucianus igazolja a *Dialógus Helenaeben*) Páris, Priamos király fia és Anchises, Aeneas trójai fejedelem atyja. A szép Endymion, akinek szerelmét maga a szűzi Luna áhította, szinte pásztor vala. Nemkülönb a szörnyű Polyphemus; sőt maguk az istenek sem restellették ezt a hivatást, vagyis hogy professziót. Apollo Admetus thessaliali király teheneit legelteti; Mercurius, a fia, Daphnis, Pan és Proteus ízig-vérig pásztorok voltak, ezért is számítanak a pásztorok patrónusainak a bolondos poétáknál: Mesa, Moab királya, amint az a *Királyok második könyvében* olvasható, pásztor volt; Cyrust, a perzsák hatalmas királyát nemcsak Mithridates, a pásztor nevelte, hanem ő maga is legeltetett. Gygés pásztor volt, majd egy gyűrű erejénél fogva király lett. Ismael Sophi, perzsa király, fiatal korában ugyancsak a jószágot őrizte; így hát Philo a zsidó a *Vita Mosisban*, ahol Mózes életét elmeséli, nagyon igazat szól, mondván, hogy a pásztori hivatás az uralkodás előkészítője és kezdete; mert ahogy a katonai és hadi képességek kezdetben a vadászaton edződnek és öregbednek, ugyanúgy kell azokat, akiket uralkodásra akarnak nevelni, elsősorban a kedves és barátságos pásztori hivatásba bevezetni. A Tata ezt alighanem átértette, úgyhogy nem is csekély, mind e jelen óráig fennmaradott reménységet ültetett belém eljövendő dicsőségemet illetőleg.

De hogy visszatérjek a nyájamra, tudni való, hogy a farkast éppoly kevésbé ismertem, mint tulajdon tudatlanságomat; ezért hát a Táti szorgalmasan ontotta intelmeit, mondván:

– Kölök, tegyél ki magadér, ne hadd a birkát szertebítangolni, és fújd derekasan a dudád, hogy a toportyánféreg rád ne támadjon, kárt ne tegyen, mert olyan négy lábon járó gonosztevő tolvaj az, hogy embert is fal meg jószágot is; ha pedig hanyag leszel, akkor szíjat hasítok a hátadból!

Én meg ugyanolyan nyájasan válaszoltam:

– Azt is mondja meg kend, Tata, hogy milyen az a toportyánféreg, mert én még olyat nem láttam.

– Ej, te bárdolatlan tökfej – replikázott ő ismét –, bolond maradsz, ameddig élsz, kíváncsi vagyok, mi lesz még belőled. Nagyra nőtt mafla vagy, oszt még azt se tudod, miféle négy lábú gazfickó az a toportyán!

Szolgált még más oktatásokkal is, míg végül az egésztől elment a kedve, és nagy morogva otthagyt, mert meggondolta, hátha otromba értelmem nem fogja fel szubtilis útbaigazításait.

A HARMADIK FEJEZET

egy hűséges duda szenvedéseiről számol be

Mindennek következtében kezdtem én olyan zenebonát csapni a dudámmal, hogy meg lehetett volna vele mérgezni mind a békákat a veteményeskertben; úgy véltem hát, immáron eléggé biztonságban vagyok a farkastól, ami egyre csak nem ment ki a fejemből. És mivel emlékeztem, hogy a Nyanya (így hívtuk mi anyánkat a spessarti tájon és a Vogelsberg vidékén) gyakran mondogatta: attól tart, a tyúkok egyszer csak beledöglenek az énekembe, hát rágyújtottam egy nótára is, hadd legyen a farkas elleni remédium még erősebb; mégpedig olyan dalt énekeltem, amit magától a Nyanyától tanultam:

Paraszti nép, te megvetett,
senki sem mérkőzhet veled,
ki rád néz, nem leli a szót,
miként legyen magasztalód.

Világunkból mi is marad,
ha Ádám nem vet, nem arat?
A mai sok fejedelem
ősét kapa tartotta fenn.

Csaknem mindent legyűrt erőd,
mindaz, amit terem a föld,
amit csak eszik a világ
kezdetben kezeden megy át.

A Császárt, kit nekünk az Isten

adott, hogy védjen és segítsen,
te táplálsz; s a katonát
szintúgy, ki néked mégis árt.

Te juttatsz húst mindenkinek,
a szőlőt is te miveled,
s a földet rábírja ekéd,
hogyan legyen kenyérünk elég.

Világunk elvadulna, ha
nem volna rajta paraszttanya,
e földön bú tanyázna csak,
ha nem hordana pórokat.

Ezért helyes, ha tisztelünk,
mert te adod az ételünk.
A természet s az Úr szeret,
megáldja erkölcsöd.

Még senki sem hallotta, hogy
a paraszt podagrát kapott,
de a nemesbe belemar,
sőt néhány gazdag belehal.

Nincs benned már szemernyi gőg,
nem hagyják a mai idők,
s hogy ne a dölyf legyen urad,
még több kereszttel sújtanak.

Tenéked kárt még a gonosz
katona-népség sem okoz;
így szól, hogy el ne bízd magad;
Enyém a jószágod, javad.

Eddig jutottam el az énekemben, nem tovább, mert egyetlen szempillantás alatt egy csapat vértess katonát vett körül birkanyájastul; eltévedtek a nagy erdőben, és az én muzsikám meg pásztori kiáltásom vezette őket vissza az útra.

„Ohó – gondoltam magamban –, ezek az igaziak! Ezek azok a négylábú gonosztevők és tolvajok, akikről a Tata szólott”; mivelhogy kezdetben lovat és lovasát (akárcsak egykor az amerikaiak [az indiánok – a szerk.] a spanyol lovasságot) egyetlen teremtménynek néztem, hát azt gondoltam, nem mást, hogy ezek azok a bizonyos toportyánok. Rájuk akartam hát ijeszteni a szörnyű kentaurokra, hogy elkeressem őket. De alig fújtam fel evégből a dudámat, egyikük máris vállon ragadott, és olyan hevesen lódított fel egy vezető ló hátára, amelyet más egyebekkel együtt

parasztoktól zsákmányoltak, hogy leestem a másik oldalon, egyenesen az én kedves dudámra, amely erre olyan szívszaggató visításba fogott, mintha az egész világot akarná könnyörlésre indítani. De hiába volt minden; a duda az utolsó leheletét sem sajnálta, hogy balesetemet panaszolja, nekem mégis újra lóra kellett szállnom, a Jóisten bánta, mit dalol, vagy beszél az én dudám. És ami a legjobban elbúsított, a lovasok még azt állították, hogy én estemben megütöttem a dudámat, azért visított olyan eretnek módon.

Így vitt hát a gebém kitarató ügetésben, akárcsak a primum mobile [első mozgató – a szerk.], egyenesen Tatám udvarába. Csodálatos bogarak csapongtak eközben az agyamban, mert azt képzeltem: ha ilyen állaton ülök, amelyhez hasonlót még sohasem láttam, majd magam is vasas fickóvá változom. Minthogy azonban ez a változás nem következett be, más bogaraim támadtak: azt gondoltam, ezek az ismeretlen izék csak arra valók, hogy segítsenek hazahajtani a juhaimat, különösképpen, mert egy juh se bitangolt el, hanem valamennyi szép egyetértésben, egyenesen a Tata udvarába sietett. Ezért hát buzgón körülnéztem, jön-e már elébünk a Tata a Nyanyával, hogy üdvözljön bennünket. De hiába, mert Tata is, Nyanya is, meg Ursele is, a Tata lánya, a hátsó ajtón át kereket oldottak, nem akarván bevárni ezeket a vendégeket.

A NEGYEDIK FEJEZETBEN

Simplícus rezidenciáját megbódítják, kifosztják és feldúlják; a harcosok szörnyen garázdálkodnak

Bármennyire távol áll is tőlem az a szándék, hogy a békeszerető olvasót e lovasokkal együtt Tatám háza tájára bevezessem, mivelhogy elég csúfos dolgok történtek ott, históriám menete mégis megköveteli, hogy ebben a mi német háborúnkban [a harmincéves háború, 1618-1648 – a szerk.] egyszer-másszor elkövetett kegyetlenkedéseket a szíves utókor tudomására hozzam, különösen pedig azt bizonyítsam tulajdon példámmal, hogy mindezen bajokat a Magasságbéli jósága gyakran a mi hasznunkra küldi reánk, mivelhogy ez az, amire szükségünk vagyunk. Mert ki mondta volna meg nekem, kedves olvasóm, hogy van Isten az égben, ha Tatám házát a harcosok el nem pusztítják, engem magamat meg fogságra nem vetnek, és így az emberek közé el nem kényszerítenek, amely emberektől aztán megkaptam a szükséges és elegendő lelki épülést. Kevéssel azelőtt még meg se fordult volna a fejemben, hogy a Tatám, Nyanyám, jómagam meg a házunk többi népén kívül más is létezhetne e földön, se más embert, se más emberi lakóhelyet se nem látván, se nem ismervén.

De hamarost tudomást szereztem arról, hogyan származott az ember e világra, meg arról is, hogy azt újból el kell hagynia. Akkor még csak külsőleg voltam ember és név szerint keresztény, egyebekben nem voltam több az állatnál! De a Magasságbéli könnyörlétesen nézett ártatlanságomra, és ezt is, amazt is, tudomásomra akarta hozni. És ámbár ezerféle út közül válogathatott, kétségtelenül azt akarta választani, amely által e léha neveltetésért Tatámat is meg Nyanyámat is, mások okulására megbüntethette.

A lovasok legelső tennivalója az volt, hogy istállóba kötötték a lovaikat. Azután pedig valamennyinek megvolt a maga különleges munkája, s ezek mindegyike romlással és pusztulással volt egybekötve. Mert habár egyesek állatokat vágtak, forráztak, sütöttek, mintha vidám lakomára készülnének, mások ezalatt pincétől padlásig felforgatták a házat; még a félreeső hely sem volt előlük biztonságban, mintha bizony a kolchisi aranygyapjat rekkentették volna ott el. Egyesek

lepedőkből, ruhákból és mindenféle házi holmiból nagy batyukat kötöttek, mintha zsbivásárt akarnának nyitni; amit pedig nem szándékoztak magukkal vinni, azt szétzúzták. Némelyek a szénát meg a szalmát szurkálták át kardjukkal, mintha nem lett volna elég szűrni való juh és disznó; egyik-másik a tollat szórták ki a dunyhákból, hogy szalonnát, szárított húst és más holmit tömjön a helyébe, minthogy úgy jobban esnék rajta az alvás. Mások a kemencét döntötték be meg az ablakot verték ki, mintha örök nyarat hirdetnének; a réz- és cinedényt összevissza verték, az elgörbült, tönkrement darabokat pedig elcsomagolták; ágyat, asztalt, széket, padot mind felégették, holott sok öl száraz fa állt az udvaron. Végül minden fazéknak és tálnak pusztulnia kellett, vagy azért, mert jobban szerették a sült ételt a főtnél, vagy mert csak egyetlen étkezésre készültek ezen a helyen.

Cselédlányunkat az istállóban oly módon traktálták, hogy onnan már ki sem tudott menni többé, amit még hírül adni is szégyen. A bérest gúzsba kötve a földre fektették. Száját fával felpeckelték, és egy sajtár ronda trágyalevet öntöttek belé, amit ők svéd italnak neveztek. Ezzel kényszerítették, hogy egy járőrt elvezessen másvalahová, ahol embereket és jószágokat raboltak, és mind a mi udvarunkba hurcolták. Ezek között volt az én Tatám, Nyanyám, meg a mi Urselénk is.

Még csak akkor kezdték a tűzköveket lecsavarni a pisztolyokról, és helyükbe odacsavarni a parasztok hüvelykujját, amivel úgy kínozták a szerencsétlen flótásokat, mintha boszorkányégetésre készülnének, aminthogy egyet már be is dugtak a kemencébe és tűzzel mentek neki, mit sem törődve azzal, hogy még nem is tett vallomást. Egy másiknak kötelet kerítettek a feje köré, és egy husággal csavarták, hogy csak úgy fecskendett a vér orrán, száján, fülén. Summa summarum mindegyik kitalált valamit a parasztok kínzására, így hát minden parasztnak meg is volt a maga külön mártíriuma.

Egyedül Tatám volt akkori felfogásom szerint boldogabb a többinél, mert nevetve vallotta meg ugyanazt, amit másoknak fájdalom és jajveszékelés közepette kellett elmondaniuk; bizonyára azért jutott neki ez a megtiszteltetés, mert ő volt a ház ura. Ugyanis tűz mellé ültették, úgy megkötözték, hogy kezét-lábát mozdítani sem tudta, és nedves sóval dörzsölték be a talpát; ezt aztán öreg kecskénknek kellett lenyalnia, amivel az úgy megcsiklandozta, hogy Tata nevében majd hogy meg nem szakadt. Ez olyan jól sikerült, hogy nekem a társaság kedvéért, vagy mert nem futotta egyébre az értelmemből, szívből vele kellett kacagnom. Így vallotta be, nevében, a bűnösségét és fedte fel rejtett kincsesládáját, amelyben bővebben volt arany, igazgyöngy meg ékszer, mint ahogy azt parasztnál hitték volna. Az elfogott asszonyokról, cselédlányokról és gazdalanokról nem mondhatok semmi különöset, mert a harcosok nem hagyták, hogy végignézzem, hogyan jártak el velük. Annyit még tudok, hogy egyszer-máskor szálnalmas kiáltásokat hallottam a sarkokból: úgy gondolom, Nyanya és Ursele sem járt jobban, mint a többiek. Ennek a nyomorúságnak kellő közepén forgattam a süttet a nyárson, és délután segített megitatni a lovakat; így jutottam be az istállóba a cselédlányunkhoz, aki egész bámulatosan zilált volt. Meg sem ismertem volna, de ő beteges hangon így szólt hozzám:

– Hej, gyerek! Fuss innen, különben magukkal visznek a lovasok! Csak azon légy, hogy az irhádát mentsd, látod, milyen szörnyűségesen...

Többet nem tudott mondani.

AZ ÖTÖDIK FEJEZET

elmondja, hogyan old kereket Simplicius, és hogyan ijed meg a redves fáktól

Ekkor azonnal elmélkedni kezdtem szerencsétlen állapotom fölött, ahogy a szemem elé tárult, és azon törtem a fejem, hogyan szabadulhatnék leghamarabb. De hová? Értelmem túl csekély volt ahhoz, hogy előre megfontoljam, mégis sikerült estefelé az erdőbe osonnom. Hanem most aztán merre? Hiszen az ösvényeket és az erdőt semmivel sem ismertem jobban, mint azt az utat, amely Nova Zembla mögött Kínáig vezet a befagyott tengeren.

A vaksötét éjszaka eltakart és megvédett; sötét értelmem mégsem vélte elegendőnek a sötétséget, elbújtam hát a sűrű bozótban; ott aztán mind a kínozott parasztok ordítását, mind a fülemilék csattogását jól meghallhattam. Mert azok a madárcák nem hagyták abba szépséges éneküket, nem is éreztek részvétet a boldogtalan parasztok iránt, holott azok közül is nem egyet madárnak – jómadárnak – szoktak nevezni. Gondtalanul az oldalamba feküdtem hát és elaludtam.

Ám amikor a hajnalcsillag pislákolni kezdett kelet felől, megláttam Tatám házát lángokban, de senkit, aki oltani akarta volna. Elindultam abban a reményben, hogy Tatámék közül valakivel találkozom, de legott meglátott öt lovas, és az egyik rám kiáltott:

– Kölök, ide gyere, vagy az ördög bújjék énbelém, ha le nem puffantalak, hogy torkodon szelented ki a párad!

Én azonban megdermedtem, mint a bálvány, de még a számat is nyitva felejtettem, mert nem tudtam, mit akar tőlem az a lovas. Bámultam rá, mint borjú az új kapura, ők meg az ingovány miatt nem jöhettek oda hozzám, s ez kétségtelenül alaposan birizgálta őket; erre az egyik rám sütötte a karabélyát. A hirtelen tűztől meg a váratlan pukkanástól, amit a visszhang ijesztően megsokszorozott, úgy megijedtem, hogy azon nyomban végigvágódtam a földön, és félelmemben meg se moccantam – hisz soha efféle nem hallottam, nem láttam addig. A lovasok folytatták útjukat, engem kétségtelenül halottnak hittek, és otthagytak; aznap mégsem tért már annyira vissza a merszem, hogy talpra álltam volna. Csak amikor megint leszállt az éjszaka, akkor tápázkodtam fel, és addig vándoroltam az erdőben, míg távolról meg nem láttam egy redves fa fényét; ettől újból megijedtem, sarkon fordultam, és addig mentem, míg csak egy másik hasonló fát meg nem láttam. Emettől is megfutottam, és így töltöttem el az éjszakát, egyik redves fától a másikig rohangászva. Végre is a jóságos hajnal jött segítségemre, megparancsolta a fáknak, hogy amíg ő itt van, engem ne zaklassanak; de ez még nem segített rajtam, mert a szívem tele volt félelemmel és rémülettel, a lábam szára fáradtsággal, üres gyomrom éhséggel, szájam szomjúsággal, szemem álmosággal, agyam meg mindenféle bolondos képzelődésekkel. Mégis tovább mentem, csak azt nem tudtam hová. Minél messzebb mentem, annál mélyebben jutottam az erdőbe, el az emberektől. Akkor éreztem meg (ha nem is vettem róla tudomást), mi következik az értelmetlenségéből és tudatlanságából: ha oktalan állat lett volna az én helyemben, az jobban tudta volna, mit kell tennie, hogy megmentse az életét.

John Milton: Il penseroso

Hess, *Jókedv*, csúf csaló!
Te Téboly fattya, kinek atyja sincs!
Kincsed de dőre kincs!
Lomod bölcs elmét tömni nem való!
Csak lessen kába fő,
míg zagyva vágyán kósza kép pereg,
töméntelen sereg,
mint rezge napfény-kévék víg pora,
vagy álmok híg sora,
mely Morpheus nyomán kerengve fő...

Ám halld, dalom felzeng utánad,
kegyes, jó Úrnőnk, bölcs *Búbánat*,
kinek tűz-orcád fényiben
vakká válnék a földi szem,
hogy hát ne öld el idegét,
fekete, bölcs szín hidegét
öltéd s vagy tiszta fekete,
mint Memnon húga lehete,
vagy a néger királyi lány,
a csillagszép, kihez silány
volt, úgy hivé, a sellők teste:
de rangodat feljebb keresd Te!
Fényfürtű Vesta szüle rég
Saturnnak, puszta volt az ég,
s Saturn bár Vesta atyja volt,
ily nászra még nem szálla folt.
Gyakorta kéjbe forrt a lelkük,
fénylő berek s völgy volt a telkük,
s erdős Idán, mély lomb megett
Zeüs még nem volt rettegett.

Jöjj, méla Papnő, szűz ború
komoly bájával szomorú!
Jöjj, vonjon éjbibor ruhád
uszályt, királyin búst s puhát,
míg barna kendőd árnya hull
szende vállad szárnyaúl.
Jöjj, mint szokásod: lassú szép
járással, mely ritmusra lép,
s szemmel, mely andán néz eget

s tükrén hő lelked nézeget.
 Szent révületben majd megállj,
 feledkezőn márványra válj,
 míg bús tekinteted süket
 ónsúlya föld felé süljed.
 Kisérjen tiszta *Csend* s a *Béke*
 s szikár *Böjt*, istenek vendége,
 ki ott ül, míg Zeüs körül
 a múzsa-raj zengőn örül.
 S kísérjen a *Magánynak Kéje*,
 kinek kedves a kertek mélye,
 de hozd el legfőképpen Őt,
 az arany szárnyon lebbenőt,
 ki tűz-trónt kormányozva leng és
 kinek cherúb-neve *Merengés!*

Így jöjj s a Csend is felremeg,
 csalogánydal zendül, remek,
 melytől, óh fájó, ritka kéj,
 enyhül a zord szemöldü Éj
 s szokott tölgyéhez inti a
 sárkányos hintót Cynthia...
 Madárkám! te, ki futsz a kétes
 zajoktól, óh te búsan édes,
 esti berken andalogva
 hányszor várok halk dalodra
 s ha nem szólsz, árván bolygok én
 a tarlók nyesett szőnyegén,
 elnézve, fönn a nyarga hold
 mily magasra lovagolt,
 hol, eltévesztve az utat,
 a pusztá égen szétkutat
 s már szinte bús főt billeget,
 gázolva gyapjas felleget...

Gyakorta némely halk halom
 ormán késő harangdalon
 tűnődöm, mely tág, messzi part
 felől felém zokogva tart.
 Vagy hogyha zord idő bezár,
 magányom rejtett csöndje vár,
 hol rőten izzik a parázs
 s a fény is csupa árny-varázs:
 e léha zajtól szűz helyen
 csak tücsök zeng a tűzhelyen,
 vagy álmos őr dala vigyáz,
 míg pihen az éji ház.

Éjféli perc szebb van-e még?
 Magas tornyomban lámpa ég
 s míg fordul a vén Medve fenn,
 jó Trismegistost kedvelem,
 vagy Plátót búvom: mily csodák
 világával lőn nyílni tág
 nagy lelke, elhagyván a rest
 húsbörtönt, mely a földi test.
 Idézni néha vágy fon át
 a tűz, föld, lég sok démonát,
 akiknek híven szótfogad
 az elem- s planéta-had.
 Olykor dicső vendégem a
 leples, pálcás Tragédia
 s Pelops és Thébe népe vár,
 felzeng a szent, ős Trója-vár,
 s mi gyér szépséget néhanap
 új színpad kothurnusa kap...

Óh jöjj, bús Szűz! s élembe keljen
 berkén Musaeus s énekeljen
 s trillázzon orpheusi lant,
 melytől, míg lágyan sírt alatt,
 Plútó arcán vas-könnye folyt
 s a Vágy legyőzte a Pokolt.
 S keljen a drága töredék
 szerzője zengni a derék
 Cambuscant, Cambellt s Algarsifet
 s Canacét, az arát s a rejtett
 titkú gyűrűt s tükört s a vad
 sárgaréz táltoslovat,
 kin tatár khán lovagolt –
 óh, sok nagy költőt, aki volt,
 idézz, minden zengő regét,
 tornák, trophéák seregét,
 erdőt, min bús varázslat ül,
 csodát, mit még nem halla fül.

Így láss gyakorta, halvány telkü Éj,
 míg Hajnal jó, de nem kevély
 kacér pompával, mint midőn
 görög vadászt bűvölt régtünt időn,
 nem! szebb, ha felhőt öltve kél,
 s nyomán vijjogva reng a szél,
 vagy csöndes záport küld elül,
 melytől a szél dühe elül,
 elhalva zsongó lombneszen

s az apró csöppű ereszen.

Aztán, ha felröpül a tűz-
nyilú nap, rejts el, égi Szűz,
hol íves lomb vár, fűszeres,
hol barna húst faun keres,
s vén fenyő és büszke cser
törzsén vad zajt sohse ver
fejsze s félve nem riad
a szelíd tündéri had.

Ily csermelyes sűrűn, ahol
hozzám profán szem nem hatol
s nem ér a nap tüzes szeme,
óh rejts el s zümmögő zene:
mézterhes lábú méhe-raj
zsongasson és patakmoraj,
míg édes harmatú szelíd
szárnyán a Szender közelít.
Óh közelítsen, várom a
lágyszárnylegyintést, árama
sodorjon száz képet, csodást,
pillámra tarka álmodást.
Majd ébresztőm is dal legyen,
hadd halljam völgyön és hegyen
halk nemtők jóbarát fáját
s dryádok lomblakó raját.

S légy vélem, ha alázatos
lábam vén klastromot tapos,
s fakó, nagy boltívek alatt
tömör pillérek közt halad,
míg sok színes üvegkorong
szűrt fénye szentekről borong.
Figyeljem: bűg az orgona,
míg lenn sok csengő torkon a
könyörgő, tiszta himnuszok
édes szopránja sír s buzog
és lelkem révületben ég:
elém kinyúlva száll az Ég...

Végül, ha jó bús agg-korom,
vigy egy barlangba akkoron,
hol várjon hús moha, puha,
bozontos remetecsuha,
könyvtárúl: égi csillagok,
meg harmatos fűillatok,
melyekből lassan mély tudás
szálljon rám, prófétás, csudás...

Óh Bánat! vágyaim ezek,
add meg – s csak a tiéd leszek!

Tóth Árpád fordítása

Daniel Defoe: Robinson Crusoe

– részlet –

Immár tíz hónapja tartózkodtam e boldogtalan szigeten, ahonnan a menekülésre, úgy tűnt, semmilyen lehetőségem nem nyílt, és amelyre, meggyőződésem szerint, emberi lény még nem tette a lábát. Megerősítve lakóhelyemet, amennyire szükségét éreztem, hő vágyam támadt arra, hogy tökéletesebben felfedezzem a szigetet, hátha rábukkanok olyan terményre, amelyről eddig nem szereztem tudomást.

Július 15-én elkezdtem a sziget pontos felderítését. Először a folyóhoz mentem, ahol, miként említettem, tutajommal kikötöttem. Két mérföldnyi út után megfigyeltem, hogy a dagály csupán eddig a pontig jut el és maga a folyó nem sokkal nagyobb, mint egy csermely, mégpedig igen jó és üdítő vizű. Mivel éppen a száraz évszakban voltunk, alig folydogált benne valami víz. Annyi semmi esetre sem, hogy folyóvá növekedhetne.

Partjain kellemes rétek, fennsíkok és gyepes térségek terültek el. Azon a részen pedig, amelyet a víz, miként feltételezhető, soha nem öntött el, szép zöld dohányt találtam, jó minőségűt és erős szárút. Más növényekre is bukkantam, melyeknek mivoltáról azonban fogalmam sem volt. Lehetséges, hogy közülük nem egy hasznos volt, csak én nem tudtam rájönni hatásukra.

Kasszava gyökeret is kutattam, melyből az indiánok a forró égöv alatt kenyeret készítenek, de nem akadtam rá. Hatalmas aloék tűntek szemembe, de akkor még nem ismertem ezt a növényt. Láttam vadon nöövő cukornádat is, mely azonban alkalmatlan volt a termelésre. Egyelőre beértem ennyivel és azt forgattam elmémben, miképpen győződhetnék meg a felfedezendő növények jótékony hatásáról, de nem jutottam eredményre. Brazíliában ugyanis olyan kevés növénytel foglalkoztam, hogy a termények javarészét nem ismertem. Így hát ottani tapasztalataim mostani bajomban nem voltak segítségemre.

Másnap, tizenhatodikán elindultam ugyanezen az úton, és valamivel tovább jutottam. A rétek véget értek és a vidék erdősre változott. Különböző gyümölcsökre bukkantam. Mégpedig a földön dinnyére, a fákon pedig szőlőre. Tudniillik a szőlő felfutott a fára. A fürtök éppen most értek, tömötten és sűrűn. Ez a meglepő felfedezés igen nagy örömmel töltött el. De a tapasztalat

arra intett, hogy módjával fogyasszam. Eszembe jutott, hogy berber földön több rabszolgaságba került honfitársam, vérhasban és lázban pusztult el a mértéktelen szőlőevés miatt. De tudtam, hogy a szőlő megőrzésére van egy eljárás: mégpedig az, ha megszáritom a napon, azután elteszem raktáramba. És valóban, amikor már a szőlőérés ideje elmúlt, akkor is volt kitűnő és üdítő gyümölcsöm.

Egész este ott maradtam, sőt éjszakára sem mentem haza. Ez volt az első alkalom, hogy az éjjelt házamon kívül töltöttem. De az aggodalom arra késztetett, hogy felmászok egy fára, ahol igen jól aludtam. Reggel tovább folytattam felfedzéseimet. Körülbelül négy mérföld utat tettem meg, legalábbis ennyire következtek a völgy hosszából, mert a csermely északi és déli partján dombok emelkedtek.

Utam végén tisztásra értem, ahol a föld nyugat felé lejteni kezdett. Egy frissvizű kis forrás, mely a dombnak ezen az oldalán fakadt, ellenkező irányban, tehát kelet felé folyt. Az egész táj olyan üdén, zölden, virulón tárult elém, az egész növényzet annyira tavasziasan virágzott, hogy gondozott kert benyomását keltette.

Elindultam e csodaszép völgyben, titkos gyönyörűséget érezve, ugyanakkor gondokkal terheltlen, hogy mindez a sajátom; ezen ismeretlen ország királya és ura vagyok, jogom van tulajdonba venni, és ha átruházható, teljes mértékben birtokba vehetem, mint Anglia bármely földesura. Láttam itt bőszéggel kakaófát, narancsot és citromot, de vadon nőttek és alig hoztak gyümölcsöt, legalábbis akkor. Mindazonáltal a zöld citrom, amelyet leszedtem, nemcsak igen kellemes volt, hanem egészséges is; nedvét vízbe facsartam s a hűvös ital nemegyszer felüdített.

Úgy láttam, elég munka lesz mindezt begyűjteni és hazavinni. Elhatároztam, hogy raktárt alakítok ki, ahol szőlőt, citromot és narancsot halmozok majd fel, és ellátom magamat a száraz évszakra, amely tudtam, hogy közeledik.

E célból egy kiválasztott helyen halomba hordtam a narancsot, citromot és szőlőt. Egy keveset magamhoz vettem, aztán hazaindultam. Úgy határoztam, hogy a maradékot majd zsákban vagy ládában viszem haza.

Ennek megfelelően összegyűjtöttem egy nagy halom szőlőt, és valamivel kevesebbet hordtam egy másik helyre is, egy harmadikon pedig jelentős mennyiségű zöld citromot és citromot raktam le. Magamhoz vettem mindentől amennyit tudtam, és hazaindultam azzal, hogy majd visszatérek egy zsákkal vagy puttonnyal a maradékért.

Így hát három napig tartott, mire megtértem otthonomba, ahogy sátrammat és barlangomat hívtam. Útközben a szőlő tönkrement, nedve elapadt, úgyhogy alig volt jó valamire. A citrom ugyan friss maradt, de abból csak keveset tudtam elhozni.

Következő nap, tizenkilencedikén visszamentem azzal a két kis zsákkal, amelyet azért készítettem, hogy hazahozzam, amit betakarítottam. De meglepetésemre a szőlőfürtök, amelyek oly dúsak és finomak voltak a szüretkor, mind darabokra szaggatva és összetaposva heverték szanaszéjjel, és jócskán lakmároztak belőlük. Nyilvánvalóan vadállatok lehettek a közelben, de hogy mifélek, arról fogalmam sem volt.

Mivel sem az nem vált be, hogy a szőlőt halmokba rakom, sem pedig az, hogy zsákban szállítom el, mert az első esetben feldúlták, a második esetben pedig a saját súlyától összenyomódott, más módszert találtam ki. Azt a nagy mennyiségű szőlőt, amit újfent

leszüreteltem, fákra akasztottam érni és aszalódni; a zöld citromból és a citromból pedig annyit szállítottam el, amennyit jól el tudtam helyezni.

Utamról hazatérve, gyönyörűséggel állapítottam meg, hogy milyen termékeny a völgy és milyen szép a fekvése. Azonfelül ez az oldal sokkal védettebb a viharoktól. Rájöttem, hogy a lehető legrosszabb tartózkodási helyet választottam ki. Fontolóra vettem, hogy elköltözöm mostani lakóhelyemről, ha találhatok egy hasonlóképpen biztonságos helyet a szigetnek ezen a szépséges, termékeny részén.

Hosszan forgattam fejemben új ötletemet, amely egészen rabul ejtett. Különösen a hely szépsége vonzott. De mikor jobban megfontoltam, hogy jelenleg a tengerparton lakom, ahol reménykedhettem egy kedvező fordulatban, amint az sem tűnt lehetetlennek – noha semmi sem szólt mellette –, hogy a rossz sors mást is idevethet, ha bezárkózom a sziget közepére a dombok és erdők közé, azzal csak saját kötelékeimet vonnám szorosabbra és egy esetleges alkalom kihasználását nemcsak valószínűtlenné, de lehetlenné is tenném. Így hát semmi esetre sem költözhettem.

Mégis annyira belebolondultam ebbe a helybe, hogy július hátralevő részét majdnem egészében itt töltöttem; és bár másodszori átgondolás után is úgy döntöttem, hogy mostani lakóhelyemen maradok, itt is építettem egy kis kunyhót. Ezt szintén kettős kerítéssel vettem körül, közét embermagasságban rőzsével tűzdeltem meg. Néha két-három éjszakát is itt töltöttem teljes biztonságban, hiszen a létrát minden alkalommal magam után húztam. Elfantáziáltam, hogy tengerparti rezidenciám után, ím vidéki nyaralót építek, ez utóbbi befejezése augusztus elejéig tartott.

Éppen befejeztem a kerítésemet és munkám eredménye felett örvendeztem, amikor megkezdődött az esőzés, amely bezárt első lakóhelyemre. Mert noha nyári lakomban is készítettem egy sátrat és jól kifeszítettem a vitorlavásznat, sem a domb nem nyújtott menedéket a viharok ellen, és barlang sem akadt, ahová visszavonulhatnék, amikor nagyon zuhog az eső.

Augusztus 3-ára a felakasztott szőlőfürtök tökéletesen megaszalódtak és igen kellemes, ízük lett. Leszedtem hát a fürtöket a fákról, amit nagyon okosan tettem, mert az eső bizonyára nagy pusztítást végzett volna bennük és elveszítettem volna téli táplálékom javarészét. Legalább kétszáz tömött fürt függött a fákon. Alighogy elkészültem ezzel a munkával, megeredt az eső és augusztus-tizennegyedikétől október közepéig majdnem állandóan esett. Néha oly hevesen, hogy napokig ki sem mozdulhattam barlangomból.

Ebben az évszakban igen meglepett családom növekedése. Meg voltam győződve róla, hogy egyik macskámat elvesztettem. Úgy gondoltam, vagy kerekelt oldott, vagy elpusztult és színét sem láttam, míg egyszer csak nagy csodálkozásomra augusztus vége felé három kiscicával állított be. Igen különösnek tűnt az eset, ugyanis lelőttem egy itt ólalkodó vadmacskát, már ahogy neveztem ezt az európai macskáktól teljesen elütő szerzetet, mégis a kiscicák éppen olyan házifajták voltak, mint az anyjuk, noha csak nősténymacskát tartottam. A három kismacska azonban később annyira idevonzotta a vadmacskákat, hogy irtanom kellett őket, mint a férgeket, hogy, amennyire lehet, távol tartsam őket a házamtól.

Augusztus tizennegyedikétől huszonhatodikáig szüntelen zuhogott az eső, tehát ki se mozdultam, mert semmi kedvem sem volt megázni. Bezártságom miatt kezdtem szükségét látni az élelemnek. Kimerészkedtem tehát kétszer és lőttem egy kecskét. Huszonhatodikán pedig

hatalmas teknősbékát találtam. Mindez egyelőre megszabadított élelmezési gondjaimtól. Étrendemet ezentúl így szabályoztam: reggelire ettem egy szőlőfürtöt, ebédre kecskehúst vagy teknőcöt sütvé – mert szerencsétlenségemre nem volt edényem, amelyben főzhettem volna – és két-három teknősbékatojást vacsoráztam.

Kényszerű barlangfogságom idejét arra fordítottam, hogy lakóhelyemet naponta két vagy három órán át bővítsem és fokozatosan addig fúrtam az egyik oldalon, míg kiértem a dombon át a szabadba, és kialakítottam egy ajtót vagy kijáratot, amely a kerítésen, vagy falon kívül esett. Ettől kezdve az új bejáraton át közlekedtem, noha nem volt könnyű dolog megszokni, hogy nem vagyok tökéletesen elzárva a világtól, mint azelőtt. Most ugyanis ki voltam téve annak a veszélynek, hogy bárki megközelíthet. Igaz ugyan, hogy mindeddig nem láttam embert a szigeten és a legnagyobb élőlény, amellyel találkoztam, kecske volt.

Szeptember 30. – Elérkezett hajótörésem boldogtalan évfordulója. Összeszámláltam a rovasokat a jelzőkarón és kiderült, hogy éppen háromszázhatvanöt napja értem partot. Ezt a napot az ünnepélyes böjtnek és lelkigyakorlatnak szenteltem, leborultam a földre és a legnagyobb alázattal meggyóntam bűneimet Istennek, elfogadva az ő felettem való igaz ítéletét, ugyanakkor imádkozva hozzá, könyörüljön rajtam Jézus Krisztus által. Tizenkét órán át nem érintettem ételt-italt, majd csak napnyugta után vettem magamhoz némi kétszersültet és gyümölcsöt, és oly módon tértem nyugovóra, amint megkezdtem ezt a napot.

Mindez ideig nem különböztettem meg a vasárnapot, mert eleinte nem éreztem vallásos érzületet, majd elkezdtem különbséget tenni a hét napjai között, minden hetediket hosszabb rovással jelölve, mint általában a vasárnapot, bár valójában nem tudtam, hogy az hová esik. De most, mint említettem, összesítve a napokat, arra jutottam, egy év telt el, úgyhogy azt hetekre osztottam, és minden hetedik napot vasárnapnak jelöltem. Mire végeztem, akkor jöttem rá, hogy számításaimmal elvesztegettem egy vagy két napot.

Nem sokkal ezután tintám annyira megfogyatkozott, hogy fel kellett hagynom a rendszeres naplórírással, és meg kellett elégednem életem legfontosabb eseményeinek feljegyzésével.

Rájöttem az esős és a száraz évszak változásainak szabályosságára és megtanultam, hogy ennek megfelelően hogyan kell előkészülnöm mind az egyikre, mind a másikra. De tapasztalatomat drágán fizettem meg, mint ahogy későbbi előadásomból ki fog derülni. Említettem, hogy megmentettem azt a néhány árpa- és rizs- szemet, amely oly meglepetésszerűen hajtott ki. Úgy emlékszem, mintegy harminc szál rizst és húsz szál árpát arattam. Most érkezettnek láttam az időt, hogy az eső elmúltával a magvakat elvessem, miután a nap magasan állott az égen.

Tehát egy darab földet faásómmal felástam és két részre osztva megkezdtem a magvak elvetését. De vetés közben hirtelen eszembe jutott, hogy nem szabad minden szemet egyszerre elvetnem, mert hátha nem ez a megfelelő vetésidő. Tehát, miután a magvak kétharmad részét elvettem, egy marokra valót mindegyikből meghagytam.

Meggondoltságom később nagy vigaszomra szolgált, mert egyetlen akkor elvetett magból sem lett semmi. Ugyanis a következő száraz hónapok alatt nem érte eső a földet, és semmi sem nőtt a nedvesség hiánya miatt.

Látva, hogy első vetésem kiégett, ami a szárazság miatt nagyon is érthető volt, kikerestem egy nedves földdarabot a második kísérlet számára. Újból felástam egy talajrést nyári lakom

közelében és a megmaradt magvakat februárban ültettem el, kevéssel a tavaszi napéjegyenlőség előtt. A termés a márciusi és áprilisi nedvességtől csakhamar szárba szökött és igen-szép kalászokat hozott. De mivel nem mertem minden magot elvetni, hanem csak egy részét, megint csak maroknyi terméshez jutottam. A tapasztalat viszont hozzásegített, hogy mesterré váljak és tudjam, mikor szabad vetni és hogy évente két vetési és aratási időszakra számíthatok.

Gabonatermelés közben kisebb felfedezést tettem, amelynek később hasznát vettem. Mihelyt az eső elmúlt és az időjárás állandóvá vált úgy november közepén, elindultam, hogy a nyári lakomba látogassak. Bár hónapok óta nem jártam ott, mindent úgy találtam, ahogy hagytam. A kettős sövény nemcsak szilárd és sértetlen volt, hanem a levágott és földbeszúrt husángok némelyike ki is zöldült és hosszú vesszőket hajtott, akárcsak a fűzfa, ha ágait levágjuk. Nem tudnám megmondani, miféle fáról metszhettem ezeket a husángokat, de nagyon meg voltam lepve, sőt örvendeztem is a fiatal fák növésén. A fákat megmetszettem, azután hagytam, hogy nőjenek, ahogy tudnak. El sem lehet képzelni, három év alatt milyen széppé formálódtak. A bekerített kör átmérője körülbelül huszonöt lépés lehetett, de a fák, mert már ez a név illik rájuk, csakhamar beborították árnyékukkal, amely olyan sűrű volt, hogy hűsölni lehetett alatta a száraz évszakban. Ennek alapján elhatároztam, hogy az első házamnál még több husángot vágok és a fal körül félkörben elültetem; ezt meg is tettem. És a fákat vagy husángokat két sorban tűztem le, nyolc lépésnyire az első kerítéstől. Miután kihajtottak, nagyszerűen rejtették lakóhelyemet, sőt védelmet is nyújtottak, mint azt megfelelő helyén majd elmondom. Most már tudtam, hogy az évet nem nyárra és télre kell osztani, mint általában Európában, hanem esős és száraz évszakokra, így:

Február második fele Március Április első fele	Esős, süt a nap, napéjegyenlőség van.
Április második fele Május Június Július Augusztus első fele	Száraz, észak felül süt a nap.
Augusztus második fele Szeptember Október első fele	Esős, függőlegesen süt a nap.
Október második fele November December Január Február első fele	Száraz, dél felől süt a nap.

Az esős évad aszerint volt hosszabb vagy rövidebb, hogy mikor kezdtek fújni a szelek. Mivel úgy tapasztaltam, hogy a megázás könnyen betegséggel járhat, a nedves hónapokra elláttam magam élelemmel és így nem voltam kénytelen kimenni, hanem egész nap otthon maradhattam.

Ezidőt több elfoglaltságom akadt, mert alkalmam nyílt arra, hogy ellássam magamat néhány

olyan dologgal, aminek már régen nagy szükségét éreztem. Először is igen szerettem volna kosarat készíteni, de a rendelkezéseimre álló vesszők nem bizonyultak alkalmasaknak erre a célra. Most nagy hasznát vettem annak, hogy kisfiúként abban a városban, ahol apám élt sokszor megbámultam a kosárfonókat, amint dolgoznak, sőt, mint az a gyermekekre jellemző, készségesen segítettem nekik, és ezáltal elsajátítottam a mesterség számos csínját-bínját. Nem volt tehát egyébre szükségem, mint anyagra. Ekkor eszembe ötlött, hogy az ágak, melyeket kerítésemhez nyestem, hasonlítanak az angliai fűzfavesszőkhöz.

Másnap elindultam nyári lakomhoz és levágtam néhány kisebb ágat, amelyek olyannyira megfeleltek a céljaimnak, amennyire csak óhajthattam azt. Legközelebbi alkalommal tehát fejszémmel egész csomót vágtam le, mert fában nem volt hiány. Az ágakat a kerítés mellé tettem száradni, mikor pedig alkalmasnak látszottak, elvonultam velük barlangomba. A következő évszakban annyi kosarat készítettem, amennyit csak tudtam, hogy hordhassak bennük földet vagy bármit, szükség szerint. És bár nem sikeredtek nagyon mutatósra, de a célnak tűrhetően megfeleltek. Ezután azon voltam, hogy soha ne lássak szükséget kosárban és mikor fonnivalóm elfogyott, újabb vesszőnyalábokat halmoztam fel. Aztán erős, mély kosarakat készítettem, hogy zsákok helyett azokban helyezzem majd el gabonámat, ha már elég nagy mennyiségbe termeltem.

Miután ezen a nehézségen túljutottam (bár elég sok időt áldoztam rá), két másik szükségem megoldásán kezdtem töprengeni. Nem volt edényem, amelyben folyékony dolgokat tarthatnék, kivéve a két rumoskorsót és néhány palackot. Egyetlen főzőalkalmatosságom egy nagy üst volt, melyet a hajóról mentettem meg. Viszont ez túlságosan nagy volt arra a célra, amire használni akartam. A második dolog, amire áhítoztam, egy pipa volt, de nem tudtam, hogy kezdjek hozzá. Végül ezt a kérdést is megoldottam.

Úgy elfoglaltam magamat a második sor kerítéscölöp vagy oszlop elültetésével és a kosárfonással, hogy eltelt a nyár, illetve a száraz évszak. Ekkor új tennivalóba kezdtem, amely sokkal több időmet emésztette fel, mint azt képzeltem volna.

Említettem az előbb, hogy szerettem volna látni az egész szigetet. Leírtam utamat a patak mentén addig a helyig, ahol felépítettem nyári lakomat, majd azt is, hogyan jutottam el a sziget másik oldalára. Most arra határoztam el magamat, hogy bebarangolom az egész tengerpartot. Magamhoz vettem puskámat, fejszémet, a szokottnál nagyobb mennyiségű lőport és golyót, két kétszersültet, egy csomó szőlőt és elindultam a kutyámmal. Mikor a völgyet elhagytam, ahol nyári lakom állt, újra megpillantottam nyugat felől a tengert. És mivel az idő nagyon tiszta volt, a távolban valami szárazföldrét is kivettem. Hogy sziget volt-e vagy kontinens, nem tudtam. De nagyon magasan feküdt és nyugat-délnyugat irányban nagy távolságra terült el. Legalább negyvenöt-hatvan mérföldre becsültem.

Nem tudtam pontosan megmondani, mely része lehet a világnak, túl azon, hogy Amerikához kell tartoznia, és – mint arra megfigyeléseimből következtettem – azon belül a spanyol gyarmatbirodalomhoz. Lehetséges, hogy vadak lakják, és ha történetesen ott szenvedek hajótörést, talán rosszabb körülmények közé kerülök, így hát megnyugodtam a Gondviselésben és hinni kezdtem, hogy mindent a legjobban rendezett el. Mindebben megnyugodva felhagytam a hasztalan elvágódással, amely ottlétem miatt gyötört.

Miután a dolgon egy darabig elgondolkodtam, az is megfordult fejemben, hogy ha az ott szemben a spanyol part, esetleg hajó is elhaladhat itt a tengeren. Viszont, ha nem az, úgy a

Spanyolország és Brazília közötti földekhez tartozik és ez esetben a leggonoszabb vadak lakják. Ezek ugyanis kannibálok, vagyis emberevők, akik nem átallják felfalni a kezük közé került foglyokat.

Gondolataimba merülve haladtam előre. Úgy láttam, a szigetnek ez az oldala sokkal kellemesebb, mint ahol én lakom. A nyílt rétségeket fű és virág borítja; az erdőkben pedig csodálatos fák nőnek.

Tömérdek papagájt láttam, és hirtelen arra vágytam, hogy megfogjak egyet, ha lehet, megszelídítem és megtanítom néhány szóra. Némi vesződés után valóban fogtam egy fiatal papagájt. Bottal ütöttem le a fáról, aztán hazavittem. Évekbe került, amíg beszédre tanítottam. Végül azonban mégis elég jól kiejtette a nevemet. A következő eset pedig, bár jelentéktelen, talán mégis elég szórakoztató.

Ez a kirándulás hallatlan gyönyörűséget szerzett. A kisebb mélyedésekben nyulakra és rókákra bukkantam, már aminek véltem azokat, mert igen különböztek minden általam ismert fajtától, és noha nem egyet megöltem, fogyasztásukra nem tudtam elszánni magam. Erre nem is volt szükségem, mert ennivaló bőséggel állt rendelkezésemre, ráadásul igen ízletes falatok. Különösen három dolgot szerettem, a kecskét, galambot és teknősbékát, és ha hozzávesszük a szőlőt is, társaságom arányában a Leadenhall piacról sem lehetett volna gazdagabb terítékre szert tenni. Élelemben, még csemegékben is bővelkedve, ámbár sorsom siralmas volt, nem hajhásztam az ínyes élvezeteket.

Utam folyamán sosem haladtam két mérföldnél többet naponta. Annyiszor kitértem jobbra vagy balra, hogy lássam, milyen felfedezéseket tehetek, hogy nem jutottam tovább. Ha kellően elfáradva éjszaka pihenőül választottam egy helyet, ügyeltem arra, hogy akár fára másztam, akár karók sorával sem vettem körül magamat – egyenletesen elosztva azokat a fák között – egyetlen egy állat se közelíthessen hozzám anélkül, hogy felébrednék.

Mihelyt a tengerpartra értem, újra meggyőződtem róla, hogy a sziget rosszabb felét választottam. Ezen az oldalon számtalan teknősbéka tanyázott, míg a másikon másfél év alatt csak hármát találtam. Azonkívül tömérdek szárnyas lepte el a partot. Egyes fajtaikat már ismertem, másokat sohase láttam. Igen soknak ízletes húsa volt. De a pingvin kivételével egynek sem tudom a nevét.

Lőhettem volna annyit, amennyit csak akartam. De takarékoskodtam a lőporral és golyóval. Tehát inkább egy nősténykecskét ejtettem el, amelyből több húst nyerhettem. Noha a szigetnek ezen az oldalán jóval több kecske legelészett, mégis sokkal nehezebben férkőzhettem hozzájuk, mert a vidék sík és nyílt volt. Könnyebben észrevettek az állatok, mint ott, ahol dombokra mászhattam.

Bármennyire kellemesnek tűnt is e vidék, mégsem volt kedvem ide költözni. Régi lakásom annyira megszokottá vált számomra, hogy valahányszor erre jártam, mindig úgy éreztem, úton vagyok és nem otthon. Azután továbbhaladtam a tengerparton kelet felé, úgy gondolom, legalább tizenkét mérföldnyire. Itt egy jelzőpóznát tűztem ki és úgy döntöttem, hogy másnap ellenkező irányba indulok el és mindaddig folytatom utamat, amíg újra elérek erre a helyre.

Más úton szándékoztam visszatérni, mint amerre jöttem. Azt gondoltam, annyira ismerem már a szigetet, hogy feltétlenül rábukkanok lakóhelyemre. Úgy látszik azonban, hogy tévedtem. Két vagy három mérföldnyi gyaloglás után széles völgybe kerültem, amelyet dombok vettek

körül, a dombokat pedig erdő borította. Nem tudtam, melyik irányba forduljak. Legfeljebb a nap adhatott volna útbaigazítást ebben a napszakban.

Szerencsétlenségemre két vagy három napon át, míg a völgyben jártam, az idő párás volt és én nem láthattam az eget. Kényelmetlen érzéssel haladtam előre, míg végre a tengerpartra értem, megkerestem a jelzőtáblát és visszaindultam az úton amerre jöttem. A nagy meleg miatt egyszerre csak rövid utat tettem meg, mert a puskám, lőszereim, baltám és egyéb holmim elég nehéz volt.

Útközben kutyám észrevett egy kecskegidát és rátámadt. Én utána rohantam, elkaptam és élve mentettem meg a kutyától. Nagy kedvem támadt, hogy hazavigyem, mert többször megfordult már a fejemben, hogy vajon fel tudnék-e nevelni egy-két gödölyét, az hozzásegítene, hogy nyájat tartsak, amely ellát majd, ha már lőporom elfogyott.

Kötelet kötöttem az apró állat nyakára és – bár nem csekély fáradtsággal – magam után vonsoztam. Egy hónapnyi távollét után megérkeztem végre nyári lakomhoz. Az állatot oda zártam be, mert már igen vágyakoztam haza.

Ki sem mondhatom, mennyire jólesett, hogy megérkeztem öreg barlangomba és lefekhettem függőágyamba. Az ide-odavándorlás – anélkül, hogy fedél lett volna a fejem felett – annyira kifárasztott, hogy utána a saját házam, amint neveztem, tökéletes kényelmet nyújtott. El is határoztam, ilyen nagy utat soha többé nem teszek meg, ha az a sorsom, hogy a szigeten maradjak.

Egy hétig tartott, amíg a hosszú út fáradalmait kipihentem. Újabb bonyolult feladat állt előttem: kalitkát kellett készítenem Poll számára. A madár egyre barátságosabb lett és mindinkább megszokott. Aztán eszembe jutott a szegény kis kecske, amelyet a kerítés mögé zártam. Elhatároztam, érte megyek vagy megetetem valamivel. Ott találtam meg, ahol hagytam, mert nem volt módjában kiszökni. Csaknem éhen halt. Vágtam neki ágakat és vesszőket és miután megettem, ismét megkötöztem és magammal vittem. Annyira megszelídült, hogy nem kellett rángatnom. Követett, mint egy kutya. Mivel állandóan ettettem, annyira kedves és ragaszkodó teremtés lett belőle, hogy háziállataim közé soroltam. Később sem hagyott el soha.

Közelgett az őszi napéjegyenlőség évadja. Szeptember harmincadikát, csakúgy megünnepeltem, mint a múlt évben, hajótörésem második évfordulóján a szabadulásra most éppoly kevés reményem lévén, mint az első napon. Az egész napot alázatos és hálás fohászkodással töltöttem azért a kegyelemért, amelyet magányomban kaptam, s amely nélkül állapotom mérhetetlenül nyomorúságosabb lett volna. Alázatos és szívbeli köszönettel fordultam Istenhez, hogy megismertette velem, már amennyire ez lehetséges volt, hogy e magányos állapotomban sokkal boldogabb lehettem, mint a társadalmi szabadság állapotában és a világ minden élvezetének birtokában; hogy teljes mértékben megteremtette számomra magányos állapotom tökéletlenségét, és az emberi társadalom hiányát; az Ő jelenléte és az Ő kegyelmének lelkemben való megnyilvánulása támogatott, erősített és bátorított abban, hogy meggyőződjek az Ő bizonyosságáról itt, és reménykedjek az Ő örökkévalóságában az eljövendőben.

Közben azonban rájöttem, mennyivel boldogabb mostani életem, minden nyomorúságom ellenére is, mint az az átkozott, gyalázatos élet, melyet azelőtt folytattam. És mostanra megváltozott minden bánatom, örömöm; megváltoztak az álmaim, érzéseim, örömeim és általában mindent másképpen néztem, mint két évvel ezelőtt.

Azelőtt, ha elindultam akár vadászatra, akár felderítő útra, a legváratlanabbul fogott el az

aggodalom és szívem összeszorult, ha eltűnődtem azon, hová is jutottam, erdők, hegyek és sivatagok tájékára, lakatlan vadonban, ahol a megváltástól megfosztva, mint egy foglyot, örök akadályaival zár el az óceán. Töprengéseim során e gondolatok gyakran viharként zúdultak rám, úgyhogy kezemet tördelve sírtam, mint egy gyermek. Néha munka közben fogott el a csüggedés, mire azonnal lerogytam és tekintetemet a földre szegezve órák hosszat sóhajtoztam; és ez még rosszabb volt annál, mintha könnyekben törhettem volna ki, vagy szabad folyást engedhettem volna a szavaknak, miáltal a bánat, önmagát elporlasztva elcsendesedik.

Most azonban más gondolatok kezdtek érlelődni bennem. Naponta olvastam az Úr Szavait, amelyeket jelen állapotomra alkalmaztam. Egy reggel, amikor nagyon szomorú voltam, e szavaknál ütöttem fel a Bibliát: „Soha, soha el nem hagylak téged, és el nem pártolok tőled.” Azonnal felfogtam, hogy e szavak hozzám szólnak, mi másért érkeztek volna el ily módon épp akkor, amikor sorsomat gyászoltam, mint akit Isten és ember elhagyott? „Nos, akkor Isten nem hagyott el, minő helytelen megállapítás ez – mondtam. – Hogy is tételezhetném fel ezt, hagyjon el bár az egész világ is, ha másfelől, legyen bár enyém az egész világ, miközben elveszítem az Úr kegyelmét és áldását, semmi nem pótolná e veszteséget?”

E pillanattól kezdve úgy ítélt meg, lehetőségem nyílt arra, hogy boldogabb legyek magányos és elhagyott helyzetemben, mint a világ bármely országában, így hát megköszöntem az Úrnak, hogy e helyre elhozott.

Ballai László fordítása

Deák Mór: Átmeneti

ez az ország átmeneti
nem nyugati nem keleti
nem is nagy de nem is kicsi
elhiszi vagy el se hiszi

elad ha ad s elvesz ha vesz
ez az ország nagyon ügyes
hogyan lesz egy ország haza
se keletje se nyugata

nincs erkölcs se nincsen hite
meg is tud lenni nélküle

ezeregy az éjszakáké
ma itt él seherezádé

a rablók és ali baba
mindenkinek jut itt haza
csak magyarnak nem jó lenni
az magyarországon senki

a meséket már úgy mondják
magyarország szegény ország
a meséket már úgy mondják
volt egyszer egy magyarország

mi lehet a mese vége
emeld a szemed az égre
közeledik az ítélet
s ha jogos
meghalok érte

Deák Mór: Levél a kikötőből

öreg hajók reccsenő álmaiba
álmodom bele magam
sóhajuk fodrozó esti szél:
a locsogáson méltatlankodnak

a kötelek mint a matrózok
éjül inai meglazulnak
s ha behúzza hasát a tenger
akkor feszítik magukat

nem lélegzenek már egyszerre
ilyenre nem néz aki szeret
de ha alszanak egyfelé
fordulnak – a csillagokhoz

és fohászkodnak behunyt szemmel
akar örökkön szótlantul

hogy hazudjon valaki valamit
amiért érdemes hazamenni

mert mellük alatt az országuk
s szívük a fővárosa
ha semmi nem is köti őket
csak verődnek ide-oda

lehunyt szemükben tükröződnek
mint tengerben a csillagok
szikrát vetnek vagy csóvát húznak
egy kicsi ország felragyog

álmainkban bárhova nézünk
lehajtott fejjel szótlánul
gyenge ökörnyál köt bennünket
s a horgonylánc szakad alul

Karinthy Frigyes: „Érdekes...”

Megpróbálok leszámolni ezzel a szóval – annyiszor találkoztam vele, és mindig nyugtalanított: szeretném tudni, miért? Mit értünk alatta, miért mondjuk? Mit találunk érdekesnek?

Magam sohase szerettem különösképpen. Tudatos beszédben, ha odafigyeltem arra, amit mondok, igyekeztem kerülni. Hiába. Annyira lábra kapott, a közhasználatban úgy beidegződött, nem lehet élni nélküle – most, hogy jellemző jelzőt keresek, amivel igazoljam, miért foglalkozom vele külön fejezetben, nem találok mást önmagánál –, úgy érzem, nem tudom másképpen lekötni az olvasó figyelmét, csak ha biztosítom róla, hogy az „érdekes” szó nagyon érdekes szó és érdemes megelemezni. Persze, ilyenformán fokozottan kell vigyázni, nehogy a logikai levezetés legrikítóbb hibájába essem: a meghatározó fogalmak közé bele ne keverjem véletlenül éppen a meghatározni való fogalmat.

Egyébként a tulajdon ellenszenvennemen röviden számolhatok le, egyszerűen azért nem szeretem, mert nagyon is közönséges szó. Minden pillanatban kimondjuk, udvariasságból, kíváncsiságból – aki a választékos beszédet szereti, annak a fülét okvetlenül sérti az a henye felelőtlenség, amivel oda szoktuk dobni.

De miért? Hiszen vannak jelzők, határozók, amiket, mióta szavakban jelezzük egymásnak, ami

bennünk közös: a mindnyájunkban megegyező külső és belső élményt, talán még többször használunk, mint ezt, anélkül hogy elcsépeltnék érezném.

Mióta...

Íme, az első megfogható karakterisztikum.

Az „érdekes” szót sok ezer éven át nem használták olyan sűrűn, és ritkábban is nem a mai értelmében használták, illetve nem azokban az esetekben, mint ma. Az „érdekes” szó, mint jelzője és jellemzése jelenségeknek, az irodalomban és a közhasználatban körülbelül száz éve, hogy nélkülözhetetlenné vált. Tessék régi könyveket olvasni, régi beszélgetéseket, társalgásokat rekonstruálni a könyvekből, hagyományokból merített stílképzelettel – sehol nem akadunk nyomára. Nehéz volna történelmi regényt írni, amiben, mondjuk, Savonarola, vagy akár Rákóczi Ferenc így vélekedett volna egy neki előadott eseményről, hogy „nagyon érdekes”. Viszont vélekedni vélekedtek az emberek mindig, sőt volt idő, mikor a dolgokról való vélekedés fontosabban volt, fontosabb maguknál a dolgoknál, mint ma. Hogy lehet az, hogy a számunkra leglényegesebb szempont, az érdekesség és érdektelenség (unalmasság) nélkül megvoltak az emberek?

Aki a felvetett kérdést jól értette, nem várhatja ezek után az érdekesség ideologisztikus vagy etimológiai elemzését. E fejtegetés keretében nem azt akarjuk megtudni, mi az, ami az embereket általában in specie aeternitatis [az örökkévalóság jegyében – a szerk.] érdekli – csak annyit, s annyit is csak a tanulság kedvéért: hogy mióta s miért használjuk ezt az értékmérő megkülönböztetést? Abból, hogy új keletű szóhasználat, máris következtetni lehet rá, hogy valami változással, átalakulással lépett fel, terjedt szét, s talán nem rossz nyomon indulunk el, ha a 19. század közlekedési fellendülésével, különösképpen pedig az újságírással hozzuk összefüggésbe.

A nyom helyesnek látszik. Az újságírás az a közlekedési eszköz, aminek nemcsak fenntartója, de létrejöttének feltétele és alapja volt a feltevés, hogy az embereket nemcsak az „érdeklő”, ami közvetlenül összefügg az ő személyes érdekükkel (interes), hanem van egy bizonyos fajta kíváncsiság, még nem vonzódás és már nem közöny, bizonyos fajta, főként hozzánk hasonlókkal megesett történetek számára, aminek jellegét a „pletyka” szó fejezi ki legjobban: ez a könnyű híryanagy, amivel szemben nem érdemes helyesléssel vagy helytelenítéssel, örömmel vagy felháborodással, részvétellel vagy bosszúérzéssel, hittel vagy tagadással, egyszóval erkölcsi ítélettel állást foglalni, nem lévén köze ezekhez a kategóriákhoz – egy kis könnyű tűnődést, pillanatnyi figyelmet érdemelnek, mint a lét, vagy az emberi élet tragédiáját megszakító, színező epizódok. „Újság” a szó valódi értelmében olyan esemény, eseményke, ami annyira jelentéktelen, hogy „új”-nak hat, mikor százezredszer megtörténik, mert mindig újra elfelejtődik, szemben az élet nagy dolgaival, amikről bizony keserves, végzetes tapasztalatból tudjuk, hogy nem újak: voltak, vannak és lesznek, ércöklű törvények akaratából. Az első újságok, mikor a tizennyolcadik század derekán felbukkannak, nem is egyebek ilyen pletykaszerű mendemondák mulattató röpiratánál,

eseményeket közölnek, amiknek jellemzésére nincs külön szó, kölcsönkérik egy határozatlan megjelölést: és megszületik az „érdekesség” fogalma.

Megszületik, körülhatárolódik és élni akar, a maga szűkre szabott korlátai közt. De szülője és gyermeke, az Újság, ijesztő méreteken bár, de természetes módon kitágul másfél század folyamán, betölt minden hézagot, egyikévé lesz a civilizált élet döntő és elhatározó tényezőinek: valódi élethatalom, sorsokat teremtő és irányító. És az „érdekesség” szűk fogalma, a maga sekély és csekély tartalmával, természetellenesen vele tágulni kénytelen – természetellenesen, mert természeténél fogva nem bírja ezeket az arányokat: betegesen megduzzad, abnormis formát vesz fel, és kiszorít egészséges erkölcsi normákat.

Talán megért az olvasó, ha szembeállítok két „újsághírt”. Az egyik, mondjuk, Párizsban jelenik meg a tizenharmadik század közepén: Madame Levallier kis kutyájának hatos ikrei születtek. A másik New Yorkban, múlt héten: a kínai felkelők lemészároltak háromszázezer embert. Senki se vitathatja, hogy az első hír legfeljebb érdekes, viszont – és itt a baj! – valakinek közölünk, újságot olvasó és újságot író mai emberek között nem lehet immár bátorsága azt vitatni, hogy a második hír több, vagy más, mint érdekes. Bátorsága – ez a helyes szó! Mert homályosan és szorongva érezzük ugyan, hogy valami egyebet kellene gondolni, érezni, mondani, tenni erre a hírré – ezzel szemben mit mutat az újság, szolgálja és ura a közvéleménynek? Százezer embert megöltek – százezer embert elpusztított a földrengés – agyonlőtte a csábítót – egy fiatal leány öngyilkossága. Százezer ember... rettentő... Rettentő?!... Nem lehet rettentő – hiszen érdekes! Igenis, érdekes – mert ha nem volna az, nem csinálnának újságot, nem nyomtatnák szörnyű nagy betűkkel, hogy mindenki észrevegye és megvegye a lapot. Százezer ember – hogy mennyire érdekes, mutatja, hogy kétszázezer még érdekesebb volna –, ha nem százezer, hanem kétszázezer pusztult volna el, még nagyobb betűkkel nyomtatnák ki, és 20-30 000 példánnyal még többet nyomtatnának a lapból, a kiadónak nem kis örömére.

Agyonlőtte a csábítót – még érdekesebb volna, ha két csábítót lőtt volna agyon. Fiatal leány öngyilkossága – érdekes. De érdekesebb, ha a fiatal leány gyönyörű szép és nagyon gazdag volt.

Így szüli meg az újságírás az „érdekes” és „nem érdekes” ellentétet – és az európai ember felnevelkedve a légkörben, amit az újságírás százada teremtett, kezdi már elfelejteni, hogy ez az ellentét nem valódi, nem természetes ítélete értelemnek és érzelemnek – álképlet, szurrogátum, pótlása és behelyettesítése ama természetes ellentéteknek, amiket így hívtunk valamikor: jó és rossz, helyes és helytelen, követni, avagy tagadni való – megkülönböztetve a történéseket a boldogságra való törekvés tudatában, hogy harcoljunk-e megismétlődésének lehetősége ellen, vagy elősegítsük azt – romboljunk vagy építsünk, akarjunk vagy ne akarjunk? Egyszóval: tanuljunk belőle.

„Érdekes!”, mondjuk ehelyett, enyhén ingatva a fejünket – és ez a fejrázás, a tagadásnak, lerázásnak ez a mozdulata nagyon jellemző a lelkiállapotunkra, amivel el akarjuk hessegetni magunkról azt az öntudatlanul, úgy látszik, mégiscsak jelentkező felelősségérzést, amivel fogadni kellene minden embertársunkkal történt esemény hírét – a felelősséget, amit legalább helyeslésben vagy rosszallásban kellene vállalni, ha cselekedetben, segítségben vagy büntetésben nem vállalhatjuk. „Érdekes!”, mondjuk, nehogy jót vagy rosszat kelljen mondani, elárulva és bevallva

meggyőződésünket, vallásunkat, jellemünket, egyéniségünket, helyt állva érette, mikor viszonyba lépünk az eseménnyel.

Érdekes, mondjuk, és megjelenik arcunkon a mai európai ember karikatúrája, ez a se hideg, se meleg, se vidám, se szomorú bizonytalanság, amiből nem lehet immár kiolvasni az egyéni tragédiát – ez az arc, amelyben a szem nem a lélek tükre, immár nincs is mit tükröznie, hiszen a lélek nem rajzolódik ki a tagadás vagy igenlés kontúrjaiban – elvesztette természetes viszonyát a külső történéssel, mikor a benne lappangó, mindnyájunkra vonatkozó végzetességet, a Sors ujjsmutatását, degradálta az esemény mellékleteinek színvonalára.

Egy kis ószinte megfontolás után nyilvánvaló ugyanis, hogy az újság, az érdekesség szülője és szülöttje, ez az anyaghalmaz, amit egy hamis optimizmus a jelen történelemírásának tart, a világ eseményeinek nem a lényegét, még csak nem is a tartalmát, hanem úgyszólván csak sorrendjét, majdnem azt mondhatnám, statisztikai részét hangsúlyozza, aminek, az esemény belső tartalmát tekintve, eleven emberek között igazán csak néhány különködő matematikus, unatkozó bogarász számára lenne értéke, ha nem szoktunk volna hozzá, hogy „érdekes”-nek találjunk mindent, amit az újság annak talál fel. Hét évvel ezelőtt, a spanyoljárvány idején, a lapok naponta közölték az aznap elhunytak számát, ez a növekvő szám a járvány csökkenésével végre apadni kezdett. Természetesen a halottak számának csökkenésével a járványról szóló cikkek jelentősége és terjedelme is csökkent (nem lévén már olyan „érdekes” a dolog), de most nem erről akarok beszélni, hanem arról a kommunikéról, amit a vége felé adott le egy szép nap a könyomatos, és amit a lapok ebben a formában hoztak másnap. A kommuniké örömmel közölte, hogy a járvány, hála Istennek, utolsó napjait éli, és az olvasó bizonyára megnyugvással hallja, hogy a hivatalos jelentés szerint a mai napon már csak egy ember halt meg spanyolban. Az örvendetes hír olyan szuggesztíven volt megírva, hogy az ember szinte látta annak az egy áldozatnak vidám és elégedett arcát, amivel utolsó szavait: „ihaj-csuhaj, vége a járványnak, mama már csak egy ember halt meg, tudniillik én” – elfütyörészte. Az újság ugyanis, nem lévén „érdekes”, hanem több annál, nem vette észre, hogy annak a napnak az az egy halál volt az eseménye és nem az, hogy mások nem haltak meg.

Nagyobb baj ennél, hogy az „érdekesség” beteges túlbujánzása megfertőzte a kultúra ellenőrző apparátusát: az esztétikai és etikai kritika módszertanát, meggyöngítve a féket, mely hivatta volt formát adni ennek a kultúrának. A művészet birodalmában, a fikciók világában, könnyebben viseli el és heveri ki ezt a féktelenséget – néhány bolond „irány”, néhány fából vaskarika „műfaj” keletkezik, szimultanizmus, dadaizmus, szürrealizmus, felháborodva a műkritika impotenciáján, mely a szép és csúnya fogalmát az „érdekesség” aggkori perverzítésével próbálja behelyettesíteni. Mondom, a művészet kiheveri ezt, utána majd csak minden visszazökken természetes kerékvágásába. Sokkal veszedelmesebb tüneteket produkál ugyanaz a folyamat a cselekvéseket ellenőrző etikum területén. A világháború megmutatta, mi jön ki belőle, ha emberi cselekedetek megítélésében másféle követelményeket próbálunk felállítani, mint hogy a cselekedet jó vagy rossz. Mindenesetre „érdekes” felfogások születtek meg, teszem fel, hogy embert ölni tudatosan és módszeresen egyik legfőbb feltétele a fejlődésnek – hogy az öngyilkosság hasznos áldozat,

hogy boldogulásunk legbiztosabb útja, ha a polgárság megvédi a hadsereget és nem megfordítva, és végre – least last – maga a „fajelmélet”, a fejtörés legbiztosabb gyógyítása amputálás formájában.

Ebben az utolsó kilengésben a „fajelmélet” gyakorlati alkalmazásában érte el csúcspontját az a szellem, ami a természet titkainak lelkes kutatásával kezdődött, és az újságírás diadalmas győzelmével tetőzte művét. Itt talán meg is állhatunk. Természetkutatás, fejlődéstudomány – valamikor belső kényszerek, imperativusok, a Nagy Cél szolgálatában – az újságírás századában öncéllá váltak, hallatlanul „érdekes” eredményeikkel – ki törődne vele, mire való, mire jó, mire rossz; a tudomány? „A természet titkai kilesve!” – ennyi az egész az újságíró számára – egyik oldalon a színésznő titkai, másik oldalon a természeté, az alkotóé, a teremtőé – az újságíró otthon érzi magát mindkettőnek a budoárjában –, maga a világ pedig egy nagy keresztrejtvény, aminek megfejtését jövő számunkban közöljük. Világ titka, lélek titka – csupa titok, csupa rejtvény –, s az elemző lélektan „legérdekesebb” vívmánya a kornak, megfejt nekünk, hogy jött létre a lélek, mely mindezt felfogja. Kik érdekelt, hogy mi lett belőle, miután létrejött? Kik érdekelt a Norma, aminek jegyével kutatni kezdtük, kik érdekelt, mire kell tudnunk mindezt. Kéz és láb és szem és fül titka megfejtve. Tudjuk, mire való – kik érdekelt, mire való az egész?

S most, hogy a Nagy Enciklopédiára gondolok, csüggedten teszem le a tollat. Soha ebben a korban nem fogom megtudni, szép volt-e a költői mű, amit írtam, jó volt-e a cselekedet, amit tettem, s szorongva érzem, kár folytatni ezt az elemzést. A szerkesztő, akinek odaadom, az olvasó, aki végére jár, ha tetszik neki, és meg akar dicsérni érte, azt fogja mondani: „nagyon érdekes”, amit ön az „érdekes”-ről mond.

De kérem, az Istenért, én nem „érdekeset” – én igazat akartam mondani.

Igazat?!... Mi az?!...

Ballai László: Az erdélyi dáma

– részlet –

A próbaév lejárt. 1608-ban mindenszentek napján letettük a zárdai fogadalmat. Magamat így írtam be a névkönyvbe: „Én, Mária Krisztierna, erdélyi dáma, szűzies tisztaságomat Isten szolgálatára ajánlottam fel. Engedje Isten ő szent kegyelmével, hogy életem hátralévő napjain keresztül igaz módon szolgálhassak neki.”

A szertartáson családunkat Ferdinánd képviselte. Nagylelkű felajánlásában százezer forint alapítványt tett a kolostor javára. Te tudhatod, Uram, míg én csak sejtem, édesanyánk, ki már nem érhetette meg e pillantatot, mily nagy örömmel tekintett reánk a mennyből. Ám utolsó szavai nem akartak nyugodni bennem. Mert lassanként mégiscsak valamiféle kritika fogalmazódott meg velem szemben, persze nem a sérelmeim okán, inkább egyfajta hitvitát folytattam az elhunytal, melynek során gyakran felidéztem, amit Gregor atyától tanultam:

– A mi hitünket vallom. Az ember azt a szeretetet érzi magáénak, melyben fölnőtt. Ám ha fölnőtt, mégsem mondhatja, csak az én szeretetem vagyok. Két anya egész különbözően s mégis egyforma erővel szeretheti a gyermekét. Ki kételkednék ebben? De bezzeg a szerelmesek mindéig kételkednek egymásban. Gyóntató papként életemben legtöbbet afelől hallgattam, hogy a házasfelek egyike a másikáról bizonygatja a szeretetlenséget. Holott csak másképp ölelgette, becézgette az anyjok őket. Egyiknek csuporból adtak inni, a másiknak csészéből. De csak adjál csészével annak, aki csuporhoz szokott, mindjárt rád fogja, gyűlölöd őtet. Az ilyen felekre mi penitenciát róhattam? Csak azt mondtam nekik, beszéljék meg, ami bajuk van, ám ne keressenek bajt ott is, ahol nincs. Persze, hogy a római hitben hiszek. A vadhajtásaiban azonban nem. Mit hallani életüket tisztességben leélt idős asszonyokról, akiket, agyuk veleje öszvebbmenvén arra készthet a Sátán, hogy mindenféle cifra holmikba öltözködjének, mintha megint hajadonok lennének. És ha a mi jó anyánk az a szegény asszony? Nem látjuk-e azt? Nem vigyázzuk-e a rosszabbodástól mi is? De ha más szolt előbb a bajáról, megharagudhatunk-e azért? Hogy őszentségének a római pápának szeretője legyen? Sőt, fia? Hát rendben van az, miközben az ő rendeletére mi tartóztatjuk magunkat, mint az Úr Jézus? És ha erre a bajra éppen egy Luther mutat rá, vagy egy Kálvin, nincs neki igaza? De még hozzá is teheti, e szentségtelenségek miatt kezdte ő reformálni az egyházat. Csakúgy, amiért rendünket egykor megalapította Szent Ferenc! Csakúgy a keresztben akar üdvözülni ő is. Hogy közben ezt-azt másképpen vél, vagy végez? Hát mi ugyanúgy cselekszünk, mint másfél évezred előtt az apostolok? De ugyanúgy? Nem általában, hanem minden részletben. Végezheti el ugyanazt a szertartást ugyanúgy kétszer egy ember? Miért követelnénk nemzedékek sorozatától azt, amire magunk is képtelenek vagyunk? Nem az a leglényeg, hogy még mindig áldoznak az Úrnak? Hogy még mindig az Úrnak áldoznak? Hanem hát mindig beszélni kell ezekről a dolgokról. Miképp az ágostai idejében. Vitázni a hitről. Egymásnak feszíteni a véleményeket. De pengét a pengének. Soha ne a penge hegyét a mezítelen toroknak. Hogy az öntagadás buggyanjon ki rajta, vagy a vérző élet. Ezért nem szeretem az inkvizíciót. Ezért nem szeretem az erőszakos térítést. Ezért szeretem a hitvitát. Itt nem vér folyik, hanem görög, latin, héber idézetek. S bizony a Biblia ismeretében a reformátorok sokszor fölülmulják a mi papjainkat, főleg a fiatalokat.

Bocsásd meg, Uram, ha bűnt követtem el azzal, hogy kételkedni mertem édesanyám igazságában.

A zárdái élet tennivalói és ájtatosságai mind jobban feledtették velem életem nagy utazásának szörnyű részleteit, melyek Báthory Zsigmondhoz kapcsolódtak. Szabadidőnkben Eleonórával a virágoskertben tevékenykedtünk.

1612-ben az eddigi zárdafőnöknő, Brabdisi Katalin leköszönt, s a nővérek engem választottak a helyébe. Csodálatos dolog, hogy amint halad előre az ember az időben, gondolatai úgy ágyazódnak mindjobban a múltba. Végül csak a benned való tiszta szeretet és a veled folytatott elmélkedés maradt, Uram, melyben nem támaszt többé zavart senki. Ekkorra, mint a Jordán lassú sodra rakja le hordalékait a Galileai tenger és a Holt-tenger között folydogálván, s végül marad a tiszta víz, úgy csillapodtak el a Báthory Zsigmond felőli gondolataim. Én, az erdélyi dáma, megértettem, hogy mindaz, ami történt, másként nem történhetett volna, s a te próbád volt, Uram, hogy hozzád eltaláljak. Így hát csendesen mosolyogni tudtam Eleonóra dohogásain:

– Anyánkat, Ferdinándot és minket is teljesen megtévesztettek a jezsuitákat illetően – mondta. – Nem az olyan kivételes jellemekre gondolok, mint doktor Carillo, a mindig a helyzet kívánalmai szerint cselekvő, vagy András testvérré, ki maga volt a szeretet, hanem a Marcellus atyákra, akik a pápa szolgálatának örve alatt akár pusztaságokká is képesek voltak változtatni országokat. Anyánk mindig azt hangoztatta, nem adhat férjhez, mint egy rossz nőt. Végül mégis hagyta, hogy eladjanak, csak éppen nem egy szál hitvány ruházatban, de cifra stafírunggal, mégis épp olyannyira kiszolgáltatottan, mint a nyomorultakat. Pedig anyánk tudott a tizenhárom ellenzéki főúr kivégzéséről, tudta, hogy oly országba szánnak, melyben nem a törvény, hanem egy hibbant fejedelem az úr. Eladott a császár a saját érdekében, hogy tovább növelje a birodalmát, és ebből végül csak a jezsuitáknak lett hasznuk, akik tovább építhették kémhálózatukat arrafelé is, mert a császár emberei Erdélybe végül be nem mehettek, csak annyi időre, amíg azt el nem pusztították. Biztosan a jezsuiták zavarták meg teljesen Báthory Zsigmond amúgy is kóválygó fejét, hisz ők nevelték, ők bízatták mindenre, s mire Carillo doktor a követségéből visszaérkezett, már késő volt, hogy javítson a jellemén.

1613 márciusában vettem hírért, hogy a szerencsétlen sorsú Báthory Zsigmond meghalt. Bocsáss meg neki, Uram, már életében annyira megbüntetted, hogy nem nyughatott sehol a világban, mindent leromboltattál vele, amit épített, még a császár börtönébe is bezárattad, fiatal korában öreggé titted, elvéve tőle még azt is, ami leglényege volt – a játék örömét. Te, aki belelátsz teremtményeidbe, tudod, hogy a szívében nemcsak gonoszság lakott, de nem volt elég ereje a szeretethez. És én szerettem Báthory Zsigmondot? Feltétel nélkül. Hisz nem lehet az véletlen, hogy a mi életünket egybekötötted, mint ahogy az sem, hogy férjem két természetéből a rosszabbikat mutattad meg nekem a földön, Uram.

1619-ben Ferdinánd levélben tudatta velem, hogy miután a családi akaratot és egyezséget követve az elhunyt II. Mátyás helyébe lépett, megválasztották császárrá és Bécsbe költözött, mert szerinte a római császárság székhelye Bécs, nem Prága. Prágában egyébként a református pfalzi választót jelölték ellenkirálynak. A szász választó szavazatai fejében két csehországi grófságot követelt, melyeket el is foglalt, ugyanakkor nem támogatta a fellázadt rendeket, akik megszállták Morvaországot, betörték Ausztriába és az erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor segítségével Bécset is ostrom alá fogták. Tschernembl, a felső-ausztriai rendek vezetője pedig azért intrikázott az osztrák rendekkel, hogy Ferdinánd helyett Albert németalföldi fejedelmet ültessék a bécsi trónra. Egyszóval, nem könnyű a hivatala. És kinek könnyű a hivatala? És miért háborúzunk voltaképp?

Hát nem az erdélyieknek volt igaza a vallásbékében? Egyszer azt mesélte nekem Gregor atya:

– Jeruzsálemben a mi szállásunkon lakott egy jezsuita, bizonyos Peter Faber. Szerény, szentéletű ember volt, aki, miután megtanult arabul, úgy fogott a mohamedánok térítéséhez, hogy a Korán és a Biblia azonosságait kezdte hangsúlyozni előttük. Amazok teljes átéléssel hallgatták, és élénk taglejtéssel sokszor megszakították, hogy a maguk véleményét belefűzzék. Ha a Korán és a Biblia ugyanaz, hát jól van, mondták. Akkor ők helyesen cselekszenek, amikor a Tant követik, naponta ötször imádkoznak, megtartják a Ramadánt, szegényadót fizetnek és életükben egyszer elzarándokolnak Mekkába. Faber atya nap mint nap újra kezdhette előadásait a móroknak. Hanem egy indiai kereskedő, meghallgatva a derék jezsuita doktort, főt hajtott előtte, és azt mondotta, egy a hitük. E végtelen türelmű ember arcán erre már a csodálkozás fényét láttam föl villanni. Ami nálunk az üdvözülés és a hit, az Indiában a szellem. A bűn és a pokol az anyag. Faber atya nem szólt semmit, de ő is meghajolt az indiai előtt. Aznap éjjel ágyba fekvés idején szöges övet kötött magára, és imádságokba fogott. Vezeklését folytatta napközben is, ételt, italt nem vett magához. A téren őgyelgő mórok kérdezték is, hogy hol van az ő Péter prófétájuk. Harmadnapon bementem hozzá. Könnyes szemeit reám emelve panasolta, hogy egy hitetlen hat szavával többet mondott a hitről, mint amit a szent teológia doktorai a kollégiumban tíz esztendő alatt. Ez azt mutatja, hogy helyes úton haladsz, testvérem, feleltem neki. Te, aki az azonosságra hivatkozva akarsz másokat a hitedre téríteni, most pillantottad meg először másban az azonost. Ezáltal annak lényegét, amit tanítani szeretnél.

Ferdinánd évtizedes uralkodói gyakorlatában már megmutatkozott az a szívós kitartás, mellyel akarátát érvényesítette, így bizonyos voltam abban, hogy most is ura lesz a helyzetnek. Azonban mi, szegény apácák hogyan kerülhetnénk el, hogy zárdái életünket is meg ne zavarják az anyagi gondok? A romló viszonyok a kolostort is elérték. Egyre kevesebb adomány érkezett, ugyanakkor a költségeink az árak emelkedése folytán növekedtek. Azok száma is mind magasabb lett, kiktől elesettségük folytán az ellátást meg nem tagadhattuk. Ilyen körülmények között elhatároztam, hogy kérvényt intézek édesöcsémhez tartozásaim ügyében. A boldogtalan sorsú András fejedelem által kifizetett hétezeröt száz forintot túl ugyanis semmit nem kaptam. Kamatos kamataival együtt húsz év alatt a hátralék már kétszázhatvannégyezer forintra rúgott. Eltelt fél év, és a császár – válaszolt. Megpróbálta érvényesíteni jogát az erdélyi rendek felé, mint írja. A gyulafehérvári országgyűlés azzal utasította el a követelést, hogy azt az 1613-ban, Prágában elhalálozott Báthory Zsigmond hagyatékával szemben kellene érvényesíteni. Ferdinánd ígérte, hogy igényemet a magyar országgyűlés elé utalványozza. Garanciát nem vállalhatott. Mindenesetre az udvar terhére tizenötezer forint évjáradékot ígért nekem.

Ez a hátralék – azután a hozománybirtokom után, melyre boldogult édesanyám sorsomat mint biztos alapra szándékozott építeni – oly kínosan érintett. A sok alkudozás, ígéretés, halasztás. Fogaras jövedelmét ugyanis még a császári időkben, Basta generális alatt sem fordították a javamra. 1605-ben, midőn édesanyám Konstanca húgomat, a lengyel király jegyesét az esküvőre elkísérte, Bocskai követet menesztett hozzá, hogy egy emberét küldje Erdélybe, mert birtokaim ügyét megelégedésemre el akarta igazítani. A lengyel király azonban ezt, ki tudja, mi okból, ellenezte. Édesanyám Konstanca miatt nem akarván nézeteltérésbe kerülni vele, nem intézkedett. 1606-ban vetődött fel legközelebb a kérdés az Illésházyval folytatott tárgyalásokon. II. Mátyás királlyá választásakor, majd három évvel ezután már Ferdinánd közvetítésével napirendre tűzték Bécsben a magyar rendek előtt, mindhiába. Teltek, múltak az évek. Végre 1618-ban meg is írtam Mátyás császárnak, hogy a római császár kívánságára, az egész

uralkodóház tanácsára s annak remélt javára és az összes kereszténység hasznára egyeztem bele a Báthory Zsigmonddal való házasságba. Melyből annyi kellemetlenség, veszély és gyalázat háramlott reám. S íme, most mégis egészen elhagyatva, fájdalommal nélkülözni kell még amaz illetekeket is, melyeket az erdélyi fejedelem adománya és esküje s császári ígéret és jótállás biztosított számomra. Emiatt most nyomasztó adósságba kellett keverednem. Az elmúlt három évben Ferdinándtól is mindössze tízezer forintot kaptam. Azt a kolostor épületében halaszthatatlannak mutatkozó javításokra, és a rászorulók segélyezésére az utolsó krajcárig elköltöttem. Mert egyre több menekült érkezett hozzánk. Olyan pusztító háború bontakozott ki Európában, mint nemrég Erdélyben, csak most a németek fordultak egymás ellen a vallás miatt, vagyis inkább Ferdinánd öcsém kérlelhetetlensége miatt, aki szívesebben változtatta sivataggá egész országok sorát, semmint gyakorolja a katolicizmus alapeszméjét – a szeretetet. „Mert könnyű szeretni azt, aki kedves az ember előtt – mondta a drága Gregor atya de azt szeretni, akihez érzelmek nem kötnek, igaz keresztényi erény, mely türelemmé nemesedik a más vallással bírók irányába, sőt érdeklődéssé, hogy mik azok a sarkpontok, melyeket ők másképp látnak.”

Egy reggel Eleonóra a reggeli imádság után izgatottan jött át a cellámba.

– Egész éjjel a Jelenések tizedik részét olvastam, és azt hiszem, huszonöt év után végre találtam valamit, de olvasd el te is – szölt, és elém tette az írást:

- „1. És láték egy másik, erős angyalt az égből leszállani, aki felhőbe vala öltözve; és a fején szivárvány vala, és az orcája olyan vala, mint a nap, és a lábai mint a tűzoszlopok;
2. És a kezében egy nyitott könyvecske vala; és tévé a jobb lábát a tengerre, a bal lábát pedig a földre;
3. És kiálta nagy szóval, mint mikor az oroszán ordít; és mikor kiálta, megszólaltatá a hét mennydörgés az ő szavát.
4. És mikor a hét mennydörgés megszólaltatta az ő szavát, le akarám írni; és az égből szózatot hallék, a mely ezt mondá nékem: Pecsételd be, a miket a hét mennydörgés szóla, és azokat meg ne írd.
5. És az angyal, a kit láték állani a tengeren és a földön, felemelé kezét az égre,
6. És megesküvék arra, a ki örökkön örökké él, a ki teremtette az eget és a benne valókat, és a földet és a benne valókat, és a tengert és a benne valókat, hogy idő többé nem lészen.
7. Hanem a hetedik angyal szavának napjaiban, mikor trombitálni kezd, akkor elvégeztetik az Istennek titka, a mint megmondotta az ő szolgáinak, a prófétáknak.
8. És a szózat, a melyet hallottam az égből, ismét szóla nékem, és monda: Menj el, és vedd el azt a nyitott könyvecskét, mely a tengeren és a földön álló angyal kezében van.
9. Elmenék azért az angyalhoz, mondván néki: Add nékem a könyvecskét. És monda nékem: Vedd el és edd meg; és megkeseríti a te gyomrod, de a te

szádban édes lesz, mint a méz.

10. Elvevém azért a könyvecskét az angyal kezéből, és megevém azt; és az én számban olyan édes vala, mint a méz; és mikor megettem azt, megkeseredék az én gyomrom.
11. És monda nékem: Ismét prófétálnod kell néked sok népek és nemzetek, és nyelvek és királyok felől.”

– Mindeddig rossz helyen kerestük a megoldást a Könyv rejtélye körül – nevetett Eleonóra, és szemében soha nem látott fény lobbant. – Téged, kedves Mária Krisztierna, a Könyv megevésének talánya foglalt el. Engem pedig az, hogy az isteni szó minden nyelven közvetítendő. Tehát fenséges anyánknak nem volt igaza, midőn a német nyelvű Könyv olvasásáért elűzte udvarhölgyét. Csakhogy a Könyv nyitva van, de nem lehet elolvasni. A hét mennydörgés kimondja a szót, melyet viszont nem lehet megírni. A hetedik angyal szózatára teljesedik be Isten prófétáinak hirdetett titka. És e mennydörgések, oroszánordítások, vérfagyaláló szózatok közepette csend van. Csend, melyben minden cselekvés értelmét veszíti. Csend, melybe eljutni nem lehet, ha az valakinek nem sajátja. A hatodik versben, éppen a középsőben, az angyal megesküszik az örökkévaló teremőre: „idő többé nem lészen!” Az Idő előtt és után van a Csend.

Amikor egy héttel ezt követően Eleonóra koporsójára dobtam az első göröngyöt, akkor értettem meg őt. Nekem Eleonóra a Csend. Bocsáss meg, Uram, minden vétkeimért, ezzel megvallom az utolsót. Mert te vagy mindenhol, Teremtőm, de ahol Eleonóra nincs, ott nekem semmi nincs. Annyi fájdalom ért életemben, hogy az ő elvesztését már nem tudom elviselni. Velem van hát mindégig. A hangja reggeltől estig kísér. Minden szabadidőmet az ő cellájában töltöm, az ő környezetét rendezgetem, az ő leveleit olvasgatom, az ő ruháit, szent könyveit simogatom. Most értettem meg, mely belé már tizenhárom évesen belenyilallt, az élők és a holtak közötti összeköttetést oly tárgyak által, melyet mindketten érinthettek. Könyved érintésekor egymásba kulcsolódik kezünk.

Mint annak a szegény udvarhölgynek a halott apjáéval. Minő átérzése egy idegen ember fájdalmának. Minő megérzése a fájdalom lehetőségének. Milyen kristálytisza felismerése a lelkiismeret határainak. Mert csak a lelkiismeretnek vannak határai. A szeretetnek soha. És igaza volt Eleonóranak édesanyánkkal szemben, és nem csak a Könyv dolgában.

Én, az erdélyi dáma, alázattal várom, Uram, hogy magadhoz emelj. Végrendeletemben erdélyi követeléseimet a zárdára hagytam. Eleonóra mellé temessenek!

Kaiser László: Sánta Ferenc példája

Íróról, alkotóról vallani valójában összegzése emlékeknek, a bennünk levők és rögzültek felszínre

hozása, megörökítése. Író, különösen nagy író esetében három forrása lehet emlékezésnek. Szólhatunk a művekről, a művek hatásáról, felidézhetünk a szerzővel és alkotásaival foglalkozó elemzéseket, dokumentumokat, s végül, ha az élet és a sors így hozta, szólhatunk a személyes találkozásokról, beszélgetésekről, egyáltalán a valamilyen szintű és sűrűségű kapcsolatról.

Hogy Sánta Ferenc nem csupán jó író, hanem nagy, sőt korszakos alkotó, ezt már az 1954-es induláskor sejteni lehetett, az a két évtizedes aktív munkássága, melynek során – Németh László szép kifejezésével élve – „fényre bábáskodta” remekműveit: novelláit és három regényét, igazolta a jóslásokat: hihetetlen rövid idő alatt lett élő klasszikus. Az egyetemes magyar irodalom, a magyar prózairodalom legnagyobbjai közé került, szinte a művek megszületésétől, ezt csak az nem ismerte föl, aki nem akarta, vagy nem volt érzéke a minőséghez. S ez, ha már életében ilyen egyértelmű volt, hogyne lenne most és hogyne maradna így az idők végezetéig. A már idézett Németh László írta pályája végén, hogy olyan emlékművet szeretne, amely nagy gyűjtemény lenne, s benne az összes vele és munkásságával foglalkozó írás, lám, milyen közegben élt s dolgozott. Sánta Ferenc is megérdemelne ilyen „emlékművet”, akkor is, ha kevésbé került kritikusi és kortársi kartácstűzbe (persze azért kapott eleget) és Németh László negyvenesztendő alkotói pályájához képest neki csupán alig két évtized adatott. Adatott, pontosabban adott magának, hiszen máig rejtély, miért hagyta abba az írást a hetvenes évek közepén.

Az én korosztályomnak, az ötvenes évek elején, közepén születetteknek Sánta mérce és iránytű volt, mai szóval: etalon. Minden érdekelt engem és minket, ami vele kapcsolatos. Életrecept után kutakodtunk a műveit olvasva. Ő maga az irodalom volt, a minőség az írásban, a szóban és tettben; megkockáztatom, hogy valami homályos apakeresés is kötött hozzá, az abszolút minta magasodott előttünk: talán ezért is rázott meg minket halála. Apával a rend, anyával a szív száll a sírba, legalábbis így érzi az emberfia a gyász pillanatában, hogy aztán a fájdalom csökkenésével (de nem múltával) újra kapaszkodó legyen a szülői kéz.

Summázzunk: Sánta Ferenc emberi, írói minőségének, ennek a bizonyított ténynek és tételnek taglalása és kifejtése, sőt megélése már végbement irodalmunkban, illetve az is kétségtelen, hogy ugyanakkor további munkákat igényel. Hiszen mindig marad titok és talány a nagyság és remekmű körül, nem beszélve az új korok és új emberek új szempontjairól, amikor az örök értéket vizsgálják.

Ez az emlékezés sem nélkülözheti a méltató mondatokat az íróról és életművéről (benne az életéről), de igazán a személyes élmények és képek villannak föl most bennem: az a néhány találkozás, beszélgetés, amelynek megörökítése kötelesség. Miként kötelesség az is, hogy az emlék ne törleszkedő, öncélú mutatóként maradjon fenn, sosem szerettem az ilyesmit s mindig zavart, ha ezt éreztem valakinél. Azt a néhány találkozást a krónikás éppen Sántához hűen rögzítheti. Amit Sánta megfogalmazott írói munkásságával kapcsolatban, kötelező mindenkire és sok mindenre vonatkoztatható szószátyár korunkban: „ügyeltem arra is, hogy ne szaporítsak a kevésből érdemtelen sokat”.

Az a néhány emlék tehát, mely velem és bennem él, elsősorban és természetesen irodalmi vonatkozású. Ha azt a néhány, de fontos találkozást és beszélgetést jellemeznem kellene, Sánta magatartását tömören összefoglalni, nos, akkor ezt mondhatnám: egy tartásos ember kevés szavú kedvessége. Kezdve onnan, hogy mindig megköszönte a neki dedikált könyveket, a szűkszavú, ám mégis szívélyes telefonoktól a személyes találkozásokig. A találkozások sorából egyébként hármat részleteznék, mind a három igen tanulságos.

Az első még a hetvenes évek végén volt, könyvtárosként dolgoztam, s egyéb teendők mellett íróolvasó találkozókat szerveztem. Az egyik budai gimnáziumba (II. Rákóczi Ferenc) hívtam meg Sántát. Kicsit félttem az akkori tizenévesektől, nehogy generációm hőfokánál jóval lejjebb sikeredjen az összejövetel.

Tévedtem: forró légkörű, izgalmas, szellemileg pezsdítő, perzselő emlékű lett az a délután. Sánta Ferenc alig ejtett szót az irodalomról, életről beszélt inkább, az élet dolgairól, elsősorban morális megközelítésien. Persze könyvek, az ő könyvei is fölfűződtek a témák fonálára, de Sánta ama bölcsesség birtokában említette őket, ami szerint az irodalmat az irodalomból megérteni lehetetlenség.

A találkozó diákjai nagyon hamar ráéreztek az író szavainak hitelességére, a szavak érvényességére. Nem mintha csupa új dolgot hallottak volna, de éppen hinni tudtak annak, aki beszélt. Talán rádöbrentek, hogy az igaz gondolat gyakran elszegődik zsoldos módjára érdemtelen senkikhez, hiszen tapasztalhatták ezt eddig rövid életükben is a Kádár-korszakban. Sánta Ferencnél viszont azt érezték meg: emberi fedezete van a kimondott szónak, a kényes etikai mércéknek!

Hosszú-hosszú évekkel később, a kilencvenes évek elején, amikor egy kiadó fölkérésére diák-könyvtár-sorozatot szerkesztettem, az elsők között vettem be *A ötödik pecsét* című regényt, amelyet egyébként néhány novellája mellett élete fő művének tartok. Sánta készséges és kedves volt a kiadóvezetővel is, aki a várható honoráriumról faggatta az írókat. Sánta mosolygott, és nem volt hajlandó válaszolni, többszöri unszolásra sem.

Végül a kiadóvezetőnek kellett mondani valamit. Sánta gondolkodás nélkül bólintott, majd hozzátette: bármekkora összeget hall, úgyis elfogadja, mert az a legfontosabb, hogy könyve eljusson a fiatalokhoz... Én meg a könyvhöz írt előszóban a hajdani íróolvasó találkozót idéztem föl: érjenek össze az összeillő körök.

Egy-két év múlva, egészen pontosan 1996-ban más ügyben fordultam hozzá. A méltán jó hírű Pomázi Zeneiskola zenés művet akart bemutatni, s Rózsa Pál zeneszerzővel Sánta Ferenc *Bíró Juli* című, balladisztikus novellájában kezdtünk el gondolkodni. Sánta megint kedves és készséges volt, örömmel jött hozzám a XIII. kerületi Radnóti Miklós utcai lakásomba, talán azért is, mert ez egy ugrásra van az ő egykori Balzac utcai lakhelyétől. Nagy kedvvel beszélgettünk a zeneszerzővel együtt az elképzelésekről, részletekről, örültünk, hogy Sánta is látta a novellában egy zenés mű lehetőségeit, megerősítést kaptunk.

Aztán mégsem lett az egészből semmi, s ezért senki sem hibás: a zeneiskola szereposztási gondok miatt más darab mellett döntött. S amikor ezt Sántával bánatosan közöltem, még ő vigasztalt, teljesen megértve az iskola szempontjait.

Jó néhány éve beszéltem vele utoljára, telefonon. Egy XIII. kerületi antológiát szerkesztettem, olyan szépirodalmi művek gyűjteményét, amelyek témája tágan értelmezve Angyalföldhöz, Újlipótvároshoz kötődik. Tudtam jól, hogy közel negyven éve gyakorlatilag letette a tollat, de reménykedtem. Reménykedve fordultam a nagy íróhoz, a személyes kapcsolat miatt is, de azért is, mert ő, mint a kerület díszpolgára talán ad, netán ír valamit.

Kedves volt és szűkszavú. Nem tudok írni – felelt nagyon határozottan a kérésemre, s ez a súlyos mondat azóta sem hagy nyugodni. S persze sokan nem értik, úgy is megfogalmazható, talán igazán senki nem érti, hogy miért hagyta abba az írást a nagy művek megszületése után,

valamikor a hatvanas évek második felében. Talán a minőség ígézetében és holdudvarában kellett elhallgatnia úgy, hogy mégis jelen volt. Hogy jelen legyen...

S hogy eltávozott, legalábbis a teste Farkasrétre költözött: az emlékezésnek is erőt kell adnia. Mert erőt kell hogy adjon egy olyan hatalmas tehetségű alkotó, akinek az élete és életműve a minőség és az erkölcsi tartás jegyében formálódott. A világirodalomból Tolsztoj, a magyar irodalomból Németh László neve ötlík fel először, mint hasonló törekvésű alkotóké: a művészi tehetség és az emberi tisztesség egy tömbben állt össze bennük is. Az örökké gyarló emberiség és a mindmáig békétlen és a folyamatos küzdelemre képtelen magyarság okulására, netán csodálatára.

Írói pályája csúcsán mondta Sánta Ferenc: „A nép az emlékezetéből is kiirtja azokat, akik nem az igazat írják.” És tegyük hozzá, azokat is, akik nem az igazat mondják. Ma, amikor a sokat emlegetett virtuális valóság hazugsághálója vesz körbe minket, amikor nehéz és veszélyes a dolgokat néven nevezni, s amikor a mellébeszélés az érdem: Sánta Ferenc szavai adnak reményt. Miként reményt ad műveinek olvasása és alakjának megidézése is.

Petőfi Sándor: Ne feledd a tért...

Moore után angolból

Ne feledd a tért, hol ők elestek,
Az utósó s a legjobb vitézek:
Mind elmentek és kedves reményink
Velök mentek, egy sírban enyésznek.

Oh, ha visszanyernők a haláltól
A sziveket, mik előbb dobogtak,
Ujra víni a szabadság harcát
Színe előtt a magas mennyboltnak!

Pillanatra ha lehullna láncunk,
Melyet ott ránk a zsarnok szoríta:
Nincsen ember, nincsen isten, aki
Minket újra megkötözni bírna!

Vége van... de bár a történetben
Ottan áll a győző-név ragyogva,

Átkozott az a dicsőség, amely
A szabadok szíveit tapodja.

Sokkal drágább a sír és a börtön,
Melyet honfi-névnek fénye tölt meg,
Mint a győzedelmi oszlop, amit
A szabadság romjain emeltek.

Pest, 1848. január

Petőfi Sándor: A tél halála

Durva zsarnok, jégszivű tél,
Készülj... készülj, a halállal
Jármodat megunta a föld,
És ledobja valahára;
Szabadság lesz! ím, az ég is
Ideszegődött a földhöz,
Fegyvertárából, a napbul,
Tűznyilakkal rád lövöldöz.

Meg fogsz halni, vad, bitor tél!
Addig él csak minden zsarnok,
Míg magok alattvalói
Szabadságot nem akarnak;
Hogyha egyszer a raboknak
Akaratja ki van mondva,
Összeomlik börtön és lánc,
S elenyészik híre-hamva.

Harcolj, harcolj, föld, a téllel,
Ne félj, megbírod, levágod,
S szabadságodat kivívod,
Tavasz a te szabadságod.
Eljön, eljön a szép tavasz,
S hoz virágokat kebledre,

És szivárványt diadalmi
Koszorúnak a fejedre!

Nézd, amelynek rabja voltál,
A tél maga érzi vesztét,
Dúlt arcán megtört szemébül
Sűrű könnyek omlanak szét.
Hah, ki eddig csupa jég volt,
Most hogy olvad, mily gyáván hall...
Nem csoda, hiszen testvér a
Gyávaság a zsarnoksággal.

Pest, 1848. február

Petőfi Sándor: Kemény szél fúj

Kemény szél fúj, lángra kap a szikra,
Vigyázzatok a házaitokra,
Hátha mire a nap lehanyatlak,
Tűzben állunk már tetőtől-talpig.

Édes hazám, régi magyar nemzet,
Alszik-e csak a vitézség benned,
Vagy apáink halálával elhalt?
Illik-e még oldaladra a kard?

Magyar nemzet, ha rád kerül a sor,
Léssz-e megint, ami voltál egykor?
Oly hatalmas harcos, ki szemével
Jobban ölt, mint más a fegyverével!

A világot védtük hajdanában
A tatár és a török világban;
Vajon most, ha eljön a nagy munka,
Meg bírjuk-e védni mi magunkat?

Oh magyarok istene, add jelit,
Ha a kenyértörés elközelít,
Hogy az égben uralkodol még te
A magad s néped dicsőségére!

Pest, 1848. február

Krúdy Gyula: A vendéglátás

Élt egy özvegyasszony M.-ben, akihez Szindbádot bizonyos régebbi ismeretség fűzte, úgyhogy a végzet kiszámíthatatlanságából az asszony özvegy lett, Szindbád megjelent a városkában, hogy a megboldogult hátrahagyott ruháit felpróbálja. Talált is egy sárga felöltőt, amely kedvére látszott lenni.

– Ebben járt a megboldogult a vásárokra, és mindig sok bankót hozott haza a zsebében – mondta az özvegy, hogy kedvet csináljon Szindbádnak a kabáthoz.

Szindbád a kabátban előlről-hátulról nézegette magát, kipróbálta a szarvasagancsból való gombokat, a zsebekbe mélyesztette kezét, pár lépést tett a tükör előtt.

– Mintha csak a szegény uramat látnám! – kiáltott fel Ibolyka. – Hátha még a bajuszát is kipederné, mint ő szokta!

Ibolyka a sárga felöltőben a javában álló szüretre is meginvitálta Szindbádot.

– Helyes. Úgyis bánatot szüreteltem pár esztendőn át, nem árt egy kis édes must a sok fanyarság után – sóhajtott fel Szindbád. A kocsi kerekei úgy pörögtek a szőlőshegy lábánál, mintha azokat a rakétákat utánoznák, amelyek majd estére kavarognak a magosban. A zöld kapu a szüret tiszteletére újonnan volt festve, hogy a vendég örömmel nyisson be. Kerek kő mélyedésében, barackfa tuskói alatt a venyige keserű füstje, életvidámító lángja repkedett, mintha ezzel örökre el volna felejtve minden bánat, amely a földön volt idáig. A szőlőszedő lányok kövéren guggoltak a levéllombok alatt, mintha azokat a nőket példáznák, akiktől ezentúl csak jót és kellemeset várhatunk.

Ibolyka, bár romantikus nő volt, nyomban észrevette Szindbád lázas érdeklődését a szedőlányok iránt.

– Tolvajok ezek mind, lelkem. Kicsipegetnék a legszebb szemeket a fűrtből, ha ki nem fognék rajtuk. Reggelenként egy félóra hosszáig szabad nekik szőlőt enni. Addig úgy telerakják magukat, hogy elmegy az étvágyuk.

Szindbád búcsúpillantásokat vetett a szőlőillatú menyecskék felé, vége van annak, hogy velük

együtt szedhesse a fürtöket. Egy karót vett tehát a kezébe, és a tüzet piszkálta, mintha ez volna a legfőbb gondja a világon. De egyszerre feleszmélt, mert lacipecsenye finom illata szálldosott feléje a szomszédos szőlőből. Csakhamar fel is fedezte azt a formás asszonyságot, aki a szomszédban a pecsenyét forgatta, és közben úgy hajolt a tűz fölé, mintha szerelmes volna bele.

Ibolyka figyelemmel kísérvén Szindbád kalandozó pillantását, így szólott a lovaghoz:

– Az idén nagyon döglük a disznó, azért sütnek mindenütt lacipecsenyét a szőlőkben. Mi majd roston csirkét sütünk.

Szindbád nem vetett többé epedő pillantásokat a pecsenyés asszonyság felé, mert most új látnivaló kötötte le a figyelmét. Fiatal kisasszonyok hemperegtek, bukfenceztek, pajkoskodtak egy közeli szénaboglyában. Mielőtt Ibolyka bármilyen megjegyzést is tehetett volna, Szindbád talpra állott, és a kisasszonyok közé keveredett. Már javában hányta a bukfencet a boglyában, miközben valami alattomos módszerrel jól megkacagtatta, megvisongatta a hancúrozó leányokat, amikor Ibolyka a helyszínére érkezett, és méltóságteljesen körülnézett:

– Valóban nem hittem volna, Szindbád, hogy arra tanítja húgaimat, hogyan rongálják ruháikat, elveszítgessék hajfésűiket, elszaggassák kötényeiket. Azt hittem, hogy már benőtt a fejelágya vén ember létére.

– A bácsi meghúzta a hajamat – jelentkezett egy kisasszony, aki kedvében szokott járni Ibolykának.

Szindbád védekezőleg mormogta:

– Szüret van, vagy mi a szösz.

De szégyenkezve lecsúszott a szénaboglyáról, és elkullogott abba az irányba, amelyet Ibolyka felemelt keze jelölt ki neki. Az irány pedig a présház felé vezetett, ahol már megterítve, felvirágozva, edényesen, mint valami kicsípelt lakodalmi vendég várakozott az asztal. A poharakba szakértő kéz vegyítette a mustot az óborral. Az eresz alatt feltűnő apró legyek azt jósolták, hogy nemsokára beköszönt az esős időjárás, sietni kell tehát az élet örömeivel. Az evőkések fényesre súrolt lapjain utoljára csillant meg a hunyó napsugár. A közeli Bükk-hegység őszi gyászruhában, elnémulva merengett a szüreti táj felett, mintha őt már ilyen csekélység nem érdekelné.

Ibolyka fehér kötényt kötött, és úgy sürgött-forgott a tűzrakás és a présház körül, mintha azt akarná elhíttetni Szindbáddal, hogy most már így fog történni mindig az egész életen keresztül. Szindbádnak eszébe ötlött, hogy Ibolyka nagyapja fogadós volt a városkában, nyilván itt tanulta gyermekkorában az asszony a szíves vendéglátás különböző fogásait. A csirkecombokat oly gondosan forgatta a roston, mintha gyermekei lettek volna. Az olvadó zsírokat, szalonnákat olyan lágy cipóra csurgatta, amilyen cipót Szindbád még életében nem evett. A kasokból a legépebb fürtöket válogatta ki, mintha egy herceget várna vendégségbe. Szabó nénit, egy öreg asszonyságot úgy megfuttatta a présház körül, mintha nem is egyszerű szüretről, hanem legalábbis eljegyzésről volna szó.

Szindbád csak nézte, nézte azt a repkedő fehér kötényt a tűz körül, amelynek környékén most

mindenféle régi ízek, zamatok, szagok jutnak eszébe... Régi fogadók, amelyek előtt alkonyattal állott meg a postakocsi az utazókkal, és a konyhában már nagy piros láng emelkedett, mint a beteg ember előtt a jó egészség képe. Kövér asszony siet elő kövér konccal, amelynek fűszerein, ízén át újra virulni kezd a koplalásban hervadó gyomor. Piros bort tesznek piros abroszra, és piros ablakon át néz be az ebédlőbe a piros napsugár. Szentkép van a falon, amely áldólag tekint le a falatozó utazó felé, úgyhogy az utasnak kedve szottyán néma, de annál bensőségebb felköszöntőt rebegni a fogadó pátrónusa felé. Majd papucsával jókedvű ütemeket verő szolgálóleány viszi előre a gyertyát a kanyargós grádicson, ahol kellemetes ágy várja a fáradt utazót, hogy abban szülőföldjéről álmodjon.

– Mily jó volna elutazni! – mormogta Szindbád félhangon, hogy Ibolyka darab időre abbahagyta a pecsenyeforgatást.

Elámulva nézett Szindbádra:

– Hová az ördögbe menne? Nem jó tán itt a szüret, nem eresztett elég bőven a hegy, nem kísérte el idáig étvágya vagy szomjúsága?

Szindbád egykori utazásaira gondolt, száncsörgést hallott képzeletében, mikor is piros derekú tornyok felé nyargalt a Kárpátok között.

– Mit ér, ha nem enged megismerkedni idegen nőkkel, akiknek újra meg újra elmondhatnám azokat a bevált szép szavakat, amelyeket a nők állítólag életök végéig nem tudnak elfelejteni?...

Ibolyka villájára tűzött egy csirkecombot, és figyelmesen vizsgálta, hogy mennyi sütés szükséges még a jóízűségéhez. A villa két ága között fürkésző pillantást vetett Szindbádra, és minden harag nélkül azt kérdezte:

– Hazudni szeretne nőknek?

Szindbád szótlánul bólintott.

Ibolyka felelet helyett elővette a kávédarálót, és két térde közé szorítva, letelepedett Szindbád szomszédságába:

– Ne mondja, hogy nem látom szívesen. Az én vendégszeretetem híres messzi vidéken. Nem akarom, hogy elégedetlen legyen nálam. Hazudjon tehát, Szindbád. Hazudjon, amíg a csirke megsül, és ezt a kávé megdarálom.

– Szerelem – kezdte Szindbád azon a régi szélhámos hangon, amelynek hallatára nyeregben száguldó svindlerrek, feldühödött apák és férjek pisztolyai elől menekülő nőcsábítók jutnak az emberek eszébe, de nem a nőkébe, akik ezeket a hangokat meghallgatják.

– Szerelem – ismételte lágyan tremolázva, hogy a hallgató azt hihette volna, hogy az előadó öngyilkossági tervének végrehajtása végett jött éppen ebbe a városba, ahol majd egy sírkeresztre ráborulva megtalálják holttestét.

– Szerelem – bűgött fel még egyszer Szindbád, miközben a kávédaráló halkán pörgött, duruzsolt, döngicsélt, mint a szép, nyugodalmas, hosszú élet hangja, amely a csendesen parázsló barackuskók puffanásai mellett hangzik. „Mindig, mindig csendben élünk” – mondogatta a kávédaráló, amíg hirtelen elhallgatott, mintha Szindbád szavai állították volna meg.

Az asszony a tűzhöz lépett, és villájára tűzött egy csirkecombót.

- Majdnem odaégett a huncut! – mondá, és vidáman nyújtotta Szindbád felé az ízletes falatot.
 - Maga is útonálló, mint az én szegény uram volt.
-

Húrok

Nándi Mihály: L'art pour l'art

Élénken figyeltem arra, amikor a Bartók rádió egy kortárs zenei fesztivált felidéző műsorában azzal mutatták be az ígéretes zeneszerzőt, hogy hitvallása a teljes politikamentesség. Ez, ugyebár, arra enged következtetni, hogy létezik politikai és nem politikai zene, meg arra is, hogy csupán az utóbbi felelhet meg a magasabb esztétikum kívánalmainak. Vagyis a tiszta művészet, amelynek köréből ezek szerint – többek között – kizárhatjuk Beethoven *IX. szimfóniáját*, Verdi *Nabuccóját*, Erkel *Himnuszát* és Bartók *Concertóját*.

Tiszta művészet azonban nem létezik, mert minden művészet valamiféle társadalmi térben jelenik meg és tükröződik. A művészi tevékenységhez pedig alkotói szabadság szükséges, amelynek megvannak a politikai előfeltételei, és annak esetleges deficitje attól, hogy elkezdenek beleszólni, mi készül a mester ujjai alatt, a közvetlen életveszélyig terjedhet, mint mondjuk Prokofjev vagy Sosztakovics esetében. Különösen megdöbbenő Schönberg esete, aki a tizenkét fokúság kompozíciós elvének lefektetésekor kijelentette, hogy ezzel újabb száz évre biztosította a német zene hegemoniáját. Ám a német gigantomania legfőbb politikai letéteményese, Hitler nem csupán halálra ítélte, de németiségében is megtagadta a kiváló zeneszerzőt.

Ha tehát a (zene)művészetet, mint a politikamentesség ethoszát akarjuk megragadni, súlyos zsákutcába jutunk. Megfordítva a kérdést, művészet-e az, amely csupán önnön céljaival foglalkozik, és nem képviseli a humanizmust – amely létrehozza – valamint a lelkiismereti szabadságot – amely nélkül nem lélegezhet? Ez az a két erő, amely Bartókot a hazaszeretetével való viaskodást is legyőzve a fasiszta rendszer előli emigrációba kényszerítette.

A művész tehát, aki mindenkinél érzékenyebben reagál a társadalmi légkör változásaira, és érzékeli a szabadság és a demokrácia deficitjét – a populizmus, a szélsőségesség és a kirekesztés dobhártyarepesztő hangjaitól szenvedve –, köteles tiltakozni a politikai igazságtalanságok ellen, annál inkább, mivel széles közönséghez szól – amíg szólhat...

Nándi Mihály: Dalok a Kispipából

Ki ne hallott volna a Kispipáról, vagy azért, mert a Klauzál tér környékén dolgozott és odajárt főzeléket ebédelni zónapörkölttel, vagy azért, mert elkapták a hatos villamoson, de félbüntetéssel megúszta, ha három napon belül az Akácfa utcai BKV-ügyfélszolgálaton bemutattatta a bérletét, és jövet-menet kövér illatok csavarodtak az orrába, vagy azért mert tudta, hogy ott zongorázott Seress Rezső, a világlágeré lett *Szomorú vasárnap* című dal szerzője, vagy azért, mert amerikai vagy angol turistaként felütötte a bédekkerét és mint hamisítatlan budapesti kisvendéglőt ajánlották a figyelmébe.

És a Kispipa valóban a belvárosi couleur locale eredeti színfoltja volt. Fehér abrosz, alpakka evőeszköz, makulátlan kiszolgálás és az étlapon feltüntetett, mintegy százötven ételen túl napi ajánlat várta szolid árakkal a vendégeket. Aki először lépte át a küszöböt, meglepődött, hogy az összes üres asztalon ott áll a *Foglalt* tábla, a pincér mégis talál helyet mindenkinek. Azaz nem mindenkinek, mert éppen ezzel a módszerrel – „a legnagyobb sajnálatunkra nincs szabad asztalunk” – tessékelték ki a nem kívánatos látogatókat (ne feledjük el, azért a Klauzál tér környékén házalóktól zsebmetszőkig sokféle alak megfordult). A Kispipában mindazonáltal egyforma szívéllyel bántak a vendégekkel, rendeltek bár napi főzeléket vagy bélszínt Rossini módra.

Apropó főzelék. Itt nyoma sem volt annak a lenézésnek, ami előkelősködő éttermeinkben (és József Attila költészetében) megjelenik közkedvelt nemzeti eledelünkkel szemben. Mindig szolgáltak fel spenótot jó fokhagymásan, zöldbabfőzeléket enyhén ecetesen és tökfőzeléket paprikás-tejfölös habarással. De ha valaki már az előételnél jobban bele akart nyúlni a pénztárcájába, arra 50 g orosz „málo szól” kaviár vagy 20 dkg hideg libamáj mosolygott a porcelán tányérról. Bármennyit jártam is oda, örökké zavarba kerültem a rendeléssel, és nem azért, mert „már mindent ettem, nem tudok választani”, hanem mindig azon sajnálkoztam, mi az az ínycsés, amiről – egy másik mellett döntve – éppen lemaradok. Elvégre nem kérhet az ember egyszerre kaviáros, bundázott palacsintát, fridattós fácánerőlevest, pirosuló gulyást házi csipetkével, füstölt sódarral együtt rotyogtatott töltött káposztát, tárkonytól és bazsalikomtól illatozó csigapörköltet, rántott libamájat, amelyből kibuggyan a szalmasárga saft, Orly módra elkészített fogast omlós vajburgonyával, olívaolajban, citrommal párolt lazacdereket, vörösboros őzt barnahátú krumplifánkkal és „kakastaréjjal” megtűzdelt báránygerincet.

Este hat óra tájt megérkezett a zongorista, aki kissé elhangolódott hangszerét követő hamissággal felidézve Seress Rezsőt, örökzöld dalaival elmaradhatatlanul hozzátartozott a hely hangulatához, a „milióhöz”. És ha ez a polgári milió nem tűnik el a Kispipával együtt, hogy helyt adjon valami riasztó jelenségnek, akkor soha nem figyeltem volna fel arra, hogy Fesztbaum Béla színész *Dalok a Kispipából* címmel ad műsoros estet az Óbudai Társaskörben.

Nincs már Kispipa! Egy romkocsmá, sőt, mű-romkocsmá működik a helyén, benne hámló vakolatot idéző módon lekent falak alatt, csupasz asztalok mellől olvashatják le a betérők (lehetőleg tizennyolc és harminc év körüli nyugat- vagy kelet-európai fiatal „csajok” vagy „pasik”, nem vendégek) a krétával iskolatáblára firkált, teljesen ismeretlen „kézműves” sörök nevét.

Holnap itt majd mű-szusibár, holnapután pedig egy valódi, éjjel-nappal nyitva tartó italáruda lesz. Ezeknek a VII. kerület, hogy úgy mondjam, vigalmi negyedében sejtburjánzásként terjedő, egyébként pimaszul drága kricsmiknek, amelyek felfalták a Kispipát, sőt a Klauzál-teret és a fél belső Erzsébetvárost – lezüllesztéséért súlyos felelősség terheli a kerület politikai vezetését is –, leginkább abban ragadható meg a jellegzetessége, hogy a belépőket (és mindenki beléphet holtrészegen is) a dübörgő gépzenét túlűvöltő „Sziasztok”-kal köszöntik, amely által egy pillanat alatt létrejön napjaink közösségi élménye.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu